ELEMENTE

DE

ISTORIA ROMANILORU

PENTRU CLASSILE PRIMARIE

DE

A. TREB. LAURIAN.

EDIȚIUNEA A ȘAPTEA.

BUCURESCI,

IMPRIMERIA STATULUI.

1868.

INSTRUCȚIUNE

PENTRU PROPUNEREA ISTORIEĬ.

La propunerea Istorieĭ, profesoriĭ voru narra maĭ întâiu ei înșiși bucata istorică despre care au se tracteție, cu cuvinte câtu voru puté mai simple și mai potrivite cu înțellegerea scolariloru, le voru desceptà luarea a minte asupra loculuĭ în care s'aŭ petrecutu evenimentele, și asupra timpului cându s'au întîmplatu acestea. Eĭ voru repeți acésta de dóue, și unde cere trebuința, și de treĭ orĭ; apoĭ voru încerca maĭ întâiu pe scolariĭ ceĭ buni se reproducă celle narrate de dînșiĭ, după acea a voru provocà pre ceĭ maĭ târdiĭ la minte. Cându Professoriĭ se voru fi convinsu că scolariĭ au coprinsu deplinu obiectulu, voru puné să citéscă testulu din carte, făcundu-i se iée a minte la frasile și la terminiĭ întrebuințiați Cându aru veni la nisce termini necunnoscuți, Professorii voru esplica cu tótă esactitatea, și nu vorŭ lăssà pre scolari se i întrebuințiedie-pînŏ ce nu voru fi încredințiați că i au înțellesu deplinu.

În fine după doue séu treĭ recitiri, Professorii voru provocà pre scolari se reciteție bucata istorică în frasi correcte. Déră se voru păți de a lăssà pre scolari se memorție, în modu mecanicu, frasi mórte séu neînțellese de dînșiĭ, cari nu facu alta de câtu obosescu mintea scolariloru și i descuragiédiă de la învețiătură.

ISTORIA
ROMANILORU

A.

Starea Daciei înainte de venirea Romanilorŭ

I.

Scirile celle mai vechi despre locuitorii ţerriloru de la Dunăriă

1 Riulu cellu mai mare allu Europei care curge de la appusu spre resăritu şi se vérsă în Marea-Négră, se numiă în vechime *Istru*, mai pre urmă *Dunăriă*. Din celle d'ântâiu timpuri de cari avemu cunnoscinţie istorice, ţerrile de a drépta acestui rîu erà locuite de *Geţi*; acelle de a stânga din ţinutulu Mureşiului şi allu Tissei, de *Agatursi*; şi celle din ţinutulu Oltului, Argeşiului, Prutului, Dunastiului, Dunaprului şi Dunului, de *Scuţi*.

2. *Geţii* erà unu poporu curagiosu, credea într'unu Ḍ-ḍeu şi în nemurirea suffletului, care învеţătură ună primisseră de la unu filosofu allu loru, a nume Zalmosse *Agatursii* erà applecaţi la luxu, şi purtà sculle de auru. *Scuţii* ducea ună viéţă nomadică, şi prin incursele loru în Asia, intrerumpeà pre Persi asupra loru.

3. Dariu fiiulu lui Ustaspe, regele Persiloru, plecâ din Asia cu uă armată numerósă, şi veni pînŏ la Bosporulu Tracicu, preste care făcù unu podu de vase şi trecù în Europa. Înaintându prin Tracia, dede preste *Geţi*, cari creḑîndu-se a fi destuli de tarĭ, redicară armele asupra Persiloru; însĕ ei fură învinşi şi îndatoraţi a merge cu Dariu în contra Scuţiloru.

4. Din ţérra Geţiloru, Persii trecură Dunăria preste unu podu de lemnu, şi purceseră asupra Scuţiloru. Aceştia se retrasesră prin locurile loru celle deşerte, şi trămiseră soli la Grecii de la Dunăriă, ca să arḑă podulu şi se lasse pre Persi în mânile loru. Cându înţellesse Dariu de acésta, se întórse înderetu cătu putù mai curêndu; lăssâ pre Geţi se trăiéscă în pace după legile şi datinele loru, şi elu se dusse în Asia*), an. înainte de Chr. 510.

5. După acéstă întîmplare, *Geţii* remasseră in ţérra loru, şi se luptară adese ori cu Tracii şi cu Macedonii pînŏ pre timpurile lui Filippu, când fură respinşĭ de Macidoni côtră Dunăriă. Attunci ei trecuiă de a stânga Dunării şi coprinseră locurile Scuţiloru. După mórtea luĭ Filippu, se sculâ fiiulu seu Alessandru, şi turburâ popórele de la Dunariă. Sirmu, regele Tribaliloru, fugì în insula Peuce, dintre gurile Dunării; Geţii se apperară cu armele, însĕ neputundu-se niesură cu falangea macedonică, se retrasseră în deşertele loru. Attuncĭ veniră deputaţĭ la Alessandru, cari fiindu întrebaţĭ de côtră dînsulu, câ de cine se temu ei mai multu? respunseră: câ nu se temu de altulu, numai de ceru se nu caḑă pre eĭ.**)

6 După mórtea lui Alessandru se scullâ Lisi-

*) Herodotus historiarum, libro IV. 48. 93, 100, 194 et seqy.
**) Arianus Expedit. Alexandri libro I. 4

machu, regele Traciei, asupra lui Dromichete, care domnià attunci preste Geţi. Dromichete trasse pre Lisimachu în nisce locuri sterpe şi neămblate, apoi lu incongiurâ şi lu prinse cu tótă óstea lui. După acea-à lu dusse la cetatea Elia, şi lu tractâ câtu se putù mai omenesce, apoi i dede drumulu fôrâ se i céră preţiu de rescumpărare *), annulu înainte de Chr. 318.

Puçinu dup'acésta veniră la Dunăriă Gallii cari, după mai multe aventure, întemeiară cetâţile Taurunulu (Semlinn), Singidunulu (Beligradu), Noviodunulu şi altele. Din pârţile de côtră méḑiă-nópte veniră Bastarnii, în contra cărora se luptară Geţii, suptu conducerea luï *Orole I.* In una din bătâile acestea, Geţii se purtară fórte reu; Orole i ossêndi ca să se culce cu capulu în loculu piţióreloru şi să servéscă ei pre femei. Aceste mesuri umilitóre remaseră în lucrare pînŏ cándu Geţii prin uă nóuă faptă bărbătéscă şterseră ruşinea păţită**), annulu înainte de Chr. 170.

II.

Contactulu Romaniloru cu Dacii.

1. După ce Romanii şi întemeiară statulu suptu şépte regi, în cursu de 244 de anni, prefăcură domnia in republică şi coprinseră tótă Italia, apoi se intinseră preste cele-l-alte ţĕrri alle Europei, Asiei şi Africei. Multă resistenţiă le făcură Macedonii, insĕ mai pre urmă căḑură şi ei. Attunci Romanii se appropiară de Dunăriă, şi făcură cunnoscinţiă

*) Polyaenus VII, 25. Diodorus Siculus de virt et vitus l. XXI.
**) Justinus historiarum, lib. XXXII, 3.

cu Geţii. Déră la Romani numai locuitorii din giosu de cataractele Dunării se numescu *Geţi*, ceï din susu de cataracte, din ţinutulu Tissei şi allu Mureşului, se ḑicu *Daci*. Maï pre urmă numele acesta iea uă intindere totu mai mare, şi tótă ţérra de a stânga Dunării, incepêndu de la rîulu Margu (Morava) pînŏ la Borustene (Dunapru) se chiamă Dacia.*)

2. Côtră annulu 50 înainte de Christu, domnia preste Daci regele *Boirebiste*, care avea lôngă sene pre inveţiatulu Cineu, in calitate de profetu şi de archiereu. Acestu inveţiatu svátui pre Daci se sterpéscă viile, şi eï ascultară fôră oppunere. Boirebiste deprinse pe Daci la arme şi suppuse nu numai pre popórele vecine de a stânga Dunării, ci trecu şi preste apă dincollo de bătu pe Gallii din vecinetate, şi stinse cu totulu pre Boii din Pannonia; ellu coprinse şi cetâţile grecesci de pre lônga Marea-Négră pînŏ la Dunapru.**)

3. Incursele celle dese alle lui Boirebiste in Tracia, Illuria şi celle-l alte provincie alle Romaniloru de prin pregiuru, supperară aşia de tare pre *Juliu Cesare*, in câtu acesta, după ce se intórse la Roma de la bătăile in contra lui Pompeiu şi a Pompeianiloru, şi propuse se pornéscă in contra Daciloru şi apoi se trécă în Asia in contra Parţiloru. Insĕ mórtea luï Cesare măntui pre Daci şi pre Parţi de perirea cu care era amenin-ţaţi.***)

4. După mórtea lui Cesare, se trimise la Dunăriă Caiu, fratele lui Marcu Antoniu. Acesta fu

*). Caesar de bello Gallico lib. VI, 25. Strabo Geogr. lib. VII cap. 3 §. 1, 12, et 13. Plinius nat. histor. lib. IV, 25.

**) Strabo Geogr lib VII. cap. 3 § 11

***) Appiauns de bellis Illyricis III Suetonius in Julio 44. Velejus Paterculus II, 59

bătutu de Daci şi de Bastarni, la cetatea *Istrianiloru*; semnele militare luate de la Antoniu se addusseră la Genucla, care era uă cetate a Daciloru. Boirebiste, audindu de certele ce se născusseră intre Antoniu şi Octavianu, trămise deputaţi la acesta, şi-i promise ajutoriu in contra lui Antoniu, décă şi Octavianu va voi se i implinéscă cererile selle. Déră Octavianu nu primi, şi aşia Boirebiste se dechiără pentru Antoniu; însĕ currêndu după acea-a peri într'uă rescóllă ce se născu între Daci.

5. Murindu Boirebiste, imperiulu Daciloru se desfăcu în mai multe pârţi şi se redusse aşia de tare, în câtu Dacii nu putea înarmà în contra Romaniloru mai multu de 40,000 pînĕ la 50,000 de ómeni. Unulu dintre capii Daciloru a nume Orele II, fu îndemnatu de com,atrioţii sei se se scólle în contra Romaniloru, cari erà atunci desbinaţi între Antoniu şi Octavianu. Orole addusse înainte doi câni cari se încăerară între sene, déră cându se mâncà ei mai tare, le arretâ unu lupu; cânii îndată ce lu veḑură, se lăssară de a se mânca între sene, şi se luară după dînsulu. Attunci ḑisse côtră Daci: aşià potu se facă şi Romanii cându ne voru vedé pre noi; deci mai bine se-i lăsâmu se se frece ei între denşii*).

6. În adeveru, la annulu Romei 722 (31 înnainte de Chr), se făcù bătaia decisivă la promontoriulu Acţiu (în Epiru), şi Octavianu prefăcù republica in imperiu, şi luâ numele de Augustu (adecă allessu de Ḑeŭ). Liciniu Crassu care commandà în Macedonia, chiămatu de Orole în contra celloru alţi Daci, trecù Dunăria şi în cea d'ăntâiu lovi-

*) Strabo Geogr. lib VII. cap. 3 § 11. — Frontinus cap. 11.

vitură împrestiâ pre Daci, apoi încunguiurâ cetatea în care se trăssesseră după bătaiă. Unu militaru grecu băgâ nóptea pre Romani în cetate. Dacii veḍîndu-se vênduţi, se uccisseră uniî pre alţii ca se nu pice în mânile Romaniloru. De acollo Crassu dusse óstea la uă pesceră mare şi întărită fórte, numită Cira, la care se ḍicea că aru fi fugitu titanii cându fură învinşi de ḍei. Acollo şi dusseră Dacii tóte lucrurile loru celle preţióse, şi se închisseră într'însa. Crassu astupâ tóte intrârile şi essirile şi constrînsse pre ómeni prin fóme a se suppune.

7. După acea-a Crassu purcesse în contra celloru alţi Dac , şi ajunse la cetatea Genucla, care erà cea mai tare dintre tóte cetâţile ce stà suptu commandulu lui Zurasse, (altu capu allu Dacilloru). Acollo se ţinea semnele militare luate de la Antoniu. După multă luptă, Romanii luară cetatea; déră pre Zurasse nu lu putură prinde, fiindu că acesta se dussesse la Scuţi după ajutoriu. Liciniu Crassu se întórse în Tracia, éră de aci se dusse la Roma, şi triumfâ despre Traci şi despre Daci*), an înainte de Chr. 26.

8. Pre cându Liciniu Crassu triumfà la Roma, Dacii lăssându desbinârile şi certele d'între d'înşii, se adunară şi-şi allesseră rege pre *Cotusone* suptu care începură érăşi a trece Dunăria preste ghiaçă şi a preda provinciele Romane. Octavianu trămisse la Dunăria superióre pre fii sei vitrici, Drusu şi Tiberiu, éră la Dunăria inferióre pre Cneu Lentulu Acesta respinse pre Daci preste Dunăriă, construi castre stative pre lônga rîpa Dunării, şi le întări cu miliţiă. Dacii attacară castrele mai de multe ori, însĕ Lentului batù înfricoşatu, uccise

*) Dio Cassius, libro LI 26

trei duci dintre ai loru, între acestia şi pre regele Cotusone.*) Acéstă perdere nu desănimâ pre Daci; după cinci anni de ḑille, ei conspirară cu Pannonii şi cu Sarmaţii în contra Romaniloru, şi abia se domolliră de armele lui Tiberiu**), an. înainte de Chr. 10. — Eliu Catu strămutâ la 50,000 de Daci preste Dunăriă în Moesia***), an. de la Chr. 3

9. Cu tóte aceste-a Dacii nu perdea nici uă occasiune spre a turburà provinciele Romane de a drépta Dunării, mai allessu suptu următorii cei desfrĕnaţi ai lui Augustu, pînŏ la domnia lui Vespasianu, annulu de la Chr. 69.—M. Plautiu, guvernatoriulu Moesiei, frânse pre Daci şi pre ceil-alţi barbari cari se versasseră asupra provincieloru romane, şi strămutâ la 100,000 de ómeni în Moesia, şi-i făcù tributari Romaniloru.****)

10. Pre timpulu lui *Domitianu* se scullară érăşi Dacii asupra Romaniloru. Domitianu le dechiărâ resbellu, şi trămise in contra loru pre *Oppiu Sabinu*. Dacii avea attunci în fruntea loru pre *Dura*; însĕ acesta nesimţindu-se destullu de tare, se lăssâ de domniă, şi investi cu dînsa pre *Decebalu*, omulu cellu mai ageru şi mai curagiosu dintre Daci. Decebalu se înţellesse cu Pacoru regele Parţiloru, şi se uni cu Sarmaţii şi Caţii în contra Romaniloru. Ellu bătù pre Oppiu Sabinu de lu nimici d'împreună cu armata sa Atunci Domitianu trămisse pre *Fuscu*, prefectulu pretoriului, care avù totu acea-a şi sórte. Interrîtatu prin atâtea perderi, Domitianu plecâ însuşi asupra feroşiloru duşmani;

*) Suetonius in Auguste XXI.
**) Dio Cassius libro LIV, 36.
***) Strabo Geogr. lib. VII. cap 3 § 11.
****) Gruterus Inscriptionum No. CCCCLIII

déră abià ajunse în Moesia, şi se arruncâ în braçiele plăceriloru şi alle desfrânâriloru; ellu trămisse cu ostile pre *Julianu* se se bată cu Dacii. Acesta trecundu Dunăria, întelni pre Daci la Tape şi i frecâ de i stinse. Decebalu se retrasse la reşedinţa sa, tăiâ arborii pînŏ în trunchiu şi le impuse arme. Romanii veḑîndu-i din depărtare creḑură că suntu mulţime de militari şi nu cuteḑiară a se appropià, ci se retrasseră. — Domitianu fu strîmtoratu în Pannonia de côtră Marcomani, şi aşià se grăbi a face pace numai de câtu cu Dacii. Ellu invitâ pre Decibalu la conferinţiă; însĕ acesta temîndu-se ca se nu lu prinḑă, trămise pre frateseu Diege. Dacii cerea se lé dea fabricatori de arme şi de castelle, şi unu stipendiu annualu fórte însemnatu. Domiţianu se învoi la tóte aestea, ba dede lui Decebalu şi uă diademă, ca cumu l'aru încoronà ellu, şi i ar da ţerra din graţia sa. După acea-a se întórce la Roma şi triumfâ despre Daci şi despre Caţi, pentru care lu rîseră toţi ómenii pricepuţi*) Ellu se uccise la annulu Chr. 96.

B.

Starea Daciei suptŭ Traianu şi următorii lui.

I.

Bătâile luĭ Traianu cu Dacii.

1 *Marcu Ulpiu Traianu* se născu în Ispania, în

*) Dio Cassius LXVII Tacitus hist III, 4 et 22 Suetonius in Domitiano 6 Plinius lib X, epist 16 Panegyr. XVII 1. Statius Theb. I. Martialis V 3 VI. 10, 76. VII, 83 VII, 15, 50, 65

cetatea Italică, la annulu Chr. 53, şi se destinse prin agerimea minţii şi prin tăria ânimei în dregătoriele ce purtâ, dela cellu mai de giosu gradu pînŏ la cea mai înaltă demnitate. Imperatoriulu *Nerva*, petrunsu de mirare pentru virtuţile lui, lu adoptă de fiiu şi de următoriu în imperiu. Îndată ce Traianu se numi imperatoriu, începù a cugetà la mijlócele de a sterge pata cea pusă pre numele Romanu prin tributulu dacicu, promisu de côtră Domitianu, şi pre la annulu 100 de la Christu, plecâ în contra Daciloru*).

2. Decibalu auḑindu de acéstă întreprindere se speriâ fórte, sciindu pré bine că mai înainte n'a învinsu pre Romani, ci pre Domitianu, éră acumu are a face cu poporulu romanu şi cu imperatoriulu Traianu, pre care lu respectà încă de pre timpulu cându guvernà Germania. Traianu petrecù iérna în Moesia, apoĭ în primăvéra annului 101, trecù Dunărea. Când ajunse la Tape, militarii i addusseră unu burete mare pe care era scrisu cu littere latine: „Burii cu toţii coçii loru spunu lui Traianu se se întórcă înapoi, şi se ţiiă pacea.“ Traianu nu se turburâ de acéstă amenințare, ci purcesse înainte, şi în cea d'ăntâiu lovire bătù pre Daci. Decebalu trămise la dînsulu deputaţi de rangulu de giosu, *comaţi*, ca se céră pace. Traianu nu primì, cì purcesse mai departe, şi bătú a doua óră pe Daci şi pre Sarmaţi Acumu Decebalu trămise alţi deputaţi maĭ însemnaţĭ de câtu cei d'ăntâiu, însĕ nici acestora nu se dede pacea. Bătaia a treia se încheiâ prin greutâţile iernei.

3. In primăvéra anului 102, se făcù cea mai crunta bătaiă între ostile romane şi daciane. Ro-

*) Dio Cassius, LXVIII. 5—15; şi scenele sculpite pre Columna lui Traianu cu commentariele lui Ciaconi şi Fabretti

manii învinseră, însĕ numĕrulu plâgiloru fù aşià de mare în câtu nu ajungea materiâ de a le face legături. După acésta, Romanii coprinsseră castrele Daciloru celle făcute printre munţi şi se arrettară dinaintea reşedinţei lui Decebalu. In aceste impregiurâri, Decebalu desperatu tărmise uă numerósă deputaţiune de bărbaţi, femei şi copii, ca se róge pre Traianu de ertare, şi se facă pace cu orĭ-ce preţu. Traianu primì cererea loru, însĕ cu condiţiunile „ca sĕ dée înapoi pre toţi fabricanţii trimişi de Domitianu, pre toţi fugarii, şi tóte machinele de resbellu; se strice tóte castellele, şi se recunnóscă de amici şi de inemici pre aceia cari suntu şi ai poporului roman.u“ Decebalu se suppuse la tóte, şi trămise deputaţi la Roma, spre a mărturi şi înaintea senatului suppunerea sa şi a ţerrei sélle. Traianu triumfâ, şi luâ numele de Dacicu (adecă învingătoriu allu Daciloru, annulu Chr. 103).

4. Dĕră nu trecù multu timpu şi vine scire la Roma că Decebalu nu se ţine de condiţiunile păcii, ci face arme, reparéḑă castelle, primesce fugari, invită pre popórele vecine la resbellu şi turbură pre cei ce ţinu cu Romanii. Traianu încunoscinţiatu despre acésta, se supperă fórte, şi plecă érăşi în contra Daciloru, cu scopu de a preface ţĕrra loru în provinciă romană. Veṇindu la Dunărià, însărcinéḑă pre architectulu Apollodoru Damascenulu se facă unu podu de pétră preste acestu fluviu, din giosu de cataracte, între Ţierna şi Egeta, éră ellu se ţine în Moesia cu ostile sélle. Decebalu veḑûndu periclulu, chiămâ la arme pre tóte popórele vecine şi trămise la Traianu pre nisce fugarĭ prefăcuţĭ, ca se lu uccidă; însă acestia se descoperiră, şi plătiră cu viéţia attentatulu loru.

5. La annulu 105 se finì podulu, şi Traianu

trecù cu tótă armata sa pre pământulu Daciei. Acumu se începù resbellulu în tótă furórea sa. Longinu, prefectulu uneĭ legiuni, fu chiămatu de Decebalu la conferinţă. Romanulu cu deplină încredere se dusse la dînsulu. Decebalu lu întrebă despre planurile lui Traianu, şi neprimindu respunsu, lu puse la închisóre, apoi trămise pre unulu dintre ai sei la Traianu, ca se i spuiă, că lu va da înapoi, décă imperatoriulu se va retrage din Dacia, şi va plăti spesselе resbellului. Longinu încunnoscinţâ pre Traianu priu unu libertu allu seu, că ellu. are de cugetu se şi scurteḑe viéţa prin veninu; prin urmare se nu primésckă propunerile Dacului. Traianu nu perdù timpulu, ci înaintâ cu armată asupra reşedinţei lui Decebalu. Romanii se înfuriară cându veḑură capulu lui Longinu şi alle altoru Romani înfipte în pregini pre vallurile cetăţii; ei se luptară ca nisce lei, şi în fine luară cetatea, şi i dederă focu de tóte pârţile. Dacii, parte se ucciseră ei între sene, parte se adăpară cu veninu, parte căḑură în mânile Romaniloru Decebalu, veḑundu că totu e perdutu, şi temundu-se ca se nu pice de viu în mânile învingĕtoriloru, se adăpâ însuşĭ cu veninu, capulu lui se addusse la Roma, an. Ch. 106.

6. Traianu prefăcù Dacia în provinciă romană, asşeḑiâ spre paḑia ei doue legiuni: a cincia macedonică, şi a treĭ-spre-ḑecea gémină, şi addusse nenumerată mulţime de ómeni din totu imperiulu roman*), însĕ mai vertosu din Italia, spre a impoporà acéstă ţérră mare şi frumósă, care se intindea de la Dunăriă spre méḑiă-nópte, pînŏ la originea Tisseĭ şi a Prutuluĭ, şi de la Tissa sprĕ resăritu pînŏ la marea Négră şi la Dunastru, şi care e cun-

*) Eutorpius, lib. VII, 6

noscută astăḑi suptu numirea de România, Moldavia, Basarabia, Bucovina, Trasilvania, Marmorosulu, Crişiana, şi Temisiana

7. În memoria victoriei repurtâte de Traianu asupra Daciloru, se redicâ la Roma columna lui Traianu pre care se sculpiră tóte luptele cu Dacii din amêndóue resbellele, care se vede pînŏ în ḑiua deastăḑi*). In Dacia se restaurâ Sarmizegetusa, reşenţia lui Decebalu, şi se numi Ulpia Traiana Augusta, care urmâ şi de aci inainte a fi capitala Daciei, apoi se ḑidi Apululu şi Salinele în Dacia centrale; Tivisiculu în Temişiana; Romula în România; Paloda, Sucidava, Petrodava, Carsidava, şi Petridava în Moldavia, şi altele mai multe**). Se făcură drumuri asternute cu pétră, se construiră apeducte, se redicară temple, teatre, amfiteatre, se lucrară sarinele şi minerele de auru şi de argintu, şi în scurtu timpu ţérra deveni una dintre celle mai frumóse provincie alle imperiului romanu.

8. Traianu, du ce cuceri Dacia, şi întórse armele asupra resăritului, şi prefăcu Armenia, Mesopotania, Assuria, şi parte din Arabia în provincie romane. Ellu muri la Salinuntu în Cilicia, la annulu Chr. 117, lăssându următoriu în imperiu pre adoptivulu seu *Adrianu*. Bunetatea lui remase de essemplu, în câtu senatulu romanu çându felicită pre imperatori, ḑicea: „se fii mai feriḑitu de câtu Augustu, şi mai bunu de câtu Traianu.“

---

*) Columna Traiani cum commentariis Ciacconii et Fabretti

**) Ptolemaei Geographia, lib. III. cae 8. Tabula Peutingerian în Dacia.

II.

Dacia suptu domnia Romaniloru.

1. După mórtea lui Traianu urmâ în imperî Eliu *Adrianu*. Acesta, gelosu de gloria lui Traian, îndată părăssi trei provincie cucerite de dînsulu, rechiămându legiunile din Armenia, Mesopotamia şi Assuria, şi determinâ ca rîulu Eufratu se fiă marginea imperiului romanu de côtră rĕsăritu. Asseminé voi se facă şi cu Dacia, însĕ amicii nu lu lăssară, arretându-i că ar fi uă pré mare necuviinţă de a dà în mânile barbariloru pre atâţia cetăţiani romani. Cu tóte acestea, pentru ca se micuşioredę gloria lui Traianu, stricâ podulu cellu de preste Dunăriă, suptu pretestu că servesce numai de a înlesni Barbariloru trecerea în Moesia, pre cându datoria lui ar fi fostu de a-lu apperà.

2. La începutu Adrianu puse numai unu preşedinte preste Dacia şi Pannonia pre Marcu Turbine, apoi numai preste Dacia puse propretoriu pre Papiriu Elianu care guvernâ ţérra fórte înţellepţesce şi făcuù multe lucruri folositórie, între altele redică apeductele de la Sarmizegetura; suptu Plautiu Cesianu care comandà miliţia din Dacia de giosù, se asşedĭară mai mulţi militari cari serviseră 25 şi mai bine de anni. Adrianu însărcinâ pre Salviu Julianu se cullégă legile civile din edictele pretoriloru, şi apoi publicâ acéstă cullegere suptu numele de edictu perpetuu. Ellu fu mare amatoriu de architectură, înfrumuseţiâ Roma şi cetăţile capitale din provincie; redicâ Elia Capilolina pre ruinele Jerusalimului, déră prin acésta aţâţă uă rescóllă

înfricoşiată între Jidani şi abiă putù se uă dezvolléscă după trei anni de ḑille(*).

3. După ce Adrianu împĕrăţi 25 de anni, muri la Baia, în an. Chr. 138, lăsându următoriu în imperiu pe adoptivulu seu Titu Eliu *Antoniu*, cu supranumele *Piulu*, care fu şi mai mare amatoriu de pace de câtu Adrianu; ellu se occupâ tótă viéţia sa cu îndreptarea stării din întru a imperiului; dreptatea lui fu de modellu, în câtu chiaru barbarii din ţerrile celle mai depărtate depunea armele şi se adresà la dînsulu ca se le judece causele. *Antoniu* meritâ numele cellu mai gloriosu de părinte alu genului omenescu. Ellu domni 24 de annĭ şi muri la Lori în Etruria, betrânu de 75 de anni lăsându următoriu în imperiu pre genere seu *Marcu Aureliu*. an. Chr. 161.

4. *Marcu Aureliu* prin înţellepciunea sa meritâ numele de *filosofu*, şi prin faptele sélle celle mari numele de *erou*. Ellu domni 19 anni pururea occupatu cu sciinţele, cu administraţiunea Statului şi cu appĕrarea lui în contra barbariloru, mai allessu a Marcomaniloru şi a Sarmaţiloru cari neîncetatu trecea Dunăria de susu şi de miḑlocu, şi devastà provinciele romane. După multe lupte crunte, chiaru în momentulu cându erà se puiă capetu resbelului, Marcu Aureliu muri la Carnuntu în Panonia de susu, în etate de 59 de anni, lăsându următoriu în imperiu pre fiu seu Marcu Aureliu *Commodu*, an. Chr. 180.

5. *Commodu* încheiâ pace cu Marcomanii, éră cu Burii se învoi ca aceştia se dée înapoi pre cei prinşi în resbellu, se dée şi ostatici, şi se jure că nu voru călcà nici uă dată în ţinuturile Daciei,

*) Dio Cassius LXIX. Eutropius VII, 6 Inscriptines în Dacia reperiate

şi nu se voru appropià de marginile ei mai multu de cinci miliarie. Ducii lui Commodu bătură apoi pre Sarmaţi şi ellu luâ titlu de *Sarmaticu*. — Întorcêndu-se la Roma, lassâ guvernulu în mânile prefectului pretoriului şi ellu şi petrecù timpulu luptându-se în amfiteatru, şi făcù mulţime de cruḑimi, în urma cârora fu uccisu la an. Chr. 192.

6. Cu *Antoninii* încetâ periodulu cellu fericitu allu imperiului Romanu. De aci înainte începe desspotismulu militariu. Pretorianii vîndu tronulu imperiale la cei ce le dau mai multu, şi scămbă pre imperatori după capriţiu. Rari ómeni se afla cari se le puiă frêu. *Septimiu Severu* constringe pre senatu ca se lu recunóscă de imperatoriu; la resăritu insufflă respectu naţiuniloru barbare, acêsa lămuresce legile cu ajutoriulu jurisconsulţiloru Papinianu, Paulu şi Ulpianu, şi móre la Erboracu în Britania la an. Chr. 211.

7 *Antoniu Caracalla*, fiiulu lui Septimiu Severu, dâ la toţi locuiterii din provinciele romane dreptulu de cetăţiani romani Trecûndu prin Dacia, bate pre *Goţi* şi-i respinge din ţérră. Acesti barbari se arretară attunci pentru ântâiaşi dată la Dunăriă. Caracalla peri la annulu Chr. 217. — *Etiogabalu* domni ca un copillu desfrênatu şi ticăllosu. — *Allesandru Severu*, june virtuosu şi plinu de curagiu, se uccisse de militari, an. Chr. 235. — *Filippu* serbâ milleniulu Romei la an. Chr. 247; dede Romaniloru din Dacia dreptulu de a batte monetà; însse Goţii începură acumu a inundà ţérra de tóte pârţile

8 *Aurelianu*, născutu în ţerrile de la Dunăriă, şi crescutu suptu arme, bătù cu legiunile sélle în mai multe rônduri pre barbari, şi-i respinse preste marginile imperiului. La annulu Chr. 270, se făcù

imperatoriu şi luâ mesurele celle mai înţellepte şi mai severe spre a restabili disciplina militariă; ellu curăţi Dacia de Goţi, şi Italia de Almani, întări Roma prin unu numeru nou împregiurulu ei; apoi purcesse la resăritu şi bătu pre Zenobia, regina Suriei, suppuse Egiptulu, se întórce la appusu, şi desarmâ pre Tetricu în Gallia.

9 După ce restaură totu imperiulu romanu, şi propuse se plece a dóua óră la resăritu, şi se bată şi pre Persi; vedundu că barbarii de la marea régiă nu încetédiă de a infestà Dacia, şi că prin multe bătâi s'au deşertatu Illuriculu de ómenî, otărî se părăsséscă Dacia lui Traianu, şi se strămute legiunile în Moesia de a drépta Dunării. Mulţi dintre locuitori trecură cu miliţia în Moesia şi se asşedîară acollo. Ţérra acea-a se numi *Dacia nóuă* şi se împărţi în Dacia *rîpiană*, de pre lôngă rîpa Dunării, de la Margu (Morava) pînô la Escamu (Osmu), cu capitala *Raţiaria*, şi în Dacia *meditteraneă* de pre lôngă munţii Macedoniei şi ai Traciei, cu capitala *Sardica*, annulu Chr 274. Déră cea mai mare parte de Romani din Dacia lui Traianu, fiindu legaţi de familiele şi de pămêntulu nascerii care erà acum patria loru, voiră mai bine a sufferi domnia Goţiloru, de câtu espatriarea; din care causă ei nu urmară legiuniloru lui Aurelianu, cu fraţii lor cei maï puçinu legaţi de vechia lor ţérră. Insĕ nici domnia Goţiloru nu fu atâtu de aspră; căci acestia, ca nisce barbari cari trăia din pradele belice de astădi pînô mâne, vedûndu-se în stăpănirea ţerrei, nu numai că nu turburà pre acesti locuitori pacificii, ci încă i şi apperà în contra tutoru încurseloru, şi-i ănimà ca se lucreţe pămêntulu, ca se şi pótă avé şi ei nutritura pentru pradele ce căstigà cu armele din

alte ţerri. Romànii din Dacia se înveţiasseră în cursu de dóue-ḑeci de anĭ, a trăi cu dînşii; ei cunnoscea de altă parte pré bine starea lumii de atunci, pentru ca se se induplice a şi scămbà patria cu speranţia de uă securitate mai mare, cându vedeà că tóte ţerrile de prin pregiuru suntu asseminé espuse, şi că cu puçinu timpu mai înainte Allemanii călcaseră chiaru Italia, centrulu, imperiululi; afóră de acestea, despotismulu militaru din provincie erà mai puçinu de sufferitu de câtu guvernulu barbariloru. Nici nù se putea cugetà, pre lôngă tótă servitatea lui Aurelianu, ca miliţia se ve ţine în desciplină, lucru ce se şi adevri; câ-ci imperatoriulu mergundu côtră resăritu, se uccise în Tracia, annulu Chr. 275*). *Tacitu*, *Florianu* şi *Probu* căḑură victime buneloru sélle intenţiuni suptu armele militariloru desfrênaţi.

10. *Diocletianu* restabili desciplina militariă, ş bătù de multe ori pre barbari la Dunăriă. *Conctan* tinu fundâ *Roma-nóuă* lôngă Bosporu, care maĭ î urmă luâ numele de *Constantinopole*, şi spre assecurarea pârţiloru de la méḑă-nópte, facù unu podu preste Dunăriă, din susu de gura Oltului, şi trecundu cu armata în Dacia lui Traianu, bătù pre Goţi, şi allungâ preste Dunastru. Dacia veni érăşi suptu puterea imperătoriloru(**). Constantinu ḑidi mai multe cetăţi într'însa; între altele: Constanţiola şi Recidua în Temisiana, Sicibida (astăḑi Cellei), şi Dafne (mai în urmă Constanţia) la gura Argeşiului în Romănia. Religiunea crestină care se semînasse în Dacia de pre timpulu Antoniniloru, se recunoscù acumu cu religiune a

*) Gibon's the history of the Roman Empire. chap: XI
**) Zosimus lib II, în Constantinum. Theophane. Chronogr. ad annnu 24 Constantini. Julianns in Satyis. Eusebius lib. IV, 5.

statuluĭ. Barbarii însiși cari remasseră în provinciele romane fură nevoiți a se baptezà**) Constentinu muri la annulu Chr. 237, în etate de 65 de anni, lăssându în urma sa trei fiii: pre *Constantinu*, *Constanțiu* și *Constante*, intre cari împărțis se imperiulu romanu. Acestia se sfășiară ca tigrii în tre d'enșii.

11. Dintre următorii lui *Constantinu* merită adducere aminte, *Velentinianu* și frate-seŭ *Valente*, Pre timpulu acestora veniră alți barbari din Asia, numiți Hunni, cari impinseră pre Goți de la Dunastru în Dacia și apoi preste Dunăriă în Mecsia. Valente căḑù în bătaia de la Adrianopoli la annulu Chr. 378 — *Teodosiu* venindu cu ostilo din Ispania bătù pre barbari, curăți imperiulu de usurpatori și lu apperâ cu multă viteḑiă. Ellu stĕrpi păgânismulu din totu imperiulu romanu, și se silli multu ca se introducă ordinea în administrațiune; însă dregătorii lui nu se sciură purtà totu-dé-una cu cumpĕtarea cuvenită. Locuitorii de la Tessalonica se revoltară și uccisseră pe guvernatoriulu și pre maĭ mulți dregĕtori imperiali. Teodosiu se apprinse așià de tare, de mâniă în càtu măcellarì la 7000 de Tesalonicani; măcellăria acésta desceptâ terióre în totu imperiulu. Cându Teodosiu veni la Milanu, episcopulu Ambrosiu lu oppri la ușia bisericei ca pre unu nedemnu. Teodosiu și recunnoscù greșéllà, și se puse ca se se impace cu D-ḑeu și cu ómenii. Intórcerea acésta i căstiga inimile ómeniloru. Incă înainte de a essi din viéțiă, ellu împărți imperiulu între fiii sei Arcadiu și Onoriu. Suptu dînșii și succesorii loru mersse imperiulu totu spre cădere; annulu Chr. 395.

) Tertullianus contrn Jud. cap. 7. Socrates hist. lib. I,

12. In ţerrile de la Dunăriă se puse *Attila* în capulu Hunniloru, derimâ Sirmiulu, coprinse Viminaţiulu, stricâ Singidunulu şi Naissulu cu mai multe alt ecetâţi; după acea-a predâ Macedonia şi Tracia, luâ cu assaltu cetatea Raţiaria, capitala Daciei rîpiane, şi cuceri tótă Dacia lui Aurelianu pînô la rîulu Iatrului. Barbarulu se asşedià cu castrele selle la Tissa, şi de acollo amenințâ atâtu imperiulu de la resăritu câtu şi cellu de appussu. La ânnulu Chr. 450, plecâ cu Hunii sei pînô în Galia; însĕ acollo fu bătutu de ducele Roman *Aeţiu*. Attila nu se desperâ, ci întorcĕndu-se în ţinuturile selle, strînse óste nóuă şi purcesse asupra Italiei; prefăcù Aquileia în ruine, şi predâ tótă Italia pînô la Roma, unde fu întîmpinatu de ponteécele Leone, care lu înduplecâ prin rugăminte se cruţie acéstă capitale. Attilla predându totu, se întórse érăşi la Tissa, unde şi avea reşedinţia sa, şi muri înnecatu în sânge, şi aşia scăpâ lumea de biciulu lui D-ḑeu, că-ci acestu nume şi dedesse barbarulu; annulu Chr. 453,—După mórtea lui Attila, fiii lui începură a se disputâ între sene, şi acésta căşiună căderea loru. Ei fură bătuţi în Dacia appussénă de *Gepiḑi* şi în cea resăriténă de *Ostrogoţi*. Roma căḑù în mânile barbariloru la annulu Chr. 476, după ce stetesse 1229 de anni de la fundarea ei prin *Romulu*, 982 anni de la înfiinţiarea republicei, şi 505 anni de la prefacerea în monarchiă suptu *Octaviann Augustu*.— Prin unu joc allu sorţii, cellu din urmâ imperatoriu fu Romulu Augustulu.

C.

Starea Daciei suptu imperatorii Bizantini și suptu incursele barbariloru.

I.

Justinianu și următorii lui în imperiulu bizantinu.

Justinianu se sui pre tronulu lui Constantinu la annulu Chr. 527. Ellu avusse uă crescere destullu de îngrigită, și învețiasse sciințele cu mare tragere de ânimă, mai allessu jurisprudința; pentru care păstrâ unu gustu distinsu în tótă viéția sa. Condussu de idea lui Cesare și a lui Constantinu de a formà unu corpu din tóte legile romane, convocâ uă commissiune de ḑece bărbați suptu președinția lui Tribonianu, cari se cullégă legile și se le dée uă formă sistematică. Acestia prelucrară *codicele Justinianeu* și lu publicară la annulu Chr. 529; însĕ după șésse anni de ḑille, códicele se suppuse la uă nouă revisiune. La acesta se adauseră apoi elementele dreptului suptu nume de *Instituțiuni*, și uă cullegere de tractate de patru-ḑeci și mai bine de jurisconsulți, suptu numele de *Pandecte* séŭ *Digeste*; în fine mai multe legi nóue făcute de Justinianu, suptu numele de *Novelle*. Tótă acéstă lucrare căpetâ numele de *Corpulu dreptului civile*, și este pînŏ astăḑi fundamentulu tutoru legiloru civili în tóte Statele civilisate.

2. Justinianu avea lûngă sene unu omu mare, cu numele *Bellisariu*, care prin talentele selle şi viţeḍia sa ilustrâ seclulu acella — Bellisariu bătù la resăritu pre Perşi şi-i constrînse a face pace cu Romanii; apoi trecù în Africa, bătù pre Vandali, reluâ Cartaginea, şi prefăcù Africa érăşi în prefectură romană Dupâ acea-a trecù în Italia, coprinse Neapolia, apoi Roma. Insĕ fiindu-că la resăritu Persii rupseră paeea şi începusseră a prĕda érăşi provinciele romane, Bellisariu fu nevoitu a se întórce în contra loru. Braţiulu lui cellu tare respinse pre Persi din ţinutulu imperiului, şi-i assecurâ marginile. Dérâ în restimpulu acesta, Goţii turburară érăşi Italia. Bellisariu încunnoscinţiatu despre acésta, lăssâ pre Martinu la resăritu şi allergâ la appusu, smulse Roma din mânile Goţiloru, însĕ lipsa de căllărime lu făcù se se retragă în Sicilia. Romanii trebuiră de nou se batâ pre Goţi spre a liberà Italia de dînşii; annulu Chr. 522.

3. În totu timpulu acesta nu încetară luptele nici la Dunăriă; că-ci din cei d'ăntâi anni se grămădisseră în părţile acellea mulţime de barbari, Huni, Bulgari şi Sclovani, şi făcură multe stricăţiuni Romaniloru. Mai pre urmă veniră şi Avarii, cari întemeiară uă supremaţiă preste cei-l-alţi barbari; însĕ Justinianu i frânse în mai multe rônduri, şi luâ din mânile loru mare parte a Daciei cellei vechi, coprinse cetâţile Lederata şi Recidua în Temişiana, Sicibida şi Dafnea în Dacia australe; dérâ lăssâ în mânile barbariloru Turnulu, cetatea cea vechiă fundată de Traianu de a stânga Dunării (care se pare a fi fostu aprópe de Galaţi, unde i se mai vedu încâ ruinele) — Justinianu fundâ summă de castelle, şi reparâ mare numeru de cetâţi pre lôngă amêndóue rîpele Dunării, începûndu de la Singidunu pînŏ la

versarea Dunării în marea négră. Asseminé fundâ mai multe cetăţi în întrulu imperiului, şi dede la multe numele de Justiniana. La Constantinopoli reedificâ biserica sântei Sofie care stă şi pînŏ astădi. In Dacia nóuă, loculu nascereii selle, fundâ Prima Justiniana; înălţiâ pre episcopulu: de acollo la rangulu de archiepiscopu, cârula suppuse pre toţi mitropoliţii şi episcopii din amêndóue Daciale, din Pannonia secundă, diu Macedonia primă şi din Dardania.

4. Domnia lui Justinianu fu turburată şi din întru prin mai multe conjuraţiuni în contra lui. In celle din urmă căḑù sub prepusu şi marele Bellisariu, ca unulu ce ar fi luatu parte la dînsa, şi fu lipsitu de tóte dregĕtorile sele. Déră preste doi anni se recunnoscù intregritatea marelui erou; ellu fu restabilitu în tóte demnitâţile selle, însĕ nu multu după acea-a muri de betrâneţiă, — după dînsulu urmâ şi Justinianu, annulu Chr. 565 (*)

5. Imperatorii cari urmară după Justinianu pre tronulu bizantinu (séu Constantinopolitanu), avură multe lupte cu barbarii de la Dunăriă, mai allessu cu *Avarii* cari se întărisseră fórte, coprinḑîndu tóte ţerrile de la marea négră pînă la confinele Germaniei. Românii din Dacia suspinară suptu jugulu loru, îusĕ sperându în D-ḑeu, nu şi părăsiră patria. Ei veḑuseră pînŏ âcumu mulţime de barbari străcurându-se prin Dacia, fôră de a se întemeiâ în acéstă ţérră, şi credea tare, că şi cei de acumu se voru duce la rôndulu loru.

(*) Procopius de bello Gotihico. Historia arcana. De aedihcis.

II.

Venirea Bulgariloru

1. Pre timpulu imperatoriului *Eracliu* (care domni de la annulu Chr 620, pînŏ la 641) începù *Machomede* în Arabia a predicà uă nóuă religiune, şi a uă propagà cu sabia; éră la Dunu, Cubratu ducele Bulgariloru, formà uă domniă fórte însemnată. Ellu muri la annulu Chr. 666, şi lăssâ cinci fii: pre Butaia, pre Contragu, pre Asparucu, pre Reanu şi pre Alsesu; svătuindu-i părintesce, se nu se desparţă, ci se şĕdiă şi se domnéscă împreună. Déră abia închise betrânulu ochii, şi fiii începură â se desbină. Numaĭ Butaia remase în loculu unde murisse tată-seu; Contragu trecù Dunulu în Asia, cei-l-alţi trei plecară côtră appusu: Asparucu se assĕdiâ între Dunastru şi între Dunăriă (în Dacia orientale séu Bassarabia), Reanu trecù în Pannonia şi se supuse Avariloru, Alsecu înaintâ pînŏ în Italia unde se suppuse Longobarḑiloru.—In annulu Chr. 680, Bulgarii, dintre Dunastru şi Dunăriă, trecură suptu Asparucu în Moesia. De acumu înainte se rumpe tótă legătura Româniloru din amêndóue Daciele cu imperiulu bizantinu (séu Constantinopolitanu). Acumu încetĕḑă de a mai fi împeriu romanu, côci toţi Romanii câţi mai vorbescu limba părinţiloru, nu mai suntu suptu sceptrulu imperial, ci suptu potestatea barbariloru: cei din drépta Dunării şi din Dacia inferióre suptu a Bulgariloru, cei din Dacia superiore suptu a Avariloru pînŏ la annulu Chr. 797, cându acestia se batu de côtră Carlu cellu Mare, şi se retragu la muntele Caucasului pentru totu-déuna.—La Sava se stabilescu Serbii şi Corbaţii (*).

(*) Katona in Synopsi choronologiea.

2. Românii din drépta Dunării intrându în bună înţellegere cu Bulgarii, semînară între dînşii religiunea creştină. Cându se născù uă pestilenţiă mare în ţérra, şi se speriase totu poporulu, Românii svătuiră pre regele Bogoru se chiame într' ajutoriu pre D-eulu crestinilorn. Regele ascultâ şi poporulu se mântui de bóllă. Călugĕrulu românu Metodiu, care se aflà la curtea lui Bogoru, însărcinatu de a zugrăvi în casa lui totu ce va sci mai înfricoşatu, făcù judecată cea mai de pre urmă, care lucrâ aşià de tare asupra fantasiei lui, în câtu îndată se baptezâ şi luâ numele crestinescu de Michailu. Fraţii Metodiu şi Curillu propagară cu mare successu crestinismulu între Bulgari, după acea-a născûndu-se dispute între birerica de la Roma şi cea de la Constantinopoli, ei trecură în Panonia, şi băptezară pre Slovani Acesti fraţi se ḑicu a fi inventorii alfabetului *cturilicu* cellu compusu din littere grece şi latine pentra limbele sclovane.— La Contantinopoli se întêmplâ de se scósse din scaunu patriarchulu Ignatiu, şi se puse un laicu, omu înveţiatu, cu numele Fotiu. Noulu imperatoriu, *Basiliu Macedone,* strînse iă annulu Chr. 869 allu optulé sinodu ecunmenicu şi scósse pre Fotiu din patriarchiă şi restabili pre Ignaţiu. În sinodulu acesta se determinâ ca Moesia (Bulgaria) se stée suptu patriarchulu Constantinopolitanu. Deci Ignatiu chirotonì episcopu pentru ţerrile de la Dunăriă. La annulu 877, muri patriarchulu Ignaţiu; atunci imperatoriulu cu sinodulu puseră patriarchu pre Fotiu, în contra voinţei apusaniloru. Dintr'acésta se născù desbinarea (schisma) între amêndóue bisericile crestine, cea appusană şi cea resăritană(*)—Imperitoriulu Basiliu, între alte lucrâri însemnate, începù

(*) Baronius in Annalibus ecclessiasticis.

se prefacă corpulu legiloru, însĕ muri la annulu 886, şi lăssâ de successoriu pre fiiulu seu Leon, cu supranumele *Inţelleptulu*, care complini opera începută de tată-seu, şi uă publică în 60 de cârţi, suptu numele de *Basilice*.

III

Venirea Unguriloru.

1. Pre timpulu lui Leon înţelleptulu, Pacinaţii allungară pre Unguri din ţinutulu de la Dunu côtra appusu. Acestia se asşeḑiară lôngă apele Dunaprului, Prutului, şi Seretuluï. Michail, regele Bulgariloru şi allu Româniloru, musrisse şi lăssăsse de succeseriu pe fiiulu-seu Simeon, care avù multe lupte cu Leon Imperatoriulu Leon, neputundu frânge puterea Bulgariloru, invitâ pre Unguri asupra loru. Simeon înverşiunatu pre Unguri, trimise deputaţi la Pacinaţi, şi făcù legămîntu cu dînşii se se scólle asupra acestoru vecini periculoşi, şi se-i stérgă de pre faça pămîntului. Cându Ungurii se affla la resbellu într'alte ţerri, Pacinaţii de uă parte şi Bulgarii de alta incurseră în ţinutulu loru, ucciseră tóte famliele şi aluugară de acollo pre cei ce remăsesseră spre peḑia locului. Acesti din urmă fugiră preste munţi, şi se asşeḑiară la originea Oltului şi a Mureşiuluï suptu numele de Secui. Ceil-alţi Unguri întorcundu-se de la resbellu, şi afflându ţérra deşertă şi devăstată, trecură pre lôngă Prutu în susu şi se dusseră în Galiţia. Domnulu Rusniaceloru i primi omenesce, însĕ i svătui se trécă preste Carpaţi în tinutulu Tissei şi allu Dunării

(*) Constantinus Porhyrogenitus de adm. imp. cap 40. Leo Grammaticus în sua Chronographia.

de mi̯ilocu, unde locuescu acumu Vlachii (Românii), Bulgarii, Sclovanii, şi păstorii Românilor, într'uă ţérră fórte bună, şi în care au dnmnitu órecându Attila. Ungurii trecură la Muncaciu (annulu Chr. 889), éră în loculu loru în Dacia orientale se asşeḑiară Pacinaţii (*).

2. Pre timpulu cându trecură Ungurii la Tisa şi la Dunăria de mi̯ilocu, domnià în Dacia centrale (Trasilvania) ducele Românilor Gelliu; éră în ţinutulu Crişiului, între Sameşiulu de giosu, Tissa de mi̯ilocu şi Mureşiulu de giosu, domnià altu duce allu Românilor, a nume Mariotu care mostenise acéstă ţérră din timpurile celle mai vechi, şi pre allu câruià străbunu lu uccisesse Attila, după spunerea Unguriloru; în ţinutulu Ţemlşiului, între Mureşiu şi Tissa de giosu, şi între Dunăriă pînŏ la Tierna (care pre atunci se numià Russiava), domnià allu treilé duce allu Românilor, Claudiu—Ţinutulu dintre Tissa şi Dunăria de mi̯locu (Jassugia) se guvernà de Salanu strănepotulu lui Reanu, domnulu Bulgariloru; Pannonia erà suptu potestatea lui Svatopolou, care formasse regatulu Moraviei mari.—Aceste popóre locuindu în pace de la resipirea Avariloru, nu se aflà preparate spre a întêmpinà un attacu din partea unei puteri mari şi organisate militărescе. Ungurii în cursu de ḑece ani de ḑille coprinseră ţinutulu dintre Tissa de susu pînŏ la Şieu şi la pórta Messeşiului.

3. La annulu Chr. 904, unulu dintre ducii Uguriloru, a nume Tuhutu, auḑindu de la locuitori câ pămîntulu dincollo de pădure, unde domnesce Romànulu Gelliu, este bunu, cerù voiă de la Arpadu, capulu Unguriloru, se trécă în acea ţérră, şi se uă occupe pentru sene. Gelliu îndată ce simţì

de venirea Unguriloru, adunâ óstea sa, şi purcesse în contra loru. La rîulu Almaşiului se încinse uă cruntă bătaiă între Români şi Unguri, însĕ Românii perdură. Gelliu fù tăiatu în fugă lôngă rîulu Căpuşiuluĭ. Atunci Românii vĕḑundu mórtea domnului loru, dederă mâna de bună voia loru, şi-şi allesseră domnu pre Tuhutu, încheindu tractatu cu jurămêntu în loculu care se ḑice pîuŏ astăḑi Esculeu. Cu modulu acesta, Ungurii coprinseră ţinutulu Sameşiului; însĕ ţinutulu Mureşiului şi allu Oltului remaseră încă lungu timpu în mânile Româniloru, unde acestia şi avea ducii sei (numiţi voevoḑi, şi chineḑi, după datina de atunci).— Totu în acestu timpu, Ungurii coprinseră ţinutulu lui Salanu dintre Dunăriă şi Tissa, apoi dechiarară resbellu lui Mariottu, care se apperâ cu multă viteḑiă în contra loru, éră mai pre urmă veḑûndu că acestia au coprinsu tóte ţinuturile de prin pregiuru, încheiâ tractatu cu Arpadu, dede pre fiiă sa în căsătoriă lui Zoltanu fiiulu lui Arpadu şi, murindu fôră fiiu de seminţiă bărbătéscă, lăssâ ducatulu seu lui Zoltanu ginere seu.—Claudiu încă fu suppăratu de Unguri în Temişiana, cu tóte acestea ellu-şi ţinù ducatulu seu pînŏ pre timpulu regelui Stefanu.—Ungurii trecură apoi Dupăria, şi desfiinţară Moravia mare, şi prefăcură Pannonia cu ţinutulu de a stânga Dunării, în ţérra ungarésca (*).

4. Simeon regele Românilorŭ şi allu Bulgariloru muri la annulu Chr 927, fiiulu sĕu Petru domnì pînŏ la annulu 963. Atunci se ridicară patru fraţi Români: David, Aron şi Samuel, şi se făcură domni preste ţerrile din drépta Dunării.

(*) Anonymus Belae regis notarius in historia septem Ducum Hun. cap. 9 et seqq cap 19, et seqq cap 44 et seqq.

Bazantinii invitară pre Ruşii de la Dunapru se viiă asupra Bulgariloru. Russii primiră cu bucuriă acéstă invitare, însĕ după ce prădară ţerrile de la Dunăriă, nu voiră a le mai deşertà, ci din contră ei se uniră cu Bulgarii, şi chiămară într'ajutoriu pre Pacinaţi şi pre Unguri, formară împreună uă putere de 300,000 de armaţi, şi trecură Emulu, (Balcani), cu scopu de a resturnà imperiulu bizantinu. Trei anni de ḑile predară acestia ţerrile de la Dunăriă; mai pre urmă Bizantinii i desbinară, şi făcûndu pace cu Russii, constrînseră pe cei-l-alţi a se retrage. In nóuele încurcâri ce se escară, periră trei dintre fraţii Români: David, Moise şi Aron. Atunci Samuel se făcù rege preste tótă ţérra, ba trecu chiaru şi Emulu, coprinse Tracia, Macedonia, Tessalia, şi Peloponnesulu; luâ pre locuitorii cetâţii Larissa, şi i strămutâ în Moesia; acollo formâ dintr'înşii un corpu de miliţiă, cu care se servi apoi în contra Bizantiniloru. In cursu de 37 de anni, Samuel se luptâ neîncetatu cu imperătoriulu Basiliu II şi cu ducii lui, şi fù mai pretutindené învingĕtoriu. Déră Basiliu şi propuse se desfiinţeḑie regatulu bulgaro-românu din drépta Dunării, spre acestu scopu strînse unu mare numeru de óste, şi uă essercità la luptă pînŏ cându ajunse a întrece pre bulgari. După multe bătâi cruntе, Samuel muri de durere de inimă la annulu Chr. 1013. Dintre următorii lui unii se mai ţinură pînŏ la annulu Chr. 1019. Basiliu coprinse capitala Achrida unde aflâ mari tesaure de bani şi de sculle, şi luâ numele de *Bulgaroctonu*, adică sterpitoriu allu Bulgariloru, şi lăssâ cu testamentu, că de s'ar scullà cându va Românii, se facă cu dînşii cumu a făcutu ellu cu Bulgarii (*).

(*) Georgius Cedrenus in compendio historico, et Nicetas Choniates hist lib. ', 6.

IV.

Crucéferii, şi Românii din Moesia.

1. După ce căduse imperiulu romanu de la appusu, se redicâ cu încetulu altă autoritate la Roma adecà cea ecclesiastică, şi în cursu de şésse centennie, ponteficii romani ajunseră a fi în adeveru domnii lumii crestine. Gregoriu VII nu se sfii a escommunica pre Enricu IV, imperătoriulu Germaniei, şi a lu desbrăcà de autoritatea imperiale. Enricu fu nevoitu a se duce în meḑiulu ierneĭ annulu Chr. 1077, la Canossa unde petrecea Gregoriu, spre a se rugà de iertare, şi abià fu primitu, după ce făcù trei ḑille penitenţiă dinaintea uşei în sacu şi desculţiu. Acestu pontefice proiectâ scullarea appusului crestinu asupra resăritului păgânu, spre a liberà Ierusalemulu şi celle-l-alte locuri sânte de servitutea Turciloru; însĕ ellu muri la annulu Chr. 1086. După dînsulu Victoriu III abià şeḑù doi anni pre scaunulu apostolicu. Suptu pontefiicatulu lui Uurbanu II, se întórse din Palestina eremitulu Petru de Amianu, şi prin cuvintele şi descrierile selle, despre sufferinţile crestiniloru de la resăritu, aţiţiâ tóte ânimile asupra păgâniloru. Urbanu II strînse sinodu în annulu Chr. 1096. la Clarmonte în Francia, unde se adunară mai multe mii de ómeni din tóte ţerrile appusului, în cari se vorbià limba romană, şi provocâ pre crestini la arme, promiţîndu-le iertare de pĕcate şi resplătire în ceru. Mii de ómeni se declărară voioşi a se inscrie în óstea ceà sacră; ei şi cusură uà cruce de pănnura rossiă pre umerulu cellu dreptu, şi se numiră *crucéferi*.

2. In primăvéra annului 1096, plecară la 300,000 de ómeni côtră resăritu, suptu conducerea călugĕrului *Petru de Amianu* şi a căllariului *Valter fôră-de-avere*, trecându prin Germania şi Pannonia; când ajunseră la Sirgidunu, împressurară cetatea, şi se puseră a prădà Moesia. Niceta, prefectulu cetăţii, i respinse şi i bătù ca pre nisce latroni, împrestiându-i prin păduri; locuitorii ţerri i măcellăriră cu miile; cei-l-alţi câţi scăpară, ajunseră pînŏ la Constantinopoli. De acollo trecură în Asia, însĕ la Nicea perdră de armele Turciloru; de abià remaseră la 3000 —Alţi crucéferi plecară mai în urmă cu popa Godescalcu şi cu comitele Enricu de Leiningen; acestia începură expediţiunea loru cu uccciderea Judaniloru din Germania, apoi păţiră şi ei ca cei d'ăntâiu In fine plecâ Godofredu de Bullion cu fraţii sei Balduinu şi Eustaţiu, şi cu unu mare numeru de căllari bine înarmaţi, trecură prin Pannonia şi Moesia côtră Constantinopoli, éra comitele Ugon, fratele regelui Franciei, purcesse pre mare, precumu şi Boemundu, fiiulu lui Robertu Guiscardu, şi verulu seu Tancredu, din Sicilia. Când ajunseră la Constantinopoli jurară credinţiă imperatorului şi-i promiseră tóte ţerrile imperiului orientale cari le voru luà de la Turci. După acea-a trecură în Asia (annulu Chr. 1097). bătură Nicea, care se închinâ imperatoriului; apoi luară Antiochia (1098), după uă împresurare de nóue luni de ḑille, şi în fine coprinseră Jerusalemulu (1099). *Godofredu de Bullion* se procliămâ rege de côtră crucéferi; însĕ ellu abià guvernâ Jerusalemulu unu annu de ḑille şi murì. Frate-seu Balduinu urmâ în loculu lui (1100).

3. Numerulu cellu micu allu crucéferiloru nu putù apperà multu timpu pre crestinii de la resăritu în

contra Turciloru. Unu călugĕru, renumitu pentru pietatea şi înveţiătura sa Bernardu, predicâ uă nóuă înarmare asupra păgâniloru ce occupà locurile sânte. Imperătoriulu Conradu III, şi regele Franciei Ludovicu VII se puseră în fruntea cruciferiloru, (1143) şi şi îndreptară callea prin Pannonia. Germanii lui Conradu se purtară ca nisce predători şi dederă causă la nemulţiămiri din partea locuitoriloru.—În Asia ei furĕ măcelăriţi de Turci, fórte puţini ajunseră la Jerusalemu în starea cea mai miserabilĕ.—Pre timpulu acesta veniră şi Sassi în transilvania.—Din contra, Manuel imperătoriulu Constantiuopolii îndreptâ armele selle spre appusu şi se bătù necumatu cu Ungurii, cu scopu de a desfiinţià regatulu acestora; ellu înarmâ şi pre Români în contra loru, şi-i trămise la annulu 1166, suptu conducerea lui Batace prin Moldavia, de irrupseră în Transilvania, apoi suptu comândulu lui Joanné Duca prĕdară Marmorosulu (*).

4 Manuel imperatoriulu murì la annulu Chr. 1180 şi, după câte-va scene sângeróse, se suì pre tronu *Isaciu Angelu*. Fiindu câ soţia sa murisse, Isaciu peţi pre uă copilla de 10 anni a regelui ungurescu Bela, şi pentru accoperirea speseloru de nuntă, impuse tributu pre cetâţi şi pre sate. Assuprirea acéstă aţiţâ pre locuitori în contra lui, şi mai vertosu pre Românii din Moesia şi din muntele Emului. Doi fraţi Români, Petru şi Asan, cari se trăgea din familia regelui Samuel, mergûndu la imperătoriulu, cerură se se primésca în miliţiă, şi pentru serviţiulu loru se li se dee pămîntu în ţinutulu Emului. Déră cererea loru nu se luâ în consideraţiune; ei se întórsără batjocoriţi de bizantinu, şi rescullară totu ţinutulu dintre Dunăriă şi

(*) Joannes Cinamus libro V. cap 3

muntele Emului. Isaciu Angelu deschise în fine ochii, şi trămise óste în contra Românilor; insĕ în locu de a frânge ellu pre Români, remase aşià de tare bătutu, în câtu de abià scăpâ cu fuga.— Spre a aţiţià şi mai tare la arme pre Români şi pre Bulgari, fraţii Petru şi Asanu fundară uă biserică în onórea sântului Demetriu şi băgară în tr'însa ómeni turburaţi la mine (demoniaci) cari profetizà strigându: „că lui D-ḑeu i a plăcutu ca naţiunea Românilor şi a Bulgarilor se scuture jugulu Greciloru şi se şi cerce libertatea, pentru acea-a marele marturu Demetriu a părăssitu Tessalonica şi biserica Greciloru şi a venitu la dînşii se le ajute; deci se appuce armele cu toţii, şi se uccidă pre Greci fôră de nici uă cruţarie. „Prin aceste măiestrie se înterritară Românii şi Bulgarii şi mai tare; ei chiămară într'ajutoru şi pre locuitorii de a stânga Dunării, şi bătură de stinseră óstea bizantină.— Angelu se despoiâ de domniă de côtră frateseu *Alessiu*, care i scósse ochii, annulu Chr. 1195 (*).

5. Fraţii Petru şi Asanu cari căstigasseră libertatea Românilor, nu se putură bucurà multu timpu de fructele loru; côci Asanu fu uccisu de vêrulu seu Iancu, éră Petru căḑù prin mâna altui vînḑĕtoriu totu din familia sa, annulu Chr. 1197. Atunci se puse în fruntea Românilor allu treilé frate, *Ioniţiu* care luâ titlulu de imperătoriu allu Românilor, şi allu Bulgariloru. Allessiu, bătutu de tóte părţile, făcù pace cu dînsulu la annulu Chr. 1200.— Scularea Românilor şi successele loru asupra imperiului bizantinu făcură scommotu în tótă Europa. Sentimentulu loru de libertate şi de naţionalitate

(*) Nicetas Choniates lib. I. de imp. Alexio Angelo cap. 5 et. sepp.

desceptâ attenţiunea generale, şi făcù impressiune chiaru asupra curţii de la Roma. Ponteficele romanu, Innocenţiu III, desceptatu prin atâtea fapte glorióse, trămise lui Joaniţiu ccrónă şi sceptru, şi unu stégu însemnatu cu cheile sântului apostolu Petru, suptu care se se lupte pentru biserica crestină, şi lu recunoscù de rege allu Românilorn şi allu Bulgarilorn annulu Chr. 1203 (**).

Francii carii plecasseră côtră resăritu spre a curăţi Palestina de păgâni, coprinseră Constantinopolia, în annulu Chr. 1204, şi puseră imperatoriu pre *Balduin Flandrulu.* Joaniţiu trămise deputaţi ca se se înţellégă cu dînşii; însĕ ei respunseră cu superbiă, ca Joaniţiu se deşerte Moesia care se ţine de imperiulu bizantinu, şi se uă lasse loru. Din aceste càuse se născù resbellu între Români şi Crucéferi; în bătaia de la Adrianopoli (annulu Chr. 1205) Joaniţiu frânse pre crucéferi, éră Francii din Constantinopoli allesseră imperatoriu pre Enricu fratele lui.—Joaniţiu prădâ tótă Tracia şi Macedonia ca se resbune stricăţiunile făcute de Basiliu Bulgaroctonulu, apoi murì la annulu Chr. 1207; nepotulu seu Florillă i urmâ în domniă pînŏ la annulu Chr. 1222 cându fu scossu de Joanne, fiiulu lui Assanu.

V.

Venirea Tătariloru.

1. Pre timpurile crucéferiloru se arretâ la marea négră unu nou genu de barbari, adică Tătarii cari,

(**) Gesta Incocentu III N. 20 . 81, Veḑi Magaz istor. Tomulu I pag. 51 et seqq.

după ce prădară Russia şi Polonia, irrupseră în ţerile de la Tissa suptu conducerea lui Batu-chanu în numĕru de 500,000, tăiară ómeni, copii, bĕtrăni, femei, fĕră distingere, arseră sate şi cetăţi. prădară vite şi animali de totu genulu, şi prefăcură regatulu Ungariei într'unu deşertu, în timpu de trei anni, annulu Chr 1240. Ĕră după ce devăstară totu, trecură Dunăria, şi continuându predăţiunile prin Moesia, se întórseră la marea négră, ducundu cu sene mulţime de ómeni prinşi.

2. Regele Ungariloru, Bela care fugisse dinaintea Tătariloru în Dalmaţia, se întórse acumu în ţérra sa cu ajutoriulu călăriloru Jerosolimitani, şi atâtu spre recunnoscinţiă pentru acestu ajutoru câtu şi spre impoporarea ţerrii şi apperarea ei în contra incursiuniloru viitóre, dede acestora la annulu Chr. 1247, ţinutulu Severinului, afară de ducatulu lui *Lnoiu*, care remâne în potestatea *Românilor*u, şi dincollo de Oltu tótă Comania, afară de ţérra lui *Senescu* ducele Românilor, care remâne asseminé în possesiunea loru: „Românii se fiă datori a stà călăriloru într'ajutoriu spre apperarea ţerrei cu totu apparatulu loru de resbellu; assémine şi călări se fiă datori a apperà pre Romani cu tóte puterea loru„(*). Proiectulu acesta nu se puse nici uă dată în lucrare: călării nu intrară nici uă dată în possessiunea Daciei transalpine Dĕră din diploma prin care se stipulédiă condiţiunile acestui proiectu, se vede chiaru şi luminatu că Românii din Dacia avea ducatele loru proprie: ei avea şi miliţia loru cu tóte apparatele de resbellu.

(*) Diploma Belae IV anno 1247, quarto nonas Junias fratri Rimboldo dom hosp Jerosolym datum.

3. De aici înainte numele Românilorŭ figuréḑiă totu mai multu şi mai multŭ în Istoriă; appellaţiunile de Comani şi de Pacinaţi, suptu cari se confusseră ei pînŏ acumu, disparu cu încetulu: istoria devine cu totulu naţionale. Dacia transalpină se curăţiă cu încetulu de străini, şi lucesce suptu numele de *Românía*: cea australe de *Românía micá*, şi cea orientele de *Românía mare* séu *Basarabia*; însĕ mai pre urmă se lăţesce numele de *Moldavia* preste totu ţinutulu de la Carpaţi pănŏ la Dunastru; Dacia australe reţine numele de *ţérra Românéscă*,—În Dacia cisalpină figuréḑiă încă ducatele române din ţérra Oltului, a Sargeţiului, a Temişiului, a Crişiului, a Marmarosului, şi altele suptu supremaţia Unguriloru —De a drépta Dunării înfloresce imperiulu româno-bulgaru suptu Michail Asanu, Déră la annulu Chr. 1277, Tătarii de la marea négră se revérsă érăşi asupra Moesiei, şi producu cele mai mari stricăţiuni. In împregiurârile acestea, se scóllă unu Românu a nume *Curcubetă*, care fusse porcariu, strînge pre ţerrani şi bate pre Tătari, apoi cu armele în mână se decliară imperatoriu şi coprinde tóte cetăţile. Intre acestea Michail Paleologulu iea Constantinopolia din mânile Frânciloru, şi trămite în Moesia pre ginere-seu Joanne III Asanu spre a coprinde ţérra. Atunci Curcubetă delássatu de ai sei, se resólbe (determină) a fugi chiaru la Tâtari şi a cere ajutoru de la dînşii; însĕ ellu se înşellă în planulu seu, că-ci Tătarii, în locu de a i da ajutoru, i luară viéţă (*).

(*) Georgiu Pachimer histor lib VI, 229

D.

Starea Daciei suptu Domni independinți.

I.

Starea Românieĭ suptu Radu Negru și Michaĭl Bnsarabă.

1. Ducele Românilorn din țérra Oltului, *Radu Negru*, trece la annulu Chr. 1290 în Dacia australe, și-și asșédiă scaunulu la Câmpu-lungu, de acollo se mută apoi la Argeșiu, ḑidesce uă reședință și uă biserică. Suptu dînsulu se unescu diverșele ducate în *unu principatu Românu.* Radu Negru organisédiă țérra și domnesce cu multă gloriă 24 de anni. După dînsulu urmédiă *Michaĭl Basarabă* (**).

2. In Ungaria se stinge viția arpadiană, și Carlu Robertu Neapolitanulu, chiămatu la tronulu regalu, se desface cu încetulu de toți competitorii sei, și se coronédiă la annulu Chr. 1310. Acesta fù unu omu ambițiosu și fórte întreprinḑetoriu; ellu bătù pre Venețiani și le luâ Dalmatia, bătù pre Serbi, și înfrenâ pr mai mulți rebelli cari se scullasseră în contra lui. Ellu cugetâ se-și suppuiă și pre Românii din principatele transalpine, și fórâ vreuă causă bine-cuvêntată declarâ resbellu lui Michail Bassarabă, domnulu țerrei Românesci. Óstea Unguréscă se adunâ în Temișiana, de acollo trecù

(**) Istoria țerei românesci de candu aŭ descălliccatu Romanii tipărită în Magazin lu istoricu Tomu IV pagina 231

în ţinutulu Medinţiloru, şi cop inse castellulu Severinului. Carlu se aflà în fruntea ostii. La Severinu veniră deputaţi din partea lui Michail Bassarabă, rugându lu ca se éssă din térra unui principe care nu l'a supperatu întru nimica, câci alminteré póte se paţiă reu, şi se éssă cu ruşine, Carlu nu primi aceste propuneri, ci înaintâ în contra Românniloru. Românii veḑîndu pe iclulu se retrasseră, şi aprinseră tóte satele ca se lipséscă óstea Ungurésca de provisiuni. Carlu remâindu în fine fôră miḑilóce de a şi puté ţiné óstea, şi preveḑîndu fómetea ce amenin̦ţiă pre militari, se stîmperâ şi trămise deputaţi la Michail, promiţîndu câ va primi tóte celle propuse de dînsulu, numai se i dea conductori ca se lu scóţă pre callea cea mai scurtă din ţérră. Michail trămise conductori, însĕ acestia băgară pre Ungari între munţii Carpaţi şi i cofundară într'uă valle strîmtă. Atunci Românii cari se aflà ascunşi pre culmile munţiloru, începură a arunca cu petre asupra Unguriloru, şi i bătură în patru ḑille de i stinseră. Regele ne mai sciindu ce se facă, şi scâmbă vestimintele, şi îmbrăcâ cu dînsele pre unu Desiu, pre care lu şi ucciseră Romăuii, creḑêndu că ellu e regele; éră Carlu scăpâ cu multă nevoiă, însoţitu de trei patru, şi fugì la Temişióră, şi de acollo se dusse la Vissegradu, unde mulţiămì lui D-ḑeu pentru păstrarea vieţii, annulu Chr. 1333 (*). Michail Bassarabă muri la annulu Chr. 1333; fiiulu seu *Allessandru* cellu tîneru se numi Banu allu Severinului, éră domnulu allu ţerii se allesse *Danu I* — Carlu Robertu încă muri la annulu 1342, lăssându în urma sa doi fii: pre *Andreiu* regele Neapo-

(*) Thuroţius Chronica Hung parte II, cap 97.

lii, şi pre *Ludovicu* regele Ungariei. Cellu d'ântâiu se uccise de soţia sa, regina Jónna, din care causă se născù fórte mare resbellu în Italia.

II.

Starea Moldaviei suptu Stefanu I, şi fiii lui.

1. In Dacia orientale,—care de la rîulu Moldava ce se varsă în Seretu, se numi Moldavia, – se concentrară cu încetulu diversele ducate, şi se unirà suptu unu domnu.—*Stefanu I*, şi întinse principatulu pînŏ la Dunastru şi la marea négră, şi ţinù în respectu pre vecinii sci cei tari şi superbi. După uă domnire lungă şi gloriósă, ellu muri la annulu Chr. 1359 lăssându doi fii în urma sa: pre *Stefanu II* şi pre *Petru I*, între cari se născù mare dispută pentru domniă. Petru, de şi mai tîneru, fiindu omu ageru la minte şi plinu de ânimă, căstigâ pre cei mai mulţi boiari ai ţerii în partea sa, şi cu ajutoriulu loru allungâ pre frate-seu Stefanu şi pre cei ce ţinea cu dînsulu. Stefanu II fugi la Casemiru regele Polonie, de la care cerù ajutoru, promiţêndu-i că décă-şi va căstigà tronulu, va închinà lui ţérra Moldaviei. Casemiru chiămâ la consiliu pre mai marii Polonieĭ, şi cu învoirea loru strînse óstea din Cracovia, Sandomiria şi din Russia, şi ŭă trimise cu Stefanu în Moldavia. Armata acésta ajunse după Sân-Petru la marginile ţerrii, şi începù a se bate cu Românii, éră acestia se retrasseră în pădurile din Pocuţia, şi tăiară pre lôngă drumu arborii de amĕndóue laturile, însĕ aşià în câtu remaseră în picióre. Cându intrară apoi Polonii ca se gonéscă pre Români, acestia împinseră arborii cei din dereptu, şi arborii căḑundu unii preste a ţii, împlură callea, şi omorîră nu numai pre ómeni, ci şi pre cai; celloru

mai mulţi le frânseră membrele, cei l-alţi se dedéră prinşi. Préda care uă căstigără Românii le fù cu atâta mai plăcută cu câtu le căḑù întrégă în mâni, că-ci de şi caii cei mai mulţi erà struoţi de arbori, însĕ armele, instrumentele, vestimentele şi sarcinile se coprinseră tóte de Români, fiindu că nici un Poonu nu putù scăpà séu luà ceva cu sene. Audindu Casemiru de perderea acésta, trămise pre unii dintre ai sei se rescumpere pre cei prinşi, cari cu puçinu ţlreţiu rescumpară şi pre militari şi pre cea-l-altă mulpme de ómeni. In acésta bătaiă tristă pentru Poloni, ise prinsesse şi Sbigneu străbunulu cardinarului şi episcopulu Cracoviei. care schiopetâ pînŏ la mórte de vătemarea ce i se căşiunasse la fiuere. Navogiu, fiiulu palatinulu Cracoviei, scăpându cu fuga de mânile Românilor, se ruşinâ de a mai da façiă cu tatăseu şi cu amicii, şi de acollo se dusse dreptu la Roma, şi se făcù preotu, éră mai pre urmă întorcundu-se în patriă, căpetâ decanatulu Cracoviei. Pădurile acellea se tăiară mai în urmă, şi se prefăcură în câmpuri. Unu-spre-ḑece stéguri se luară atunci de la Poloni (*). —La acéstă memorabile bătaiă a Românilor din Moldavia cu Polonii luară parte şi Trasilvanii şi Marmoroşianii. *Dragoşiu,* ducele de Marmarosu, se distinse prin viteḑia sa (**). Preste cinci anni de çille trecù în Moldavia *Bogdanu* din Marmarosu, şi se allesse domnu cu voia Moldaviloru (***); éră Balcu, fiiulu lui Sassu, cu fraţii sei Dragu, Stefanu şi Dragomiru, se întórse în Marmarosu (****)

(*) J Dlugossiu hist Polon. lib. IX, de anno 1359 Martinus Cromerus de origine et reb gest. Polonor. lib IV de anno 1359.

(**) Diploma regis Ludovici de anno 1360, apud Fejer, cod. diplom Hung Tomo IV, vol. 2 Num. 72, pag. 159.

(***) Thurotius Chronica Hung parte II. cap. 98

(****) Carosul Wagner in dissertatione de Cumania Num 4. Le Giorgiu Şincanu se afflă tradusă acéstă diplomă la annulu 1395. p 32a.

III.

Venirea Turciloru în Europa.—Mircea I, Domnulu României.

1. Ioanne Cantacozenu, epitropulu imperatoriului bizantinu Joanne Paleologulu, pentru ca se pótă usurpà tronulu imperiale, chiămâ într'ajutoriu pre Turcii din Asia. Acestia veniră la annulu Chr. 1342, ajutară pre usurpartoriu, însĕ causară celle mai mari stricăţiuni tutoru crestiniloru; ei occupară Adrinnopolia la annulu Chr. 1361, şi uă prefecură în reşedinţiă turcéscă. De aci înainte începu luptele celle mari între Turci şi între crestinii de la Dunăriă—Ludovicu regele Ungariei fu provocatu de doi pontefici a se scullà în contra Turciloru; imperatoriulu Joanne şi fiiulu seu Manuel Paleologu lu invitară se se unéscă cu dînşii în contra inimiciloru communi; însĕ Ludovicu şi perdù timpulu frecându-se cu vecinii sei ceĭ crestini, fóră se-i pese de Turci, cari se afflà departe de dînsulu. Ellu încercâ în dóue rônduri se scóţiă pre *Alessandru Basarabă* din ţérra Romanéscă, şi în alte doue se batà pre *Vladu*, fiiulu şi următoriulu lui Alessandru în domniă; însĕ ellu păţi ca şi tatălu seu Carlu, că-ci fu însuşi bătutu de Români. In fine, Ludevicu muri la annulu Chr. 1382, lăssându dóue fete: pre *Edviga* care se măritâ după *Vladislavu*, regele Poloniei, şi pre *Maria* care se măritâ după *Sigismundu* de Lussemburgu, şi făcù rege pre barbatulu seu. Sigismundu ajunse mai pre urmă şi imperătoriu allu Germaniei

2 In România se făcù domnu *Mircea Basarabă*, la annulu 1383. Acesta îndată coprinse tóte cetâţile de a drépta Dunării pînŏ la marea négră, împreună cu Dobrogia La annulu 1389, Mircea încheiâ cu Pe-

tru, domnulu Moldaviei, şi cu Vladislavu, regele Poloniei, unu tractatu offensivu şi defensivu în contra lui Sigismundu regelui Ungurei (*). Intre acestea Turcii făcea mari progresse în Europa, Mircea făcù unu legămîntu defensivu cu despotulu Serbiloru, cu domnulu Albaniei şi cu regele Bosniei şi se înarmă cu toţi în coutra Sultanului Amuratu, neamicul-u comune. Ungurii încă veniră într'ajutoriu suptu Nicólă Gara. Bătaia se făcù în câmpulu Merlei (Cossova) lôngă Mărgu (Morava). La 25 Iunie 1389, crestinii perdură, de şi Miloşiu Cobilovici, nobil Serbu, uccise pre sultanulu. Baiazetu, fiiulu lui Amuratu, coprinse tótă Moesia, puse mâna pre Sismanu cellu din urmă rege allu Bulgariei, şi lu tăiâ la Filippopoli. Sigismundu regele Ungariei, supperatu pre Mircea pentru tractatulu încheiatu cu Polonia, se scullâ cu armele asupra lui. Cându intrară Ungurii în ţérră, Mircea se retrasse dinaintea loru. Ei înaintară pînŏ la Turnulu, şi lù luară cu assaltu; apoi creḑundu că au finitu totu, se întórseră côtră casă; însĕ cându erà se trécă preste muntele Paserea, Românii se aruncară preste Sigismundu şi lu bătură, ca pre Carlu şi pre Ludovicu, de unde regele abià scăpâ cu ajutorulu lui Gara, perḑûndu uă nenumerată mulţime dintre aï sei.—Cu tóte acestea, Mircea veḑûndu-se impressuratu şi de Turci, cari luasseră tóte cetâţile de pre rîpa dréptă a Dunării şi coprinseră Serbia pînŏ la Singidunu (Belligradu), se induplecâ a încheia cu Sigismundu unu tractatu de apperare commune încontra păgâniloru, annulu Chr. 1395(*).

3. Sigismundu cerù ajutoriu de la ponteficele romanu şi de la regele Franciei, şi determinâ ca cu pu-

(*) Dogiel codex diplemat. regni Poloniaa, Tomo pag· 597 et seqq.
(*) Diploma lui Mircea la Fejer cod diplom Tomo X. vol 2

teri unite se facă uă lovitură decissivă asupra Turciloru. La 28 Septembre 1396, se concentrâ la Nicopoli în Moesia uă armată de 60,000 de Unguri, Români, Boiemi Germani, Belgi, şi Frânci; din contră le stă la 200.000 de Turci. Crestinii perdură, Sigismundu scăpâ pre uă barcă, şi fugi pre Dunăriă în giosu la Constantinopoli, de acollo trecù în Dalmaţia şi mai pre urmă în Ungaria Baiazetu, înfuriatu asupra lui Mircea pentru ajutoriulu datu crestiniloru, trecù în ţérra Românéscă. La Rovine se fă ù uă mare versare de sânge între Turci şi Români; téră în fine învinseră. Români şi Turcii fură nevoiţi a se retrage în Moesia. Cu tóte acestea, Mircea considerându starea ţerrei, ambiţiunea cea ticăllósăa lui Sigismundu, şi puterea cea mare a Turciloru, determinâ se încheie unu tractatu câtu se va puté mai favorătoriu pentru ţérră, recunnoscûndu supremaţia porţii ottomane. Baiazetu garantisâ autonomia ţerrei suptu domnulu ei, şi legile ei, şi pretinse dreptu recunnoscinţiă numai summa de 300 de arginţi pre annu(*)

4. La annulu 1402, Baiazatu încurcându-se în resbellu cu Tamerlanu, chanulu Tàtariloru din Asia, căḑù în mânile acestuia; fiu lui venirà la cértă pentu occuparea tronului. Musa, fugăritu de frate seu Solimanu, allergâ la Mircea şi lu rugà de ajutoriu. Mircea lu luâ suptu scutulu seu, strînse uă armată numerósă şi uă trimise în Turcia suptu vitéḑulu seu nepotu Danu. După mai multe bătâi cu diversu succesu, Musa învinse pre Solimanu, şi se sui pre tronulu sultaniloru. Acumu Mircea, veḑûndu pre amiculu seu imperatoriu turcescu, se creḑù assecuratu în contra Ungariloru, şi încheiâ unu nou tractatu cu Vladislavu în contra lui Sigismundu(**)—Déră Musa

(*) Δ. Φ. [illegible] Τ. [illegible] 69.
(**) Dogiel cod. diplom regni Poloniae Tome I, pag. 600 et seqq.

fu resturnatu de frate-seu Machomede la annulu Chr. 1413. Acesta înfuriatu asupra lui Mircea, coprinse Giurgiulu la anulu 1416, şi lu întări cu valluri şi cu miliţiă turcéscă. Mircea încercâ îndeşertu se respingă pre barbari. După acéstă catastrofă, ellu abiă mai domni trei anni. şi muri, annulu Chr. 1419. —Mircea fu unu omu mare în tóte respectete, însĕ împrejurârile celle grelle, şi mai allesu perfidia lui Sigismundu, nu lu ertară se şi închidă ochii mu ţĕmitu Ellu întrodusse multe şi mari reforme în administraţiunea ţerrei, organisâ uă armată regulată pentru întâia óră în tótă Europa; edificâ monasteriele de la Coḍia şi de la Codména; mutâ reşeuinţia de la Argeşiu la Tîrguvestei, şi făcù curtea domnéscă de la Bucuresci, împărţindu-şi timpulu aşià, în câtu véra şedea în Tîrguvestei, şi iérna în Bucuresci.

IV.

Allessandru I. Domnulu Moldaviei şi fii sei.

1 In Moldavia, după mórtea lui *Petru II*, urmà în domniă *Stefanu III*, care avù multe valluri cu Sigismundu regele Ungariei, şi cu *Romanu* fiiulu reposatului Petru. pînŏ la annulu 1397. Atunci Stefanu III, essindu din vieţiă, lăssâ domnia fiiului seu *Petru III*. Déră acesta abià domnì trei anni şi făcù locu lui *Allessandru I* In împregiurârile acestea tĕrra degiosu se occupasse de *Juga*, bărbatu întreprinḑĕtoriu şi cu multă capacitate, care ḑidi fortăreţie pe lôngă Dunăriă şi marea négră; uă căllărime ce remase de modelu; însĕ căḑù în mânile lui Mircea şi fu dussu la Argeşiu (*). Alessandru remase aşià déra

(*) Miron Costinu în Cronica Moldaviei şi Peyssonel pagina 229

singuru domnitoriu în Moldavia la annulu Chr. 1401. Ellu se legâ cu Vladislavu regele Poloniei, şi i dede unu împrumutu de 1000 ruble de argintu, pentru care luâ ipotecă Senatinulu, Colomeia, şi tótă Pocuţia. Insĕ Vladislavu lu vîndù lui Sigismundu, încheiându cu acesta unu tractatu secretu pentru împărţirea Moldaviei. Alessandu se uni cu Mircea domnulu Românieĭ, însĕ acesta închise ochii la annulu Chr. 1419. Atunci se întórse érăşi côtră Vladislavu, şi încheiâ cu dînsulu unu tractatu încontra lui Sigismundu. La annulu 1421, murindu-i socia cea d'ăntâiu, Alessandru se căsători cu Ringala sora lui Vladislavu, şi la annulu 1423, trămise acestuia într'ajutoriŭ 400 călları Moldavi încontra Prusianiloru. La Marienburgu, Românii frecară pre Prusiani aşià de tare, în câtu fapta acésta se însemnà în Annalile Poloniloru ca unu raru essemplu de viteḑiă (*). La annulu Chr. 1426, Alessandru, cu unu corpu de Români şi cu 5000 de călları trămişşi de la Vladislavu, se aşşeḑiâ la Brăilla şi asteptâ pre Sigismundu se viiă cu Ungurii, precumu promisesse, ca se se bată în contra Turciloru; însâ Sigismundu nu veni Cu tóte acestea ellu înculpâ pre domnulu Moldaviei la regele Poloniei, ca pre unu adversariu allu loru, şi stărui pentru scóterea lui din scaunu. Alessandru simţindu aceste întrige, se uni cu Suidrigillu, ducele Lituaniei, încontra Poloniei, la annulu 1420. Vladislavu scullâ pre Tătari asupra Lituaniloru şi a Românilor. Alessandru luâ castellele Galiţiulu şi Cameniţia, însĕ cându erà se se întórcă cu prada a casă, lu înpresurară Tătarii şi Polonii, şi lu despoiară de tóte. Allessandru scăpâ cu mare nevoiă preste Dunastru în Moldavia, şi după acea-a muri de supperare, la annulu Chr. 1432.

(*) Mart. Cromerus libro XIX, pag. 290

2. Allessandru fu unulu dintre cei mai buni domni ai Românilorŭ, înţelleptu, dreptu, ănimosu, amatoriu de sciinţe; însĕ avù de vecinu şi de amicu pre Vladislavu care lu vîndù lui Sigismundu. Acéstă faptă descoperind'uă ellu mai în urmă, lu făcù se se onéscă cu Suidrigillu, éră regele Poloniei lu încurcâ cu Tătarii, şi-i amări viéţia. Posteritatea-i dede numele de *Allessandru* cellu *Bunu*. Ellu făcù mai multe institute folositóre şi pietóse, înfiinţiâ scóle şi uă academiă de sciinţie, ḑidi monasteriele de la Bistriţia şi Moldaviţia, episcopiele de la Romanu şi de la Rădăuţi, şi mitropolia de la Suciava. Imperatoriulu Joanne Paleologulu i dede numele de *Βασιλευς;* ponteficele romanu intitulà ţérra lui. *Regnum Moldaviae.* Suptu dînsulu veniră Armenii şi Ţiganii în ţérră.

Amêndoi acesti domni mari ai Românilorŭ, Mircoa şi Allessandru, avură mai mulţi fii, parte legitimi, parte naturalì, cari încurcară ţerrile prin aspirârile loru la domniă: In Romănia, după mai multe resturnâri se puse pre scaunu *Vladu* cu supranumele *Draculu:* în Moldavia, după mai multe lupte, se învoiră fraţii *Elia* şi *Stefanu IV*, se împarţă ţérra între sene, şi se domnéscă împreună.

3. In Trasilvania pre timpurile acestea se atţiţiâ uă revoluţiune în contra feudalismului, care se făcuse nesufferitu pentru ţerrani, şi abià se stinse după mórtea lui Sigismundu, care se întîmplâ în annulu Chr. 1437. Atunci se uniră Nobilli, Secui şi Sassii în contre Românilorŭ.

La annulu Chr. 1439, se ţinù sinodu mare la Florenţia pentru unirea bìsericei appusane şi resăritane, la care merse şi *Damianu* mitropolitulu Moldaviei. Déră în ţérră călugĕrulu Teoctistu produsse uă re-

acţiune aşià de mare în contra Latiniloru, în câtu Românii arseră tótc cârţile cu littere latine (*).

V.

Joanne Corvinu de Unniade.

1. Pre timpulu sinodului de la Florenţia se aflà în Ungaria unu Românu estraordinariu, *Joanne Corvinu*, allu câruia tatà *Voicu*, fiiulu lui *Şerbanu*, căpetase de la Sigismundu, pentru meritele selle, castellulu Unniade, şi cu acesta supranumele de *Unniade*, (annulu Chr. 1409). Prin faptele selle celle eroice, Joanne Corvinu se înălţasse de la militariu simplu pînŏ la duce supremu. De aci înainte istoria omului acestuia face parte din istoria universale.—La annulu Chr 1438, Amuratu purcesse cu ostile selle asupra Singidunului, şi trămise pre Megetu passia cu altu corpu prin Românià de irrupse în Trasilvania. Joanne Corvinu appărà Singidunulu cu viteţiă; însĕ în Trasilvania Turcii făcură mari predăţiuni, şi cându veni în contra loru prefectulu ţerrei, Loşonţiu, ei se retrasseră, ducûndu cu sene la 70,000 de prinşi. Dupà aceste întîmplâri, Joanne Corvinu se numi prefectu Trasilvaniei şi banu Severinului, şi dupà mórtea lui Albertu, chiămâ la tronulu Ungariei pre Vladislavu II regele Poloniei, annulu Chr 1440. Turcii veniră cu mare putere la Singidunu; însĕ ei fură frânţi de côtră Corvinu, annulu Chr. 1441. În cellu-altu annŭ veni din nou Megetu passia cu nennumĕrată multime de Turci: în cea d'ântâiu lovire la sânt'Imbru în Trasilvania, Corvinu fu bătutu, însĕ ellu nu

(*) Le Quien în Oriente Christiano Tomo I pag. 1253.—Cantemiru în descrierea Moldaviei.

perdù curagiulu, ci strînse óste nóuă şi frecâ pre Turci aşià de tare, în câtu tăiâ dintre dînşii la 15,000 şi pre însuşi Megetu passia. Sultanulu Amuratu, turbatu de rebunare, trămise atunci pre Şabatinu cu 80,000 de Turci în Trasilvania; însĕ Corviuu frânse şi pre acestia la Pórta de feru, şi i respinse din ţérră. Dupâ atâtea perderi, Amuratu se puse se facă apparate gigantice în contra crestiniloru, déră Corvinu nu le dede timpu. Ellu plecâ cu Vladislavu prin Moesia, luâ Sardica şi Naissulu, repurtâ mai multe victorie strălucite, şi prinse pre Cambeiu, annulu Chr. 1443. Appropiârea iernei făcù se se retragă în Temişiana.

2. În annulu Chr. 1444, se făcù pace cu Turcii pre 10 anni. Însĕ imperatoriulu bizantinu Joanne II Paleologulu, principele Epirului Georgiu Castriotu Scanderbei, pontefiicele romanu şi magnaţii ce se strînsesseră în adunare generale la Segedinu, înduplecară pre Vladislavu su rumpă pacea. Regele plecâ cu armata din Temişiana prin Moesia; Corvinu trecu prin Romània, fără de nici uă disciplină care supperâ fórte pre Vladu. Amêndóue corpurile se uniră la Nicopoli. Vladu domnulu României, veḑûndu óstea cea mică a Ungariloru, desvătui pre rege de la acéstă întreprindere temerariă; înse neputându-le înduplecà, i dede 4,000 de călĕrari români suptu conducerea fiiului seu Vladu celu tîneru. Armata înaintâ pînŏ la Varna. Audindu Amuratu care se aflà pre atuncea în Asia, le essi înainte cu uă putere cu multu mai mare; bătaia se începu la 10 Noembre 1444, şi ţinù pînŏ séra, ba se continuâ şi a dóua ḑi. În cea d'ântâiu surrise sórta armeloru creştine, déră în a dóua. deşi Corvinu făcù totu ce póte mintea. àuma şi braţiulu omenescu, fu pentru dînşii fatale: Vladislavu

căḑù, Corvinu cu Românii fugi spre Dunăriă; cându acesta ajunse în România, Vlădu în desperaţiunea sa, că nu scia ce se făcusse cu fiiulu seu, lu prinse, déră puţinu după acea-a sosindu şi Vladu cellu tîneru, lu demisse şi lu petrecu cu onóre pînŏ la Braşiovu. Cându se arretâ Corvinu în Ungaria, afflâ ţérra în cea mai mare consternaţiune; presenţia lui însufflâ ânimă ómeniloru. Déră ellu însuşi supperatu pe Vladu pentru russşinea păţită, irrupse în România, şi puse domnu pre cumnatu-seu *Danu* IV. La annuln 1446, Corvinu se allesse guvernătoriu regatului pînŏ cându va cresce copillulu Vlădislavu IV Postumulu. Vladu însĕ allungâ pre Danu, şi petrunse cu armele în Trasilvania. Atunci Corvinu se înţellesse cu Stefanu domnulu Moldaviei, şi luă pre Vladu între dóue armate. Acesta căḑù în mânile lui Danu, şi peri de sabiă(*).

Pentru resbunarea perderii de la Varna, Corviuu ajutatu de Danu, se scullâ asupra Turciloru la annulu Chr. 1448; în câmpulu Merlei se încinse bătaia cea sângerósă cu Turcii, care essi tristă pentru crestini. Corvinu căḑù în mânile lui Georgiu Vucovici despotulu Serbiei, şi abiă căştigâ libertatea, după ce dedesse ostaticu pre fiiulu seu Vladu.

3. În aceste timpuri se turburară lucrurile şi în Moldavia. Stefanu IV fu uccisu de Romanu, şi acesta de Petru, care peri la annulu 1449. Atunci se scullâ Bogdanu, fiiulu naturale allu lui Alessandru cellu Bunu, şi se făcu domnu. Casemiru, regele Poloniei, voi se asşeḑie pre tronu pre Alessandru II fiiulu lui Elia, şi trămise pre acesta în ţérră în fruntea unei armate, compuse de Poloni, Russi şi

(*) Chalcocondylas libro V. Joanes Vitez de Zredna aqud Engel Geschichte der Walachiei, I. Theil. pag. 171.

Români. Bogdanu se retrasse spre Bârladu în gioaiu, şi începu se tracteție cu Polonii. Acestia i promiseră epitropia asupra lui Alessandru şi guvernulu țerrei pînŏ cându copillulu va ajunge la maturitate, (că-ci Alessandru era numai de 14 anni). Bogdanu se îuvoi, şi Polonii începură a se întórce spre casă. Atunci Bogdanu se repeți iute cu ai sei, şi închise passulu la satulu Crassiaa, şi bătu de stinse pre Poloni, uccise pre conductori şi mulțime de militari; cei ce scăpară mulțiămiră lui D-țeu(*).

4. La Constantinopoli murisse Joane IV Paleologulu (annulu Chr. 1448), lăssându pre frate-seu *Constantinu VI* de succesorin în imperiulu bizantinu, care se mărginia acumu la cetatea Constantinopoli şi territorinlu ei de prin pregiuru; tóte celle l-alte pârți era coprinse de Turci. Amuratŭ II, care se lăssasse în dóue rônduri de domniă în favórea fiiului seu, încă muri la annulu Chr. 1451, lăssându tronulu sultaniloru lui *Machomede II*. Acesta determinâ se puiă capetu imperiulului bizantinu, şi se şi asseție scaunulu în cetatea lui Constantinu. Cu unu curagiu demnu de Romanii cei vechi, Constantinu provocâ pre cetățiani la arme, şi ajutatu de Genovesii comandați de Justinianu, appărâ cetatea 52 de țille în contra puterei cellei gigantice a Turciloru. În fine, vețindu că puterea omenéscă nu mai este în stare de a mântui ultimulu monumentu allu imperiului romanu, se dusse nóptea cu amicii sei de se cummunecâ în Sânta-Sofia, determinatu a muri pre ruinele imperiului In 29 Maiu. Machomede commândâ assaltu. Appărătorii de pre țidurile cetății se luptară cu gloriă. Multe mii cățură dintre barbarii assăltători. Însĕ numerulu decisse. Oste-

(*) Dlugossius libro XIII. Crom rus libro XX I

niţii cetăţiani fură frânţi. Justinianu plăgitu fugi în cetate prin uă stirbitură de ţiduri. Turcii străbătură după dînsulu Constantinu, după uă appărare eroică, căţù suptu armele loru, şi cu dînsulu d'împreună se îngropâ imperiulu bizantinu, annulu Chr. 1453.

5. După acéstă catastrofă, Machomede trămise la Dunăriă uă armată numerósă spre a petrunde în întrulu Europei; însĕ Corvinù uă sferîmâ la Crusolaţi, annulu Chr. 1454. În annulu următoriu, plecâ însuşi Machomede cu uă armată de 150,000 de Turci pre uscatu, şi cu unu mare numeru de vase pre Dunăriă, şi impressurâ Singidunulu Corviuu cu pucini crucéferi addussi de misionariulu Joanne Capistranulu, şi cu 25,000 de militari dom estici, attăcâ puterea cea înfricoşiată a Turciloru, şi uă sparse cu totulu. La 20,000 de Turci remaseră pre câmpulu bătâii; cei-l alţi împreună cu Machomede luară fuga în cea mai mare disordine Eroulu acestei ţile memorabile nu se putù bucurà multu de successele selle, că ci pucine ţille după acésta muri de friguri la Tauunu, 11 Augustu 1466(*).

(*) Thurotius, Bonfinius, et Pray historia regum hung Tom. II.

E.

Starea Daciei după căderea Constantinopolli.

I.

Vladu V, cu supranumele Ţepeşiu, organiséḑă ţérra milităresce.

1. Principatele române, după căderea Constantinopolii, se află turburate de partitele pretendinţiloru la domniă. În România se scullâ Vladu V, fiiulu lui Vladu Draculu, şi cu sabia în mână şi deschise drumulu lu tronu. Acestu domnu tirranu şi formâ uă armată numerósă, tăiâ la 500 de boiari cari i era încontră, uccise în scurtu timpu la 20,000 de ómeni din ţérră suptu diverse cuvinte, arse in unu magazinu la 4000 de unguri şi de sassi cari petrecea în principatu; apoi trecù în Transilvania, apprinse Braşovulu şi înţepâ mulţime de sassi dinaintea bisericii sântului Jacobu (annulu Chr. 1457). Pentru atarì fapte i se dede numele de Ţepeşiu Ellu domni cu uă rigóre necunoscută pînŏ atunci în ţerrile române, însufflâ terróre la toţi locuitorii, în câtu acestia se temea mai tare de dînsulu de câtu de mórte. Despotu în inima şi puterea sa eôtră alţii, însĕ gelosu de libertatea ţerreii şi curagiosu pînŏ la temeritate, Vladu otăr se sacrifice totu spre a mântui ţérra de jugulu străinu. Spre acestu scopu ellu organisâ totu statulù milităresce, pedepsi fôră misericordiă ori-ce

faptă rea, şi cu modulu acesta întrodusse în ţérră uă securitate publică mai pînŏ la necreḑute.

2. În Moldavia *Stefanu* fiiulu lui Bogdanu, şi nepotulu lui Alessandru cellu Bunu, luându ajutoriu de la Vladu, domnulu Românieĭ, bâtu pre Petru usurpătoriulu în doue rónduri (annulu Chr. 1458), şi în constrînse a fugi în Polonia. După acea-a cerù de la Casemiru regelc Poloniei se i lu dée în mâni; însă Casemiru nu se învoi la uă faptă aşià de umilitóre pentru dînsulu. Atunci Stefanu trecù înarmatu în ţinuturile regelui, şi făcu multă stricăţiune Poloniloru. Casemiru se veḑù nevoitu a împăcà lucrulu prin unu tractatu, ce se încheiâ între dînşii la annulu 1459, Prin acestu tractatu se asşeḑiâ pace între Polonia şi Moldavia, commerciu neîmpedecatu între locuitorii respectivi, trecere şi plutire liberă pre apa Dunastrului; causele între Poloni şi Moldavi se se decidă prin commisari numiţi de ambe pârţile; Petru fugitulu se nu viiă mai aprópe de Smotriţiu; domni se se ajute unulu pre altulu încontra inimiciloru (*).

3. În Ungaria, după mórtea ticălosului de Ladislavu, s‧ allesse rege *Mathia* Corvinu, fiiului lui Joanne Românulu, la annulu Chr. 1458; însĕ uă partită de Unguri se scullară îndata încontra lui, şi proclămară rege pre Friderieu III din Austria. Din acéstă causă se născù unu resbellu care ţinù cinci anni de ḑille.

4. La annulu Chr. 1460, Vladu, domnulu Românieĭ, încheiâ unu tractatu cu Turcii, prin care assecurâ autonomia ţerrii prelôngă unu tributu de 1000 bani roşii (**). Însĕ în annulu următoriu 1461,

(*) Dogiel eodex diplomi regni Poloniae Tomo I, pagina 602.
(**) Δ Φωτεινου Ἱστορια τῆς παλαι Δακιας T. III, pag. 370.

neîncreḑûndu-se în cuvintele Turciloru, făcù legămîntu cu Mathia încontra inimiciloru communi. Sultanulu Machomede II. înturiatu asupra lui, trămise ordine lui Hamza passia de la Vidinu, se intre cu óste în ţérră şi se luscóţiă din domniă viŭ séu mortu. Vladu pusse mâna pre passiă şi lu trasse în ţépă în miḑiloculu celloru alţi Turci, însĕ pre dînsulu într'uă ţépă mai înaltă. În annulu Chr 1462, Vladù trecù Dunăria cu uă putere numerósă, devastâ Moesia de giosu, şi uccise la 15,000 de ómeni. Machomede turbatu de mănià pentru acesto fapte audacióse, strînse uă armată de 250,000 de Turci, şi purcesse în contra lui Vladu, cu scopu de a lu stinge cu totulu. Cându înţellesse Vladu că Turcii au arsu Brăilla, ordinâ ómeniloru de la ţessuri se se retragă la munţi cu tótă averea loru, éră ellu se puse la apperare. Într'uă nópte cându Turcii erà asşeḑiaţi fu castre, Vladu se îmbrăcâ în vestminte turcesci, şi spionâ tótă puseţiunea loru, apoi întorcûndu-se la ai sei, se repeḑi cu armele asupra Turciloru, şi i puse în cea mai mare încurcătură; déră în întunericulu nopţii gressi postulu unde era sultanulu, şi în locu de a se repeḑi asupra lui, dede preste corpulu altoru doi passi cu care se luptâ pînă diminéţià apoi se retrasse făcûndu mare stricăţiune în Turci; însĕ şi ellu perdu la 1000 de ómeni, cari căḑură în mânile Turciloru; sultanulu commândâ de i tăiară dinaintea ochiloru sei.

5. Vladu se retrasse la Tîrguvestei, de acollo luâ pre locuitori cu sene de i dusse la cetatea Poienari cea ḑidită de dînsulu. Machomede veni în urma lui, şi aflându cetatea Tîrguvestei deschisâ, se pusse la cugete ca nu cumu-va se fiă vre-uă înşollăţiune la miḑilocu şi se caḑă în cursă. Vladu

lâssâ pre unu căpitanu cu 6000 de călări ca se observe mersurile Turciloru, se i infeste̦die neîncetatu, însĕ se nu intre cu dînşii la bătaiŏ formale, éră ellu purcesse în contra lui Stefanu domnulu Moldaviei care încă se scullasse asupra lui. Căpitanulu călărimei se amăgi prin appucăturile Turciloru, şi se luâ la bătaiă cu dînşii; ellu perdù la 2000 de ómeni. Cu tóte acestea Machomede veḑûndu că nu póte face vre-unu lucru mare, se retrasse spre Giurgiu, încredi̦iându corpulu dinapoi cellui mai priceputu dintre passii sei, de fricĕ că nu cumu-va se i attace Vladu pre neasteptate şi se i arunce pre toţi în Dunăriă. Turcii devatară ţérra cu focu şi cu sabiă, lăssară la Giurgiu pe Radu cellu frumosu, fratele lui Vladu, cu uă partită de boiari contrariă domnului şi cu unu corpu de miliţiă care se lu appere la întîmplare de periclu. Radu descrisse Românilor faptele celle crude ale lui Vladu, şi puterea cea înfricoşiată a Turciloru, pre cari nu este bine de a i mai întărîta, şi aşià trasse pre fórte mulţi în partea sa. Acestia ajutaţi de Turci declărară domnu pre Radu. Atunci Vladu veḑûndu-se părăsitu de ai sei, se retrasse în Trasilvania, şi se duse lu regele Mathia (annulu Chr. 1462). Mathia i promise ajutoriu, însĕ după acea-a lu luâ cu sene la Buda şi lu pusse la închisóre (*).

II

Stefanu cellu Mare domnulu Moldaviei.

1. Stefanu, domnulu Moldaviei, luâ Chilia şi

(*) Chalcocondylas libro IX. Ducas capite 45. Bonfinius decad. III libro 10

cetatea Albă, coprinse, ţinutulu Pudnei care pînŏ atunci se ţinea de ţérra Românéscă, apoi se repedi în Trasilvania şi făcù mare stricăţiune secuiloru Mathia se supperâ fórte, strînse armată la annulu Chr. 1467, şi trecù în Moldavia prin passulu Oitusului şi allu Dimeşiului. Stefanu nefiindu bine preparatu la bataiă, trămise deputaţi la Mathia, şi se prefăcù că ar voi se se înţellégă cu dînsulu. Déră Mathia înfuriatu arse Tortuşiulu, Bacôulu şi Romanulu, şi luâ callea côtră Baia. Acollo i descoperi unu secuiu că se află în periclu, fiindu-că Stefanu a otărîtu se lu attace nóptea pre întunericu. Mathia luâ tóte mesurile necessarie pentru apperare. Moldavii apprinseră oppidulu de trei laturi, şi la lumina flacării dederă preste Unguri de tóte pârţile, şi tăiară pînŏ la 10,000 de ómeni. Nicólă Banfi se pusse dinaintea lui spre a lu apperà în contra lovituriloru, şi cu periclulu vieţii selle lu scăpâ de mórte. Mathia plăgitu, ruşinatu şi ammeţitu, fugi preste munţi la Braşiovu, de acollo se duse apoi la Cluşiu, şi în ḑiua de sântu Stefanu, spre resbunare, uccise pre unu căpitanu românu, cu numele Michu, pre care lu prinsesse în bătaia de la Baia. Déră nici Stefanu nu putù da uitârii reulu tăcutu de Mathia; ellu intrâ a dóua óră în Trasilvania şi devăstâ ţinutulu secuiloru. Mathia afflâ atunci de cuviinţă a face pace cu dînsulu, şi i donâ trei castelle în Trasilvania: Ciceulu lôngă Sameşiu, cetatea de Baltă lungă Tîrnavă, şi Balvanulu în ţinutulu secuiloru, annulu Chr. 1468 (*).

2. Totu în acestu annu bătù Stefanu în trei rènduri pre Tătari lôngă apa Dunastrului, şi prinse pre Carzicu fiiulu chanului Maniacu. Chanulu tră-

(*) Dlugosius libro XII. Cromerus libro XXVII. Katona Tomo XV dag 240 et seqq.

mise la dînsulu 100 de călări ca se céră pre Carzicu, amenințându-lu cu armele, décă nu lu va lăssa îndată. Éră Stefanu, ca se arrete Tătariloru că ellu nu se teme de amenințările chanului. tăiâ pre Carzicu dinaintea ochiloru deputaților, și apoi trasse în țépă pre toți acei deputați Tătari, lăssându numai pre unulu cu nassulu și cu urechile tăiate, ca se se ducă se spuiă chanului celle ce au vedutu.

După ce însufflâ respectu Tătariloru, Stefanu și întórse armele asupra Trasilvăniloru, că-ci acestia dedeseră ajutoriu fugitului Petru Aron care nu cruția nici unu miĵloou spre a se restabili în domniă. Stefanu bătù pre acestu rival, împrestiâ óstea ce venisse cu dînsulu, apoi trecù în Trasilvania, și pedepsi aspru pre secui pentru ajutoriulu datu lui Petru

3. În annulu Chr. 1470, Stefanu formâ planulu de a scóte pre Radu din România, și de a uni amêndóue principatele suptu domnia sa. Dis-de-primăvéră, ellu și strînse armata și intrâ în țérră Românéscă. Déră Radu încă se pusse la apperare cu tótă diligența, și cumpăni puterea lui Stefanu. Acesta arse Brăilla Radu petrunse în Moldavia pînŏ la Soci, unde se făcù uă cruntă bătaiă între amêndóue ostile. Mai pre urmă învinse Stefanu, éră Radu luâ tuga, lăssându tóte stégurile în mânile Moldaviloru. Dupá treĭ annĭ de ḑille, Stefanu se appucă de nou de planulu seu cellu mare de a uni principatele, și, côtră tómna anului 1474, plecâ în România. La Rômniculu Săratu se întelni cu Radu, și lu bătù așià de tare în câtu acesta lăssâ totu, și fugi la Bucurescii, Stefanu se luâ după dînsulŭ, și îucungiură Bucurescii, câudu Radu abiă ajunsesse a casă Acessta, vedêndu periclulu, esși din capitale și fugi

dreptu la Turci. Stefanu pusse mâna pre tóte averile lui Dómna Maria şi fiia ei Voichiţia remaseră a casă, şi se bucurară de cea mai bună primire din partea domnului Moldavici. Insă lui Stefanu i veni scire de la margini, că Blaşiu, prefectulu Trasilvaniei a intratu în ţérră cu 6000 de armaţi; deci ellŭ lăssâ la Bucuresci pre dómna Maria şi pre fiia ei, şi se întórse în Moldavia In cea d'ântâiu lovitură bătù pre Blaşiu, şi apoi trecu însuşi în Trasilvania, coprinse scaunele secuiloru, şi formâ unu corpu de militari ungari cu cari se bătù apoi încontra Turciloru.

4. Radu, domnulu Românieі, se întórse de preste Dunăriă cu óste turcéscă, şi allungâ pre Laiotu Bassarabă din Bucuresci; éră Solimanu pasşia înaintâ cu armata cea mare pînŏ în vallea Racovii, aprópe de Bărladu. Aci lu întîmpinâ Stefanu cu 40,000 de Români, cu 2000 de Poloni, şi cu 5000 de Secui. In 17 Januariu, se făcù acea bătaiă memorabile în care Stefanu trânse pre Turci cu totulu, uccise uă nenumĕrată mulţime de păgâni, şi le luâ pînŏ la 100 de stéguri şi mai bine. Patru passi căḑură, puţini Turci scăpară cu fuga preste Dunăriă; prinşii fură traşi în ţépă. După acéstă victoriă strălucită, Stefanu trămise pre veru-seu Alessandru încontra lui Radu la Crăţiuna; însĕ acesta căḑù în luptă. Atunci plecâ ellu însuşi cu ai sei, şi respinse pre Radu pînŏ la Rômnicu. Boiarii din România se puseră la miḑlocu, şi făcură pace cu Stefanu, assĕḑiându ca Milcovulu se fiă marginea despărţitóre între amĕndóue principatele, (că-ci pînŏ atunci fussesse Trotuşiulu). După acestu triumfu, Stefanu trămise 36 stéguri la Casemiru, şi câte-va la Mathia. Déră nu trecu multu timpu, şi veniră Casacii în Moldavia; însĕ încercarea acésta le essi fórte reŭ, căci ei remaseră bătuţi la satulu Grumăḑesci; căpitanulu loru Lobodă se prin-

se; Jora cu mai mulţi alţii se înnecâ în apa Dunastruluĭ.

5. Sultanulu Machomede voindu se şi resbune asupra lui Stefanu, trămise uă flotă pre marea négră care coprinse Cafa, cetate în Crimeria, şi tăiâ pre toţi neguţetorii români de acollo, apoi luâ cetatea Albă (Achermanu) de la gura Dunastrului, ellu însuşi înaintâ pre uscatu cu uă armată înfricoşata spre Moldavia. Stefanu rescumperâcetatea Albă şi trecù prin ascuţitulu sâbiei pre toţi Turcii de acollo; însĕ, temûnduse de puterea cea mare a Turciloru, scrisse lui Casemiru şi luĭ Mathia, şi-i chiămâ la apperare commune. Casemiru abià se înduplecâ se trămiţă unu solu de pace la sultanulu, Mathia se scusâ că are se appere Dunăria de midĭlocu încontra Turciloru. Machomede appropiându-se de Moldavia la annulu 1476, arruncâ cinci poduri preste Dunăriă. De côtră marea négră încurseră Tătarii. Stefanu respinse pre acestia, însĕ nu se credù în stare de a se mesurà cu Turcii, deci afflâ de cuviinţă a devastà însuşi ţĕra de giosu, şi a se retrage spre munţi, repedindu-se din cându în cându asupra Turciloru, şi prin lupte mici le uccise la 30,000 de ómeni.—In 27 Julıu, Stefanu încercâ uă bătaiă formale la valea Albă. Acollo se făcu uă mare versare de sânge, şi Stefanu se vedù nevoitu a se retrage la munţi. Spre mântuirea crestiniloru, uă fortună, ce se redicasse spre marea négră, risipi flota turcéscă care adducea p ovisiune; în óstea turcéscă se escâ pestilenţiă şi fómete; de altă parte Machomede se temea ca nu cumu-va Stefanu se lu attace în midĭloculu confusiunii, şi se i spargă armata. Aşià ellu afflâ de cuviinţiă a desface castrele şi a trece preste Dunăriă înderetu. In adeveru, Stefanu îndată ce simţi că Turcii

se retragu, începu a i frecà şi a i fugări pînŏ ce i arruncâ pre toţi preste Dunăriă. La valea Albă adunâ corpurile celoru căḑuţi ĭu bătaiă, făcu uă movilă mare, şi ḑidi uă biserică întru aducerea a minte. De atunci. loculu acella se numi Resboiani (*).

6. Radu, domnulu Românieĭ, nu se astîmperâ nici de éstă dată. ci turburâ Moldavia prin îucursele selle Stefauu, supperatu pre dînsulu, se despărţi de Voichiţa, şi, în inţellegere cu Stefanu Batori din Trasilvania, încungiurâ pre Radu de dóue pârţi, şi lu constrînse a luà fuga. Ellu trecù la Braşiovu Déră sassii lu dederă în mânile lui Stefanu, care lu tăiâ numai de câtu. Atunci se restabili Vladu V Ţepeşu în domnia ţerreĭ Românesci, annulu Chr. 1476 —După acéstă prefacere a lucruriloru, principatele române se bucurară de pace în cursu de trei anni de ḑille, şi Stefanu făcù multe îndreptâri în ţérră spre mâutuirea şi fericirea poporului.

III.

Urmare.

1. Déră în tómna annului Chr. 1479, Turcii în numeru de 100,000, cu Alibegu în fruntea loru, trecură Dunăria, predară România, (Vladu V. fu nevoitu, a şi căuta scăparea în Trasilvania), şi apoi trecură munţii în Trasilvania şi devăstară totu cu focu şi cu sabiă Stefanu Batori, prefectulu ţerrii, adunâ óste de Români, de Sassi, de Ungri şi de Secui, totu de uă dată încunnoscinţiâ şi pre comitele Temişianei, Paulu Chinezu (Românu

(*) Dlugossius libro XIX. Cromerus libro XXXVI. Miron Costinu capu 28

de viţiă), şi lu chiămâ într'adjutoriu. Intre acestea, Alibegu înaintâ cu Turcii pînŏ la Alba-Julia predându totu ce i veniâ înainte, apoi se întórse côtră Orestiă. La apa Vinerii se arretâ Stefanu Batorî cu Trasilvanii şi se asşedîâ în câmpulu de bătaiă; pre Sassi şi pre Români i pusse în aripa drépţă de côtră Mureşiu, pre Unguri şi pre Secui în aripa stânga de côtră munţi, ellu cu loricaţii se pusse în centru. Alibegu din faţiă attăca cu mare furiă amêndóue aripele, arruncâ mai pre toţi Sassii în Mureşiu, înfrânse pre Secui; Românii şi Ungurii se ţinură viteḑesce, însĕ căḑură suptu sabia cea crudă a Turciloru. Atunci Stefanu păssi înainte cu loricaţii; uă bătaiă sângerósă se încinse de amêndóue pârţile, însuşi Stefanu căpetâ şésse plage, callulu căḑù suptu dînsulu, cându éccă ajunge Paulu Chinezu cu Temişianii, se arruncă în spatele Turciloru ca unu leu, şi i uccide fôră cruţiare. Turcii, veḑându-se între dóue focuri, se apperă cu cerbiciă, înse mai pre urmă ieau fuga côtră munţi: crestini după ei, i măcelărescu fôră misericordiă. Alibegu scapă cu mare nevoiă în munţi, şi, străvestitu în vestimânte pecurăresci, trece în Turcia. Crestinii coprindu castrele, întindu mese în miḑiloculu câmpului de bătaiă, începe musică, ducii şi militarii saltă de bucuriă Însuşi Chinezu appucâ cu dinţii cadavrulu unui turcu, şi fôră se lu attingă cu mânile, saltă cu ellu împregiurulu mesei. A dóua ḑi amêndoi ducii intrară în triumfu în Alba-Julia, apoi luară mesuri pentru îmmormîntarea morţiloru. Mulţi crestini jăcea pre câmpulu bătâii, mulţi se înnecaseră în Mureşiu,—apa acesui rîu se înrosşisse de sânge;—déră şi turci căḑus-

seră aprópe la 30,000; puçini se prinseră şi mai allesu dintre ceĭ mai de frunte (*).

2. Machomede II muri în annulu 1481, şi în loculu lui urmâ Bajazetu II. Acesta se ridicâ cu tótă puterea în contra Moldaviei, şi trecîndu Dunăria în annulu 1484, coppriuse Chillia şi cetatea Albă, după acea-a prĕdâ térra păgânesce pînŏ ce lu ajunse iérna. Stefanu se retrasse côtră munţi, şi de acollo se repedi adese-ori asupra turciloru. Ellu trămise după adjutoriu la Unguri şi la Poloni. Déră Mathia erà eccupatu cu resbellulu austriacu: Casemiru promise adjutoriu, décă Stefanu care bătusse pre Unguri, pre Turcĭ, pre Tătari şi pre Poloni, se va închinà lui. Stefanu, veḑînduse strimtoratu de Turci, se înduplecâ a face uă ceremoniă spre mulţămirea deşertăţiunii Poloniloru. Ḑupă cĕ se întelnirĕ în Columeia, cându se vorbi despre apperarea commune. Casemiru abià dede lui Stefanu 3000 de călari .Cu acestu micu adjutoriu Stefanu curăţi ţérra de rebelli, însĕ nu fu în staie de a scóte pre Turci din Chillia şi din cetatea Albă.

3. Mathia murì în annulu Chr. 1490, Casemiru în annulu 1492; în Ungaria se allesse rege Vladislavu, în Polonia Albertu, amêndoi fii ai lui Casemiru Inimosulu Stefanu formâ planulu de uă sculare generale a principiloru crestini în contra Turciloru; ellu strînse uă armată de 20,000 spre acestu scopu. şi învitâ pre amêndoi regii la acésta intreprindere commune; însĕ secii de regi încheiară între sene unu tractatu secretu, ca se scóţă pre Stefanu din domnia Moldaviei şi se puiă pre fratele loru Sigismundu. Turcii suptu Bajazetu se bătură ne-

(*) Ponfinius decad libro. 6

încetatu la Dunăria de miḑilocu cu Românii şi cu Ungurii, Albertu se prefăcu că are de scopu se purcédă încontra loru, însĕ Stefanu i petrunse cugetulu. Cu începutulu annulu 1497, Albertu invitâ pre Stefanu se şi strîngă ostile spre a lucrà în commune încontra Turciloru, ca se si recupere Chillia şi cetatea Albă, Stefanu respunse că nu i lipsesce nimica. Côtră finitulu lui Juniu, plecâ Albertu cu armata sa prin Pocuţia, éră nu prin Cameniţia pre unde-i erà callea. Stefanu trămise la dînsulu să-lu întrebe, că de ce nu purcede prin Cameniţia, că-ci pre acollo e drumulu côtră Chillia şi cetatea Albă? séu dóră vine ca neamicu în Moldavia? Albertu respunse cu vorbe lucii. Stefanu nu se mulţiămì, ci trămise a dóua óră la dînsulu, ca se-i spuiă curatu se nu intre în ţérră, că-i va păré reu; atunci regele duse pre deputaţi în férre, şi i trămisse la Lembergu, éră ellu purcesse cu armata de a dreptulu la Suciava, împressurâ cetatea şi uă bătù trei luui de ḑille, fôră de a uă puté luà Stefanu puse ómeni de spionară puterea Poloniloru, şi afflâ că suntu la 80,000, însĕ giumetate sărcinari; ellu trămise la Tătari după ajutoriu, asşeḑiâ ómeni de occupară passurile, împedecâ adducerea de provisiuni şi de muniţiune, Atunci Polonii începură a murmurà în contra regelui, care i ıddusse asupra Românilor, în locu de a i duce în ontra Turciloru Regele, turbatu de mĕniă şi de upperare, căpetâ friguri, atunci începù a şi deschile ochii şi a vedé periclulu în care se arruncasse, leci încheiâ armistrţiu cu Stefanu, şi dede ordine de a se retrage ostile. Retragereu se făcù în adevĕru, însĕ nu pre callea pre unde venisseră, ci mai spre munţi. Stefanu care cunnoscea spiritulu Românilor, arretâ lui Albertu că se pune în periclu prin acelle

locuri, unde Românii cari ardu de resbunare, potu lu nimicéscă cu totulu. Déră Albertu nu ascultâ, ci purcesse spre pădurea Cosminei: corpulu dinainte trecù fôră vre uă împedicare; însĕ ecntrulu în care se afla regele cu soçii sei, fu attăcatu de Români în miḑi-loculu pădurii. Currîndu veni cu armaţii sei şi cu ajutoriulu de la Tătari, şi arruncâ pre Poloni din dereptulu carreloru unde se făcù uă încurcătură înfricoşiată. Albertu scăpâ cu mare nevoiă la corpulu dinainte; cei-l-alţi Poloni luară fuga după dînsulu în cea mai mare disordine. Românii şi Tătarii tăiară uă mulţime nenumerată, şi prinseră mare parte dintre cei mai de frunte. La trecerile preste Prutu şi preste Dunastru, se făcù assemine multă versare de sânge. Cându Albertu ajunse cu remăşiţiele în Polonia i se părù că ă înviatu din morţi: ellu desfăcù óstea cea demoralisată, şi se dusse la Cracovia spre a se arruncà în braçele desfrînâriloru, şi a şi uita de ruşinea păţită (*).

4. Acéstă bună lecţiune învĕţiâ pre Albertu a cunnósce mai bine pre Români; Stefanu veḑù că cu secii de Poloni nu face nimica în contra Turciloru, inimiciloru comuni ai crestiniloru. Ellu se împăcâ cu acestia, şi spre a umili mai tare pre Poloni, strînse unu corpu de Turci şi de Tătari în primăvéra annului 1498, şi devăstâ ţinutulu pînŏ la apa Vislova. În tómna acellui annu, lăssâ pre Alibegu de trecù pein Moldavia în ţinutulu Galliţiului. Déră appropiându-se uă iérnă grea, degerată la 40,000 de Turci, cei-l-alţi cari se întorcea prin Moldavia, fură bătuţi de Românii străvestiţ-

(*) Curcus Annal Silesiae pag. 217 Michovius libro IV, oap 75 Cromerus libro XXX.

în vestîminte polonesci, şi aşià din 80,000 de Turci, abià scăpară la 10.000 preste Dunăriă În urma acestoru demustrăţiuni se încheiâ legâmîntu de pace eternă între Moldavia şi Polonia; apoi se legară domnii: Moldaviei, Poloniei şi Ungariei, de a se apperà în commune în contra Turciloru; în fine se legară de a apperà şi pre Radu V, domnulu Românieі care se allessesse la annulu Chr. 1493, după uccideresa lui Vladu V. Albertu mişellulu muri în annulu 1501; frate-seu Alessandru se puse rege în loculu lui. Stefanu occupâ Pocuţia care eră atunci în mânile Poloniloru. Alessandru rugâ pre frateseu Vladislavu se midilocéscă ca Stefanu se şi retragă trupele din acestu ţinutu. După mai multe încercâri deşerte, Vladislavu dede svatu fratelui seu, se lasse pre Stefanu în pace, ca şi ellu se dée pace Poloniloru şi Unguriloru. Marele Stefanu muri în 2 Juliu 1504, şi se îmmormîntâ la monasteriulu de la Pudua cellu ḑiditu de dînsulu. Ellu lăssâ cu testamentu fiiului seu Bogdanu, ca se nu şi puiă speranţia nici în Unguri cari suntu înghiţiţi de Turci, nici în Poloni cari suntu fôră constanţiă, nici în Germania cari suntu desbinaţi şi încurcaţi între sene, ci mai bine se se înţellégă cu Turcii, cari suntu şi mai tari şi mai constanţi; înse aşià, ca ţérra se şi păstreḑie libertatea politică şi reliüiósă. Déră déca Turcii ar cere alte condiţiuni, prin cari Românii şi ar perde libertatea şi religiunea, atunci mai bine se móră cu toţii (*).

(*) Miou Costinu capu 30. Cantemiru istoria imperiului ottomanu lib. I. capu 5, Num 2

VI.

Bogdanu, domnulu Moldaviei, Radu cellu mare şi Négu, domnii Romaniei.

1. Bogdanu, fiiulu lui Stefanu cellu Mare, erà încă tîneru cându se sui pre tronulu Moldaviei Voindu se se căsătorésca, ellu peţi pre Elissa, sora lui Alessandru regelui Poloniei, însĕ mama regină, precumu şi principéssa, nu se învoiă la acésta căsătoriă, mai vîrtosu din causa că Bogdanu erà luscu la unu ochiu (se uità crucişiu). Déră regina muri în scurtu timpu după acésta; atunci Bogdanu care scia că betrâna fusse causa cea mai mare de i se refusasse mâna principessei, cerù de nou pre Elissa, şi neprimindu respunsu mulţămitoriu, intrâ cu ostile în Galliţia. Polonii trămiseră 4000 de Russi în Moldavia, de unde urmară stricăţiuni şi de uă parte şi de alta; cu tóte acestea, Polonii nu putură să iea Pocuţia, şi aşia veni lucrulu la tractate. „Regele Poloniei se învoesce la căsătoria Elissei cu Bogdanu, déca se va învoi şi ponteficele romanu, însĕ se i cunune unu preotu catolicu, şi Bogdanu se primésca în ţérră preoţi catolici şi biserici catolice, şi se ţiă cu Polonia şi cu celle-l-a'te puteri crestine în contra Turciloru.“ În annulu 1506 muri Alessandru, şi frate-seu Sigismundu i urmâ pre tronulu Poloniei Bogdanu stărui numai de câtù ca se împlinésca celle promisse de frate-seu Alessandru; déră şi Sigismundu căutâ motive de a ammâna căsătoria. În annulu 1507, Sigismundu se încurcâ în resbellu cu ducele de Moscua. Frate-seu Vladislavu întăriîtâ pre Radu, domnulu României, asupra lui Bogdanu, pentru că acesta fiindu occupatu a casă, se nu se pótă scullà în contra lui Sigismundu. Déră Bogdanu strînse iute óstea sa, şi al-

lergâ întru întîmpinarea lui Radu. Acesta după ce prădasse ţinutulu Pudnei, se retrasse; Bogdanu prădâ marginile Românieipînŏ la Moville. Atunci Radu, cunnoscûndu şi greşéla, trămise pre mitropolitulu Massimu se facă pace, şi se învoira ca marginile ţerriloru se remâiă precumu se asşeḑiasseră suptu Stefanu (*).

2. Bogdanu, după ce se împăcasse cu Radu, trămise érăşi la Sigismundu în Polonia, se céră ca contractulu de căsătoriă se se puiă în lucrare; însĕ nu primi respunsu definitivu, şi aşià ellu trecù cu óste în Rusia, coprinse Galliţiulu, şi împressurâ Lembergulu, prădâ Rohatinulu şi prinse mulţime de nobili poloni. Sigismundu veḑûndu atâta stricăţiune, strînse uă amestecătură de 60,000 de ómeni, şi purcesse cu dînşii spre Moldavia; déră appucându-lu uă bóllă, însărcinâ pre Cameniski se intre în ţérră. Acesta predà şi arse Cernăuţii, Dorohoiulu, Botoşianii, Stefănescii, Hotinulu şi altele, şi devăstâ ţinutulu fórte urrîtu, în cursu de 20 ḑille. Bogdanu se retrasse dinaintea puterii celei numeróse, şi asteptâ pînŏ la întórcerea Poloniloru. Atunci făcù unu attacu asupra loru la apa Dunastrului unde se încinse uă bătaiă sângerósă, déră fóră resultatu. Amêndóue ostile se întórseră cu mari perderi. După aceste desastre, se pune la miḑilocu Vladislavu regele Ungariei, şi în annulu 1510 se asşeḑiară celle următóre: „Bogdanu, domnulu Noldaviei, se întórcă Poloniloru preḑile luate de la dînşii; se se lasse de căsătoria cu Elissa, şi se restituéscă actele relative; prinşii se se libereḑe de amêndóue pârţile; daunele făcute se se uite; pentru Pocuţia se se numéscă uă commisiune, domnii se se ajjute unulu pre altulu, mai vîrtosu în contra Tur-

(*) Miron Costin. capu XXXIV.

ciloru; nici unulu dintre ei se nu dée ajjutoriu rivaliloru; commerçiulu se fiă liberu între Românі şi Poloni“ (*).

3. În România, *Radu V* făcù multe lucruri folositóre, addusse în ţérră pre fostulu patriarchu Nifon, însĕ mai pre urmă să desbinâ cu dînsulu, şi lu trămise la muntele Aton. Ellu fundâ episcopiele de la Rômnicu şi de la Buḑeu; ḑidi monasteriulu din Deallu lôngă Tîrguvestei, şi făcù mai multe asşeḑieminte demne de laudă, pentru cari fapte Românii i dederă numele de *Radu cellu mare*. Ellu murì la annulu Chr. 1508, şi în loculu lui urmâ pre tronu Michail III cu supranumele cellu *Reu*. Acesta abià se ţinù unu annu de ḑille, şi se scóse din domniă de côtră fraţii Părvulescii. Ellu fugì la Săbiiu unde lu uccise unu serbu cu numele Demetriu Iaxici. După cate-va scâmbâri crunte, boiarii din România allesseră domnu pre *Négu Bassarabă*, fiiulu spiritualu allu patriarchului Nifon, omu cu marì calitâţi, ănimosu, generosu, religiosu, amicu allu pâcii şi allu artiloru frumóse.

4. In imperiulu turcescu lângeḑindu-se Bajazetu II, numì succesoriu pre fiiulu seu Achmede. Selimu, fratele acestuia, fugì în Crimeria şi, dupĕ ce se căsători cu fiia chanului tătărescu, se întórse cu mare putere de Tătari prin Moldavia. Bogdanu speriatu, trămise la Poloni şi la Unguri după ajjutoriu. Selimu coprinse cetatea Albă (care erà apperată de Turci), şi apoi tre·ù Dunăria şi bătù pre frate-seu Achmede. Bogdanu vĕḑêndu cà Selimu nu arrétă cugetulu de a i face vre-uă stricăţiune, trămise de salutarĕ pre noulu Sultanu din partea sa; ĕră mai pre urmă convingûndu-se de cuvintele părintelui seu, că cu Poloi şi cu Ungurii nu mai este nimica dé făcutu penti

(*) Dogiel cod diplomat regni Poloniae Tomo I, pag. 606.

assecurarea viitorului, trămise pre logofetulu Teutu, la annulu 1511, de încheiâ unu tractatu cu Turcii cu condițiunile următóre: a) „Pórta se îndatoréză se appere țérra Moldaviei în contra tutoru inimiciloru; b) țérra se va stăpâni de domnulu eĭ. legile și veniturile ei voru remâné neattinse; c) domnulu țerrei se va allege de côtră boiarii țerrei; sultanulu nu va pune nici uă dată domnu fără de allegere; d) țérra nu se va înțelege cu nici unu dușmanu allu porții, e) ci va da câte 2000 de ómeni ajjutoriu cându pórta va avé resbellu; f) ea va da de bună voiă porții pre totu annulu unu pescheșiu de 4000 galbeni, 40 cai și 24 falconi (șoimi) "

4. După acestu tractatu, Bogdanu avù pace din partea Turciloru; însĕ țérra fu turburată în dóue rônduri de côtră Tătari, pre cari i bătù, și de côtră unu Trifailă care plăti cu viéța temeritatea sa. Déră la annulu 1517, sultanulu Selimu publicâ în principate, "că ellu va ertâ locuitoriloru darea de giumetate și uă parte din tóte sarcinile, décă ei se voru lăsa de domnii loru și se voru uni cu dînsulu." Négu, domnulu Românieĭ, se învoi se plătéscă porțu ottomane 3000 de bani rossi pre annu, și se dée 600 de copii în corpulu ianiciariloru. Bogdanu, domnulu Moldaviei, scăpâ cu uă sumnă mai nică: însĕ ellu muri de supperare în 18 Augustu 1517. Lui urmâ în domniă fiiu-seu Stefanu VI, cărula, fiindu că erà încă tîneru, i se dede epitropu unchiu-seu Petru (fiiu naturalu allu lui Stefanu cellu Mare). Tătarii invitați de Turci, turburară țérra, însĕ viteții Moldavi i butură de i stinseră; însuși canulu tătărescu căpetâ uă plagă, și abiă scăpâ cu fuga.

6. La annulu 1520 muri Selimu. Următoriulu seu, Solimanu, îndată redicâ armele încontra ţerriloru de la Dunărĭă, mai allessu în contra Ungariei cellei tinrburate prin anarchia nobililoru şi servitutea ţerraniloru. Pre cându Solimanu bătea cetatea Singidunului, muri Négu domnulu Romăniei, şi lăsâ unu fiiu, a nume Teodosiu, în etate de 7 anni, suptu epitropia frateseu Preda—In Ungaria, Moldavia şi Romănia domnià trei copii, pre cându in Tùrcia împerăţià Solimanu cellu înfricoşatu, ageru la minte, şi tare la braçiu, Afară de acestea, crestinii erà toţi desbinaţi şi încurcaţi între sene.—In Romănia se turburară lucrurile preste mĕsură. Tînerulu Teodosiu se trămise la Constantinopoli. şi murì acollo. Boiarii allesseră domnu pre *Radu* de la *Affumaţi*, ginerele lui Négu, omu cu unu curagiu nespusu de mare care bătù în cinci rônduri pre Turci, şi mai pre urmă se recunoscù de côtră Solimanu.

6 Stefanu VI, domnulu Moldaviei, ajungûndu la maturitate, începù a se purta tirănesce, şi uccisse pre mai mulţi ómeni însemnaţi asupra cărora avea prepusuri. Spiritulu rivalităţii care agitasse pre marele Stefanu, se desteptâ în peptulu acestui nepotu. Stefanu VI, voindu se imiteçie pre acellu erou chiaru în partea cea mai puçinu de lăndatu, se scullâ în contra lui Radu domnului Romăniei, şi devastâ ţĕrra pînŏ la Tîrguvestei. Radu se supperâ fórte de acéstă necuvinţiă, însĕ, în locu de a trămitte óste asupra lui spre a lu adduce la înţelegere prin puterea armeloru, ellu trămise deputaţi ca se i arrete reulu ce face predându ţĕrra românéscă, în locu de a se uni cu dînsulu în contra Turciloru, mimiciloru comuni. Acéstă remustrăţiune folosi: între amîndoi principii se restabili

pacea, şi amîndoi se pusseră la apperare în contra lui Solimanu, care plecasse assupra Unguriloru cu uă armată de 100,000 de turci,—In 29 Augustu 1526, Solimanu bătù pre Unguri la Mohaci de i stinse. Tînerulu rege Ludovicu luâ fuga pre unu callu, şi se cufundâ într'unu limosu, unde şi peri. In 10 Septembre, Silomanu coprinse Buda, predâ şi devastâ tótă Ungaria, şi se întórse la Adrianopoli încăreatu de spolie.—Stefanu VI muri în 14 Januariu 1527, înveninatu de înseşi socia sa. Moldavii allesseră în loculu lui pre *Petru Rareşiu*, fiiu naturalu allu lui Stefanu cellu Mare.

V.

Putru Rareşiu, domnulu Moldaviei, şi Joannu Zapolia, domuulu Trasilvaniei.

1. După ce Solimanu devăstasse Ungaria şi uă lăssasse fără domnu şi fără guvernu, Joanne Zapollia, prefectulu Trasilvaniei, se dechiărâ rege. Déră altă partită chiămâ la tronulu Ungariei pre Ferdinandu archiducele Austriei şi cumnatulu lui Ludovicu. Ferdinandu trămise la Petru, domnulu Moldaviei, pre unu aginte diplomaticu ca se se înţellégă cu dînsulu asugra Ungariei. Déră Petru formâ planulu de a coprinde Trasilvania pentru sene. Sigismundu, regele Poloniei, însă cercâ se şi asşedie trebile cu Petru ca se nu paţiă şi ellu ca nepotulu seu Ludovicu regele Ungariei; ellu încheiâ cu Petru unu tractatu de apperare commune în contra tutoru inimiciloru. Cătră începutulu annului 1528, Petru intrâ cu armele în Trasilvania şi sparse armata lui Ferdinandu. Zapolia care fugisse dinaintea armatei Ferdinanduîn Polonia, mulţiămilui Petru pentru acéstă

demustrăţiune, şi trămisse unu deputatu la Solimanu care închină ţérra Turciloru. Solimanu plecâ a dóua óră în Ungaria, éră Petru bătù la Feldióră armata lui Ferdinandu de uă desfăcù cu totulu, i luâ tunurile cu muniţiunea şi cu tóte provisiunile şi se întórse în triumfu cu aceste trofee în Moldavia. Solimanu bătea Vienna, Petru strînse pre boiari şi se consultâ cu dînşi, ce ar fi de făcutu în aceste împregiurâri critice, cându principii crestini suntu aşia de tare căduţi şi turcii au ajunsu la atâta putere. Cu înţellegerea tutoru se trămiseră deputaţi la sultanulu, şi reînnoiră tractatulu încheiatu cu pórta pre timpulu lui Bogdanu, éră ellu însuşi cu óstea trecù în Trrsilvania, împressurâ Braşiovulu. coprinse castellulu, şi încărcatu cu provisiuni plecâ côtră Bisterţia, şi luâ cu puterea acésta cetate. Ellu determinâ acumu se remâiă în Trasilvania, Zapolia trămise la dînsulu ca se lu róge se lasse Bisterţia şi se înceteḑie de a prĕda ţérra. Petru respunse cu superbia unui învingĕtoriu că atari cereri nu se unescu nici cu puseţiunea lui, nici cu interessele Moldaviei, Bisterţia care jace între Moldavia şi castellulu seu Ciceu, trebue. în interessulu Moldaviei, se remâiă în stăpânirea sa. Zapolia lu amenințiă atunci că lu va accusà la Solimanu. Petru neaflâudu cu calle de a se stricà cu turculu, cu sare încheiasse chiaru într'acele ḑile tractatulu mai susu pomenitu, şi scâmbă propusulu, amînându punerea lui în lucrare pentru altă occasiune, şi se întórse în Moldavia

2. In primăvéra annului 1531, Petru intrâ în Pocuţia; luâ Senatinulu, Colomeia, Tismeneţiulu şi coprinse tótă ţérra pînŏ la Galliţiu. Sigismundu strînse prè bani la 6000 de soldaţi şi trămise cu dînşii pre Tarnovu palatinulu Cracoviei în contra Mol-

daviloru La satulu Gosdieţi, Polonii se încăierară cu veghia dinainte a Moldaviloru, şi acestia perdură. Cându ajunseră doi căpitani la Petru, cu acéstă scire tristă, ellu i arruncâ la închisóre şi se puse în mişcare cu armata sa care se suia la 25,000 de ómeni. La Obertinu întelni pre Tarnovu care se închisesse într'unu castramentu de care. Petru asşediâ tunurile pre uă collină şi începù se bombardeţe pre Poloni; însĕ fiindu că tunarii lui n'avea deprinderea cuvenită la aceste arme, şi îndreptasseră tunurile pré-susu, nu le făcea nici uă stricăţiune, din contră Polonii cari avea tunari mai deprinşi, causară mare confunsiune în ostea moldavă. Tarnovu veţându că Moldavii s'au turburatu, commândâ călărimii polone se éssă din castramente, în fine essì ellu însuşi cu tótă miliţia sa, şi se încinse uă luptă sângerósă între amëndoue ostile, care ţinù pînŏ séra. Mai pre urmă se retraseră Moldavii, Petru perdù 2 stéguri şi 50 de tunuri cari le luasse de la Germani la bătaia de la Feldióră. Polonii insuperbiţi încurseră în Moldavia şi predară ţérra, însĕ la Tirasoviţi Petru appucâ unu corpu de 1000 de călari poloni, şi-i frecâ aşia de tare în câtu preste 100 de inşi picară morţi: ceil-alţi abià scăpară cu fuga. Zapolia se puse la miţilocu şi se încheiâ armisteţiu între Moldavi şi Poloni pre 6 luni de ţile, éră mai pre urmă se prelungi pre unu annu.

3. In Romănia se scâmbasse starea lucruriloru. Radu de la Affumaţi se uccise de côtră uă partită de boiari, şi după trei alte scâmbări, se allese Radu de la Argeşiu. Pórta nemulţi ímită cu purtarea lui Zapolia, trămise în Trasilvania pre Ludovicu Gritti cu unu corpu de 7000 de turci şi de unguri, suptu preţestu de a împăcà certile între Ferdinandu şi Zapolia; însĕ în faptă cu acopu de a coprinde

ţérra, şi de a uă luà suptu stăpânirea sa. Cându înţellesse ă Trasilvanii scopulu lui Gritti, appucară armele suptu comândulu lui Stefanu Mailatu (Românu de la Făgăraşiu), ei chiămară într'ajutoriu şi pre Petru din Moldavia şi pre Radu din România, şi închiseră pre Gritti în Medieşi. Gritti încercâ uă irrupţiune din cetate, şi căḍu în mânile lui Mailatu care lu uccise îndată; turcii se măcellăr.ră; copii lui Gritti fură duşi în Moldavia, unde şi periră la annulu 1534.—După acésta, Petru intrâ érăşi în Pocuţia şi devăstâ totu ţinutulu de controversă între Moldavia şi Polonia, annulu 1535. Sigismundu meditâ doi anni de ḍille, în fine plecâ în 6 Juliu 1537 de la Cracovia spre a merge în contra Moldaviloru, însĕ la Lembergu castrele se prefăcură în dietă. senatulu şi regele se încărcară de imputăţini; resultatulu fu, că în luna lui Septembre se desfăcură castrele şi se resipi miliţia. Regele se mulţiămi a adauge numerulu soldaţiloru conduşi pre bani în Podolia. Urmară apoi frecâri şi prĕdâri de uă parte şi de alta: Polonii prĕdară Cernăuţii, Botoşianii şi altele, Românii Pocuţia şi locuri ile vecine.

4. Pre cându curgea aceste ostilităţi între Poloni şi Moldavi, Ferdinandu se împăcâ cu Zapolia, şi în 24 Februariu încheiâ unu tractatu secretu cu condiţiunile, ca Zapolia cu titlulu de rege se ţiiă Trasilvania şi óre cari comitate vecine din Ungaria pînĕ la mórte, éră după mórtea lui, tóte aceste ţerri se viiă în stăpânirea lui Ferdinandu. Acestu tractatu, de şi nu se publicâ, însĕ totu ajunse le urechile lui Solimanu, care se supperâ fórte.— Purtarea lui Petru din Moldavia încă înterrîtă pre sultanulu. Ellu nu putea se uite uccid'erea lui Gritti, nici arderea Chiliei şi măcellăria turciloru de acol-

lo care se făcusse prin uă appucătură a lui Petru, de şi ellu negà că s'ar fi întîmplatu cu scirea lui. La acestea mai venià accusâriile Poloniloru şi plângerile boariloru Moldavi côtră care Petru se purtase fórte aspru, în câtu chiaru frate seu Stefanu fusse nevoitu a şi scăpa viéţia cu fuga la Constantinopoli. Tóte acestea contribuiră spre a scullà pre turci asupra crestiniloru. Solimanu purcesse la Dunăriă cu uă armată numerósă. Petru vedîndu-se în periclu, încheiâ tractatu cu Polonii, dându-le Pocuţia, şi se înarmă în contra Turciloru; scrisse lui Zapolia în Trasilvania şi lui Radu în România, şi încheiâ cu dînşii unu tractatu de Apperare commune. Déră boiarii din Moldavia desgustaţi de domnulu loru, începură a se arretta neascultători, şi mai pre urmă a conspira în contra lui. Petru, spre a nu cădé prinsu în mânile conjuraţiloru, se vedù nevoitu a şi căutà mântuirea în fugă. După ce şi trămise dómna şi copiii la Ciceu în Trasilvania, plecâ ellu însuşi pre ascunsu de la Suciava, şi trecîndu printre munţi cu mari difficultâţi, ajunse în 20 Septembre la Ciceu. Soliman înaintâ cu armata sa pînŏ la Suciava, şi puse domnu pre *Stefanu*, frate de mumă allu lui Petru, dechiărâ cetatea Albă de fortăréţiă turcéscă, şi ţinutulu de prin pregiuru de raià, apoi unì acésta cu ţinutulu din pregiurulu Chilliei.

5. Zupolia, pentru ca se facă placere sultanului, împressurâ pre Petru în castellulu Ciceului. Petru se apperâ patru luni de çille, déră în fine capitulâ. Solimanu cerù ca Zapolia se lu dée afóră din ţérră. După mai multe scâmbâri de scrisori, se învoi chiaru Petru ca se mérgă la Constantinopoli, însĕ nu cà prinsu, ci în calitate de solu, ca se şi appere ellu însuşi causa. În adevĕru

Petru sciù aşià de bine se şi appere causa înaintea sultanului, în câtu pre la începutulu annului 1541, Solimanu lu restabilì în domniă. În 22 Februariu, Petru intrâ în Suciava în miḑìloculu applauseloru poporului care i dede în mâni pre toţi rebellii.

6. Findu-că Zapolia murisse, Solimanu prefăcù Ungaria în passialîcu, éră Trasilvania uă lăssâ Isabellei şi fiiului ei Sigismundu (care abià eià de 14 ḑille cându murisse tată-seu Zapolia). Mailatu nemulţămitu cu aceste mesuri, se revoltâ. Petru din Moldavia şi Radu din România lu împresurară în Făgăraşiu. Mailatu se apperâ cu multă viteḑiă. Petru vĕḑûndu că perde pré multu timpu bătându castellulu, înşellâ pre Mailatu se éssă la conferinţiă. Séra cându Petru şi Mailatu se afla la cină, se născù cértă între ómenii loru. Ai lui Mailatu se ucciseră de ómenii lui Petru, Mailatu însuşi se luâ priusu şi se espedi la Constantinopoli, uude şi murì.—Petru mai trăì după acésta încă 5 anni de ḑille, pururé occupatu cu armele în contra Ungurilorn şi a Poloniloru; în luna lui Augustu 1546, şi dede suffletulu, lăssându de următoriu în domniă pre fiiulu seu celu mai mare *Eliă*. Acesta se purtâ fórte neînţelepţesce, şi după ce trecu la machometanismu, perdù, la annulu 1552, domnia şi viéţia. Frate-seu *Stefanu III* nu se putù ţiné nici unu annu de ḑille, şi se uccise de côtră uă facţiune de boiari.

F.

Starea Daciei de la mórtea lui Petru Rareșiu pînè la mórtea lui Michail Vitédulu.

I.

Mircea III și fiii lui.

1. In annulu 1546 în care essì din viéță Petru Rareșiu și i urmâ în domnia Moldaviei fiiu-seu Eliă, se scósse Radu din România, și în loculu lui se numì *Mircea III*, fiiulu lui Michail cellu Reu. Acesta începù îndată a imità pre tată-seu, și uccise unu mare numeru de boiari prin care înterrîtâ țérra asupra sa, și perdù domnia la annulu 1554. Atunci se sui pre tronulu României *Petrascu*, tatălu lui Michail Vtédulu. In Moldavia, după uccciderea lui Stefanu VIII, ajunse la domniă *Alessandru Lăpusnénu*. Acesti doi domni făcură uă expediţiune commune în Ungaria și reîntrodusseră pre regina Isabella și pre fiiulu eî Sigismundu în Trasilvania. Déră Petrascu muri în annulu 1557, și Mircea III recăpetâ domnia. Moldavia fu turburată de unu aventurariu, *Eraclide Despotu*, care luându adjutoriu de la Ferdinandu, allungâ pre Alessandru, și se făcù pre sene domnu (1561); însè nu se putù ținé doi anni de dille și se uccise de côtră Moldavi, în capulu cărora se pusesse *Stefanu Tomșia*. Atunci Alessandru se întórse de la Constantinopoli și reluâ tronulu Acestu domnu mută reședinţia de la Sucéva la Jassi, și se purtâ fórte tiră-

nesce côtră boiari; ellu murì adăpatu cu veninu la annulu 1566. Fiulu seu Bogdanu IV urmâ în domniă.

2. In România murindu Mircea III la annulu 1550, fiiulu seu *Petru*, cu supranumele *Schiopulu*, occupâ tronulu pînŏ la aunulu 1567, éră atunci fu scămbatu de côtră pórtă spre a face locu fratelui seu *Alessandru*. Bogdanu încă perdù domnia Moldaviloru pre la annulu 1572. Unu aventuraiu, Ionaşcu, care se ḑiceaa fi fiiu natural allu lui Stefanu VIII, se puse în loculu lui. Alessandru din Romănia, voindu se puiă pre frate-seu Petru pre tronulu Moldaviei, promise porţii tribŭtu îndoitu. Sultanulu despoiatu de bani prin resbellulu cu Veneţianii, se plecâ fórte uşioru la assemeini propuneri. In luna lui Februariu 1574, venì la Jassi unu ceauşiu cu ordine ca în locu de 60,000 galbeni, tributulu annaul de pînŏ acumu, Ionascu se plătéscă 120,000. Ionascu strînse pre boiari şi i întrebâ ce ar fi de făcutu. Toţijurară împreună cu domnulu se móră mai bine de câtu se se suppuiă la atari mesuri appesătóre. Ceauşului se dede drumulu cu respunsulu că ţérra nu póte se plătéscă atâta. Ionascu începù se facă preparative la arme şi cerù adjutoriu de la Póloni; însĕ Polonii respunseră că nu potu se se strice cu Turcii cu cari trăiescu în pace de 100 de anni. Ionascu se adressâ côtră Casaci de la cari căpetâ mai bunu respunsu şi adjutoriu effectivu. Selimu puse în micare uă armată de 30,000 de Turci Alessandru din Romănia cu frate-seu Petru înarmară uă putere assemine de mare; Stefanu Batori din Trasilvania trămise 2000 de secui. Vorniculu Dumbravă bătù pre Alessandru şi pre Petru la Căpăţiani, éră Ionascu împressurâ pre turci de trei pârţi şi-i măcellări înfrico-

şiatu, după acea-a întórse armele în contra secuiloru şi-i fugări pînŏ la Braşiovu. De acollo se întórse côtră Braila unde fugisse Petru, şi arse cetatea. apoi audindu că vine unu corpu de 18,000 Turci de la Tighina, essi înaintea acestora şi-i bătù aşia de tare, în câtu abia scăpară la 1000 de călari. După acea-a, audindu că la Tighina se strănge altu corpu mai mare, de Turci şi de Tătari purcesse într'acollo, şi frânse şi pre acestia. Totu în acestu timpu, 3600 de Români bătură pre Turcii cari essiseră din cetatea Albă spre a da adjutoriu celloru de la Tighina.

3. Ionascu ostenitu de atâtea lupte sângeróse, se întórse spre Hussi ca se şi restaurédie puterile, şi trămise la Dunăriă pe Jeremia Cerneschi ca se observe miscârile Turciloru. Serachieriulu turcescu venia cu 20,000 de ómeni asupra lui. Cerneschi vêndu causa Românilloru pentru uă summă de 30,000 galbeni, şi lăsâ pre Turci se trécă Dunăria. Hatmanulu Casaciloru care venise moldaviloru într'ajutoriu, descoperi vendiătoria. Ionascu chiămâ pre Cerneschi la respundere; acesta respunse că nu póte veni, fiindu că Turcii sttau se lu attace. In adeveru, ellu purcesse înainte cu 13,000 de călari cari-i avea suptu commândulu seu; înse cându era se se appropie de Turci, commândâ se plece stégurile, şi se puiă căciullele în sulliţie. Atunci Turcii le commandară se întórcă armele în contra lui Ionascu. Ionascu îndreptâ tunurile asupra loru. Călarii Români constrânşi dindereptu şi dinainte, steteră pre locu între dóue focuri, şi periră pînŏ la unulu. Turcii trecură preste cădaverile loru în contra lui Ionascu. Românii i respinseră de trei ori, însĕ Tătarii veniră Turciloru într'ajutoriu, şi attăcară pre Români cu tóte

puterile. Ionascu neputându trage tunurile cu sene, le încărcâ preste mesură şi le lăssâ pre locu. Turcii puseră mâna pre dînsele şi le întórseră în contra Românilor, însĕ tunurile se sparseră şi ucciseră pre Turci (10 Juniu a Chr. 1597). Ionascu cu 7000 de ómeni se circumvallâ în ruinele unui satu în care se appĕrâ trei ḑile. Déră ómenii începură a peri de sete; Ionascu veḑându că nu se mai póte ţiné, se înduplecâ a capitalà cu onóre. Seraschieriulu jurâ de şépte ori, că nu i va face nimica reu, nici lui, nici Românilor, nici Casacilor, şi că pre ellu lu va trămitte la Constantinopoli după dorinţa lui. In 14 Juniu, Ionascu depuse armele şi se dede în mânile Turcilor. Capegi-passia vorbi cu dînsulu 4 ore, apoi prefăcându-se că acesta l'aru fi vetematu cu unu cuvîntu, lu lovi cu sabia în faţiă; ianicarii i tăiară capulu, şi măcellăriră pre toţi Românii şi Casacii. După acésta, Turcii şi Tătarii se versară preste ţérră, şi uă devăstară cu focu şi cu sabia, în unu modu aşià de barbaru precumu nu s'a mai întîmplatu din vechime. Toţi boiarii cari mai păstrà unu simţimîntu naţionalu se măcellăriră. Din aceste cause se născù uă fómete neauḑită.

4. Petru Mircianu (Schiopulu) se sui pre scaunu în 25 Juniu, uitându-se cu ochii sei cumu barbarii cari l'au întrodusu, pradă, despoiă şi nimicescu ţérra. La annulu 1557, ellu fu allungatu din ţérră de côtră Joanne Potcóvă, şi fugì la frateseu Alessandru în Românìa, care i şi dede adjutoriu spre a se restabili în domniă. Inse Alessandru murì preste puçinu. Fiiulu seu *Michail VI* întrodusse în ţérră tributulu numitu *găllétă*. — Petru fu chiămatu la Constantinopoli în annulu 1580; éră preste 4 anni de ḑille (în care domnì Ioanne

Sassu) se restaurâ pro tronulu Moldaviei. Ellu începù acumu se domnéscă mai crestinesce; emigraţii se întórseră în patriă şi fură bine primiţi. La annulu 1591, pórta cerù de la Petru 15,000 de galbeni preste tributulu annualu. Petru care cumperasse domnia Moldaviei promiţîndu tributu îndoitu, apoi devăstase ţérra cu Turcii şi cu Tătarii, după acea-a despoiasse prin dâri grelle, convocâ acumu pe boiari, şi le declarâ, că de câtu se încarce ţérra cu acéstă summă, şi se tragă asupra sa blestemulu ei, mai bine se lasă de domniă. Ellu plecâ din Moldavia cu câţi-va boiari, trecù în Polonia, şi se dusse în Germania unde petrecù pînŏ la finitulu vieţii. Atunci pórta numì domnu pre unu omu de viţiă de giosu a nume *Aron*.

II.

Starea ţerriloru pre timpulu lui Michailu Vitézulu.

1. Romînia sufferi mari nevoi suptu domnia cea interruptă a lui Michail IV, şi suptu a ticăloşiloru sei successori. Turcii se lăţiră în ţérră şi uă predà barbaresce. Din fericire la annulu 1593 se allesse domnu *Michail V* cu supranumele *Vitézulu*. Acestu omu mare, venitu la timpulu seu, concepù idea de a formà uă legătură cu Aron domnulu Moldaviei şi cu Sigismundu domnulu Trasilvaniei ca se se ridice şi cu puteri unite a rumpe jugulu Turciloru. După ce se înţellesseră între sene acesti trei, trămiseră deputaţi în Germania şi în Polonia poftindu şi pre aceste puteri de a lua parte la causa commune a crestiniloru. Rudolfu, imperatoriulu Germaniei, promise ajutoriu. Insĕ Polonii nu se uniră cu dînşii.—In 5 Noembre 1594, se

făcù jurămîntul la Bucuresci întru Michal şi între deputaţii Trasilvaniei şi ai Moldaviei de a se scullà cu toţii în contra Turciloru. Sigismundu trămise pre M. Corbatu cu 2000 de ómeni în România. In 13 Noembre, Michail arse Giurgiulu, însĕ nu putù lua şi castellulu care erà bine întăritu şi apperatu de Turci. Côtră finitulu acestei luni, venì la Bucuresci unu passiă cu 2000 de Turci, şi cercâ tóte modurile se înşelle pre Michail şĭ se lu prindiă; însĕ Michail lu attăcâ nóptea şi lu măcellăriì cu toţi Turcii lui d'impreună.

2. În Januariu 1595, Michail trecù Dunăria şi bătù cetatea Rusciucului. Turcii lu attăcară de pre ghiaçia Dunării, cu 7000 de inşi. Déră Michail i sfărîmâ, şi se întórse la Rusciucu, predâ cetatea, şi parcese côtră Durostoru, bătù pre sangiaculu de acollo şi stricâ fortificaţiunile cetăţii. Pórta remase îmmărmurită de victoriele lui Michail; ea şi luà acumu callea la intrigâ se bată pre Români prin Români, numai domnu pre Bogdanu, fiiulu luĭ Ianeu Sassu, care fusse domnu în Moldavia, şi lu trămise in ţérră cu unu corpu de Turci, comandaţi de Mustafa-passia şi totu de uă dată scrisse chanului tătărăscu se irrumpĭ prin Moldavia cu 30,000 de Tătari. Michail plecâ în contra lui Mustafa, éră pre fraţii Buçiesci i trămise în contra Tătarilorŭ. Buçiesci i bătură în dóue rônduri, şi ucciseră chiaru şi pre fiiulu chanului Banulu Manta bătù în 24 Januariu la Şerpătesci unu corpu de Turci şi de Tătari, şi i arruncâ preste Dunăriă. Michail trecù Dunăria în 26 Januariu, şi bătù pre Mustafa-passia aşia de tare, în câtu desfăcù tótă armata turcéscă. Mustafa însuşi căçlù în bătaiă. Banulu Michail Callofirescu bombardâ Chârşiova, şi devăstâ tote oppidele de pre lôngă Dunăriă. Chi-

ralli, căpitanulu trupeloru trasilvane, trecù în Dobrogia, bătù Istrova, Baba, Oblucinţia, apoi Smeillulu; căpitanulu Gheţi cu unu corpu de Români înaintâ prin Bulgaria, în strîmtorile muntelui Emu, attăcâ pre Sinan-passia care se întorcea din Ungaria încărcatu de prâdî, tăiâ tótă escorta lui şi i luâ tóte averile; apoi petrunse în Tracia, coprinse tóte cetâţile de pre drumulu seu, şi respândi terróre pînŏ la Constantinopoli.—Aron domnulu Moldaviei devăstâ Tighina. arse cetatea Albă, şi împreunându-se cu Chiralli, occupâ mai multe locuri de pre lôngă Dunăriă. Déră căpitanulu Fărcaşiu trecîndu Dunăria la Vidinu perdù. Michail bătù pre Tătari şi respinse pre Ferhat passia care venià cu armata cea mare.

3. Dupa atâtea perderi ce pătimiră Turcii, Machomede şi propuse se redice uă armată câtu se va puté mai mare în contra Românilorn şi se puiă capetu lupteloru; ellu trămise pre Sinan-passia cu 200,000 de Turci asupra lui Michail Acesta, însciinţiatu despre venirea puterii cellei gigantice, trămise la Sigismundu domnulu Trasilvaniei ca se propere cu adj toriulu promissu; din ţérră strînse la 8000 de armaţi cu cari oppri pre Turci de a trece Dunăria în cursu de uă lună de dille. Sinan-passia trămise unu corpu de Turci pre la Calafatu, ca se appuce pre Michail de la spate; óstea română fu nevoită a se retrage de la Dunăriă. Atunci Sinan-passia aruncâ unu podu preste Dunăriă între Rusciucu şi Giurgiu, şi trecù cu armata cea mare pre pămîntulu românu. În 13 Augustu, se încinse bătaia la Călugăriani. Michail cu 16000 de Români bătù pre Sinan-Passia care avea 200,000 de Turci; Michail tăiâ cu însuşi mâna sa pre Caraimanu şi pre alţi passi; Sinan cădù de pre podu de şi rupse dinţii, şi abiă scăpâ de móite. Ostea turcéscă appucâ fuga, nóptea îm-

pedicâ nimicirea ei —În nóptea spre 14 Augustu, se făcù consiliu bellicu. Românii aflară cu calle se se retragă spre munţi pînŏ ce va veni adjutoriulu din Trasilvania şi din Moldavia, ca aşia cu puteri unite se scóţiă pre Turcii cei numeroşi din ţérră Michail cu ai sei se retrasse la cetatea lui Negru. Turcii ocupară tótă ţérra, şi construiră castelle de apperare la Brăilla, la Bucuresci şi la Tîrguvestei.

4. În Moldavia Aronu şi făcusse mulţi inimici prin purtarea sea de mai înainte. Acestia într'uă înţellegere cu Stefanu Rĕsvanu şi cu adjutoriulu lui Sigismundu, prinseră pre domnu, şi lu espediră în Trasilvania; ĕră în locu lui se redicâ Rĕsvanu. Noulu domnu aşşeḑiâ la Chotinu 200 de pedestri; trămise la Tighina unu corpu de observaţiune în contra Tătariloru; lăssâ la Jassi 900 de Trasilvani, ĕră ellu purcesse pre la Oitusu în Trasilvania cu 2400 de pedestri, 800 de călări, şi 24 tunuri spre a se uni cu Sigismundu, şi a trece în Românía. Sigismundu strînse la 32,000 de pedestri, 5000 de călări, şi luâ cu sene 53 de tunuri; la Braşiovu se uni cu Rĕsvanu, şi trecù munţii pre la Rucăru Michail i asteptâ lòngă Dâmboviţă cu 8000 de militari, şi cu 22 de tunuri. Aci se uniră ostile celloru trei principi; în 15 Octombre ţinură consiliu bellicu. Sinan-passia se retrasse spre a amăgi armata crestină, ca se éssă mai la largu, şi apoi se uă attace de tóte pârţile. Armata unită luâ fortăreţia cea de lemnu de la Tîrguvestei în 18 Octombre; Alî-passia căḑù în mânile crestiniloru, şi se espedi la Cluşiu. Sinan-passia auḑindu de acésta, se retrasse la Giurgiu, lăssându la Bucuresci uă mineră care se arrunce în aeru óstea crestină cându se va apropiâ. Dĕră armata unită lăssă Bucurescii la uă parte şi purcesse de adreptulu spre Giurgiu, und măcellări mai tótă

puterea turcéscă, puçini scăpară, în 25 Octombre, cu Sinan-passia preste Dunăriă. În 27 Octombre, crestinii luară cu assaltu castellulu de la Giurgiu. Sinan-passia se dusse ruşinatu la Constantinopoli, şi muri de supperare. Sigismundu se întórse în Trasilvania, şi cu dînsulu d'împreună merse şi Stefanu Rĕsvauu.

5. Înse în Moldavia prin intrigile Poloniloru se formasse uă partită contrariă planului cellui mare allu Românniloru. Acésta allesse domnu pre *Jeremiă Movillă*, boiariu încuseritu cu Polonii. Cându înţellesse Rĕsvanu de încurcăturile acestea, compuse în Trasilvania unu corpu de 4000 de pedestri şi de 1000 de căllari Români şi Secui, şi purcesse dreptu la Suciava. Acollo se făcù uă bătaiă sângerósă între ostile lui şi alle lui Jeremiă Movillă, care avea şi uă bună artileriă. Stefanu perdù, şi voindu se fugă, se prinse de ţĕrrani, şi se dede pre mânile lui Jeremiă, care lu trasse apoi în ţépă. Aceste mesuri relle, produsse de ambiţiunea domniloru crestini, stricară fórte causei commune.—În Românnia politica turcéscă atţiţiâ complote în contra lui Michail, înse domnulu descoperi aceste machine, tăiâ capetele conjuraţiloru, întîmpinâ cu armele în mână pre Turci şi pre Tătari cari se appropiă spre a secundà pre conjuraţi. Ellu trecù în mai multe rônduri Dunăria şi însufflâ terróre Turciloru.

III

Michail se face Domnu preste tótă Dacia.

1. În luna lui Decembre 1586, Michail se dusse în Trasilvania spre a se consultà cu Sigismundu despre operaţiunile bellice; acollo descoperi planulu

cellu curiosu allu lui Sigismundu de a se lăssà de domuia şi de a cede ţérra Trasilvaniei lui Rudolfu imperătoriulu. Veḑîndu Michail că Sigismundu este determinatu a tractà cu imperătoriulu, se determinâ însuşi se iée parte la aceste tractate. Cându plecâ Sigismundu la Praga côtră începulu anului 1597, Michail i dede de soçiu pre banulu Michalcea. Sigismundu in adeveru se învoi cu Rudolfu se i dée Trasilvania pentru ducatele de Opol şi Ratibor din Sillesia, déră, după ce se întórse în Trasilvania, şi scâmbă cugetulu, şi îmbiâ cu domnia pre mai mulţi dintre nobili, între alţii şi pre românulu Stefanu Ioşica. Comissarii imperiali cari venisseră se primèscă principatulu, lu înduplecară a se duce în Sillesia. Stefanu Ioşica fu prinsu şi dussu la Satu mare (Maiu în 1598).— În luna lui Augustu 1597, se respăndi faima în Trasilvania, că vinu Turcii: în 15 Augustu éccă Sigismundu că sossesce la Cluşiu, strînge pre nobili la Turda, şi se procliamă domnu adóua óră, şi trămite la Michail ca se reînnouéscă vechea amiciţiă cu dînsulu. Acesta primi, înse cu condiţiunea, ca pînŏ cându va fi domnu în Trasilvania Sigismundu, se nu lasse pre Turci se intre în ţérră, şi i promise la întîmplare de nevoiă că ellu lu va ajutà cu 35,000 de ómeni. Rudolfu supperatu pre Sigismundu, ordinâ de ucciserâ pre Stefanu Ioşica la Satu-mare.

În timpulu acesta se scullară în contra lui Michail doi passi de la Dunăriă. Halin-passia de la Vidinu şi Mechmed passia de la Durostoru. Michail i bătù pre amêndoui, apoi trecù însuşi Dunăria, şi făcù mari predăţiuni în ţinuturile turcesci.

2. În annulu 1599, Sigismundu chiămâ pre vĕruseu Andreiu cardinariulu din Polonia, şi lu puse

domnu în loculn seu, ţiindu-şi sie-şi dreptulu la uă pensiune de 24,000 de florinţi pre annu şi castellele de la Veciu şi Şieu, érâ ellu plecâ în Polonia (21 Martiu). Trasilvanii jurară credinţiă lui Andreiu Batori, sultanulu lu primi suptu protecţiunea sa, şi spre semnu de întărire i trămise unu stégu, uă sabia şi unu busduganu. Cardinariulu trămise deputaţi la domnii români spre a lega cu dînşii amiciţiă. Michail primi, suptu condiţiunea de a nu se desface de causa crestiniloru şi de a purtà resbelu cu puteri unite în contra Turciloru. Acésta nu plăcù cardinariului, ellu se legâ cu Jeremiă Movillă în contra lui Michail. şi se încuscri cu domnulu Moldaviei,— Michail vedîndu acéstă stare a lucruriloru, proiectâ giganticulu planu, se seóţă pre Andreiu Batori din Trasilvania şi pre Jeremiă Movillă din Moldavia, şi se unéscă tóte provinciele Daciei suptu unu capu. Cu scopulu acesta se preparâ la arme, şi în 31 Octombre 1599, strînse óstea la Ploesci, şi făcù se i jure credinţiâ nemiscată ori unde i va duce. De aci plecà în fruntea ostii, cu tótă familia care voià se fée parte la tóte periclele domnului Cându ajunse la póllele munţiloru, declara publicu: „Armata are se mérgă în Ungaria, într'ajutoriulu lui Rudolfu şi va trece prin Trasilvania cu voia cardinariului.“ Pre cându cardinariulu strînsesse uă adunare generale la Alba-Julia. şi se dedesse cu totulu în mânile plăceriloru, éccă Michail intrâ în Trasilvania, declarâ liberi pre secui, şi i invitâ se şi însoţiéscă şi ei armele. Sassiloru cari ţinea cu Rudolfu, le spuse că a venitu se appere pre credinţiosii imperàtoriului, şi se scóţiă din seanu pre cardinariulu cellu închinatu Turciloru.

3 Cardinariulu audindu că Michail vine cu putere armată, trămise deputaţi înaintea lui cu propuneri de pace Michail ţinù pre deputaţi la sene, şi plecâ spre Săbiiu. Cardinariulu vedûndu periculu, strînse ostile selle la Sebeşiu. Michail mergea încetu, fiindu-că asteptà pre Radu Budiescu şi pre banulu Adrianu cu óstea din partea Craiovei care avea se intre pre la Turnulu-rossiu. Cardinariulu încercâ tóte midilócele se se împace cu Michail, însе îndeşertu. Michail declarâ în fine: Andreiu Batori, ca pătinitoriu allu Turciloru şi desertoriu allù crestiniloru, se se lasse de domnia Trasilvaniei, şi se îmbrace érăşi rasa căllugĕréscă; se se ducă în Polonia, de unde a venitu, şi se facă locu lui Sigismundu; séu puterea armeloru se descidă resultatulu " Cardinariulu mai încercâ încă uă-dată de a differi ruptura, şi trămise la Michail pre nunciulu apostolicu Malaspina, însе érăşi fôră successu; că-ci Malaspina fu reţinutu în castre pînŏ la finitulu bătâii. In 28 Octombre, se deschise bătaia între Săbiiu şi Şellimberu. Cardinariulu n'avea de câtu 9000 de millitari, însе uă bună artillăriă. Michail din conttră avea la 30,000 de ómeni, déră numai 18 tunuri. Lupta ţinù de la 10 óre di dimăneţă pînŏ la 8 óre séra. Victoria remase multu timpu nedecissă. Prin impuşcăturile tunuriloru, Românii veniră în desordine; Ungurii i împinseră pînŏ în tufişiulu Cisnădiei, şi le luară câteva tunuri Atunci Michail se repedi furiosu după dînşii, lovi cu sabia pre unii dintre officiarii sei, i făcù se stée pre locu, şi se attace încă uă dată pre Trasilvanii osteniţi. Atunci se încinse uă luptă înfuriată între celle dóue armate. Românii învingu. Polonii cari combătea cu Trasilvanii se plécă şi trecu în partea Românilorŭ Cardinariulu despe

ratu iea fuga, însocitu de unu micu numeru de militari plăgiţi, şi osteniţi de bătaiă. Trasilvanii veḑûndu că commandanţii loru s'au prinsu, şi că domnulu loru a fugitu, începu a se retrage. Inainte de a inserà, Români ocupă totu câmpulu de bătàiă, preste nópte fugu toţi Ungurii. Românii coprindu tótă muniţiunea şi 32 tunuri. De fiăcare parte căḑusseră la 2000 de militari.

4. Acéstă victoriă a Românilorn făcù pre Michail domnu preste Trasilvania. In 1 Moembre, ellu intrâ în triumfu în Alba-Julia. Cardinariulu voindu se fugă prin Moldavia în Polonia, fu ommorîtu de unu secuiu în pădurile dintre Moldavia şi Trasilvania. Capulu lui se adduse la Michail care se întristâ fórte de acésta sórtâ funestă a cardinariului; ellu trămise de i căutară corpulu şi lu îmmormîntâ la Alba-Julia, érà pre ommorîtoriu lu pedepsi cu mórtea —Intre acestea veniră commisari de la Rudoltu cu multe vorbe frumóse, şi cu uă diplomă prin care imperătoriulu făcea pre Michail domnu ereditariu preste Românía, déră şi cu ordinea se éssă din Trasilvania şi se se întórcă în ţérra Românéscă spre a occupà pre Turci în pârţile Dunării, pentru care imperătoriulu i va trămite bani şi osti, Michail adunâ pre boiari şi se consultâ cu dînşii, şi în fine respunse commissarioru: „se spuiă imperătoriului că ellu crede că a meritatu deplinu principatulu Trasilvaniei, şi că nu va esşì pe locu dintr'însulu: urmarea ajutoriului în bani uă astéptă cu tótă securanţia, că déca nu va urmà, ellu şi va întórce armele în contra împerătoriului şi i va arretà că nu i lipsescu ómenii".

5. Scâmbăţiosulu de Sigismundu, îndemnatu de Turci, de Poloni şi de Ungurii refugiţi, se resólse se viiă érăşi în Trasilvania. Ellu intrâ mai ântâiu

în Moldavia şi se uni cu Jeremiă Movillă, creatura Poloniloru şi inimiculu lui Michaìl. După consiliulu Poloniloru, Jeremiă făcù uă incursă în România, şi întrodusse pre frate-seu Simeon Movillă domnu în ţérră. Îndată ce Michail audì de acésta, (6 Maiu 1600) plécâ de la Alba-Julia cu uă armată allés-să, trecù în Românìa, allungâ pre Simeon. purcesse în Moldavia, şi constrînse pre Jeremia a fugì în Polonia. De acumu înainte Michail luâ titlulu de „Principe allu Românìei, Moldaviei şi Trasilvaniei", Ellu compuse la Jassi unu guvernu provisoriu din patru boiari mari renumiţi pentru vitedia loru, şi se întórce la reşedinţa sa Alba-Julia în Trasilvania. Aci veniră commissari de la Rudolfu, cari i addussera ajutoriu în bani, diverse alte daruri, titlulu de consiliariu imperial şi de guvernatoriu allu Trasilvaniei. De la Constantinopoli încă veni unu Agă care i addusse din partea sultanului diverse semne de distingere. Primirea acestora nu mulţiămi pre commissarii imperiali, însă Michail le respunse că aşià cere diplomatica se se pórte. Acesta fu puntulu de culminăţiune pentru Michail Vitédiulu; ellu avea suptu sceptruln seu celle trei provincie principale alle Daciei; pârţile occidentale i lipsìà încă. Ellu cerù şi acestea de la Rudolfu cu cetăţile Hustu, Baia-mare, Urbeamare, preste acestea, şi titlulu de principe allu imperiului Romanu pentru sene şi pentru fiiiulu seu. Dérà fortuna începù a lu lăssà de aci înainte.

IV.

Adversităţile lui Michail Vitédulu, recumperarea Trasilvaniei. şi mórtea lui.

1. Ungurii ţessură intrigi asupra lui Michail, şi espediră pre ascunsu soli la regele Polonieï ca se tramittă pre Sigismundu, şi se ajute pre Jeremiă Mo-

villă de a intrà în Moldavia şi de a lucrà în contra lui Michail. Asceptându venirea lui Sigismundu, ei se strînseră la Turda, şi căutară miḑilócele de a se oppune principelui Românu; veḑându însе că Sigismundu întârḑiă, cercară se tragă în partea loru pre Basta generariulu trupelorŭ austriace. Ei offeriră lui Basta guvernulu ţerrei şi promiseră că se voru suppune lui Rudolfu, déca i va scăpà de Michail. In fine deplinu încredinţiaţi că Basta le va da ajutoriu, determinară a se revoltà. Cându Michail înţellesse de intrigile loru, trămise la dînşii pre doi boiari, cu cuvîntu ca se se astîmpere. Ungurii însuperbiţi scósseră cu larmă pre deputaţii Români din adunare. Acésta fu semnariulu de resbellu. Michailu şi strînse ostile şi le asşeḑiâ în câmpulu Mureşiului din susu de Aiudu. Basta cu Germanii şi cu Ungurii se puse la satulu Mirislôu. In 18 Noembre 1600, se făcù bătaia cea cruntă, în care căḑură la 11,000 din partea Românilorn. Michail veḑându că fortuna i a întorsu spatele, allergâ la Alba-Julia, scambâ callulu, luâ cu sene tesaurele selle, şi plecâ côtră Braşiovu, éră de acollo trecà în ţérra Românéscă.

1. Cându ajunse în ţérră, i veni scire că şi în Moldavia suntu miscâri în contra sa; generariulu Zamoiski intrasse cu uă numerósă armată polonă, Michail luâ ostile cari le afflase la fiiulu seu Petrascu şi allergâ în Moldavia în contra Poloniloru. Déră acestia îngrossiaţi cu Casaci, întrecea cu mulţu puterile Româniloru. Românii fură învinşi la Telléşinu lôngă Seretu. Michail se întórse înapoi spre ţérra Românéscă ca se şi restaureḑie puterile, însĕ fiinducă i se închisesse drumulu, trecù preste munţi prin Trasilvania. Cându ajunse la Tîrguvestei, lăssâ acollo pre fiiu seu Nicólă, şi pre fraţii Buḑiesci, cu óstea care se aflà în locu, éră ellu plecă la Craiova ca se

strîngă uă nóuă armată. Pe cându se află ellu la Craiova, fraţii Buḍiesci lu vîndură Poloniloru, şi în înţellegere ce acestia redicară domnu pre Simeon fratele lui Jeremiă Movillă. Moldavii şi Polonii începură a predà şi a devăsta ţérra aşia de urrîtu, în câtu chiaru Buḍiescii ajunseră a se russĭnà de fapta loru; ei trecură preste Oltu la Michail, aci adunară uă armată şi se întórseră în contra óspeţiloru celloru prĕdători; bătaia se făcù în 25 Noembre lôngâ Argeşiu; înse Românii perdură. Michail nesciindu acumu ce se mai facă, determinâ se se arrunce în braciele lui Rudolfu. Ellu luâ cu sene pre banulu Michalcea, trecù prin Trasilvania şi Ungaria, şi în 25 Decembre ajunse la Viena.

3 Intre acestea se încurcară lucrurile şi în Trasilvanïa, că ci Ungurii îndemnaţi de Turci şi de Poloni, chiămară érăşi la domniă pre Sigismundu. Basta abià scăpâ din ţérră cu viéţiă şi trecù la Hustu, de acollo însciinţâ pre imperătoriulu de tóte celle întîmplate. Acumu Rudolfu scrisse la Vienna ca Michail se mérgă la Praga, unde şi ajunse în 23 Martiu 1601. Michail prin bunele selle maniere sciù se convingă pre imperătoriulu despre sinceritatea lucrâriloru selle. Ministrii se consultară multu, ce mesuri se iée în privinţia nóueloru împregiurâri, déră cându venì faima că Sigismundu a intrrtu în Trasilvania, începură a lînguşi pre Michail, i făcură mai multe daruri, i dederă uă summă de 100,000 de galbeni, şi lu numiră guvernătoriu allu Trasilvaniei, înse totu de uă dată miḍlociră ca se lu împace cu Basta. La mesa lui Gonzaga şi dederă mânile Michail şi Basta spre semnu de uitare de tóte celle trecute. Basta cu tóte acestea remase scârbitu în inima sa, pentru că nu lu făcusseră pre dînsulu guvernătoriu Trasilvaniei.

Armata imperiale, compusă din 10,000 de pedestri şi din 8000 de călăsri. germani, unguri, români şi cosaci, purcesse în dóue columne prin Tocai şi Tarcani côtră Trasilvania, suptu conducerea lui Michail şi a lui Basta. Armata Trasilvană se afla la Goroslòu, tare de 55,000 de militari suptu commândulu lu Moise Secheli. Turcii încă purcesseră de la Siugidunù într'ajutoriulu Trailvansiloru. Michail înşellâ pre Turci prin scrissori false în numele lui Sigismundu, care i oppri de a veni. Bătaia se făcú în 3 Augustu 1601. După câte-va învingeri şi perderi alternative, Trasilvanii luară fuga. Michail persecută pe Turci aşià de tare, în câtu picară la 10,000 dintre dînşii, şi perdură 45 de tunuri. Sigismundu fugì în Moldavia la Jeremiă Movilă. De acollo trămise pre Stefann Ciacchi la chanulu tătărescu după ajutoriu, şi dede ordine ca dómna şi copiii lui Michail se se adducă de la Făgăraşiu la Jassi, pre cari apoi i espedi la chanulu tătărescu.

4. Mililarii învingâtori se purtară fôră cumpetu côtră locuitori şi prădară côtră locuitori şi prădară fôră mesură. Causa plângerloru cari veniă de tóte pârţile, uă arruncà Michail pre militarii germani, Basta pre români. De aici se născură dispute asupra commâudului supremu. Basta pretindea că lui i s'a datu de côtră imperatoriulu. Michail i se oppuse, în fine i declarâ: „că ellu a suppusu Trasilvania mai întâiu singuru, şi acumu a ajutatu ca se uă supuiă a dóua óră, şi că prin urmare ellu are mai multu dreptu asupra ei de câtu Basta, ba mai multu chiaru şi de câtu imperătoriulu". In urmarea acestoru discordie, Basta determinâ se pérdă pre Michail. In 19 Augustu 1601, cându Michail se aflà în castre lôngă Turda, occupatu cu idea de a strînge uă ad-n

nare generale şi de a purcede în Moldavia spre a-şi libera familia, se vedù des-de-dimănéţiă încungiuratu de uă céţă de Valloni şi de Germani. Căpitanulu vallon, Jacobu Beauri, intrâ în cortulu lui Michail şi i dechiărâ, în numele imperătoriului, că e prinsu. Michail trasse sabia, şi plăgi pe unu officiariu germanu. Beauri lu lovi cu securea în peptu, şi cădù mortu. După acea-a Vallonii i tăiară capulu, şi spre batjocură lu pusseră pre unu cădavru de callu. Abia a treia di se luâ corpulu lui, şi se addusse la catedrala Română cea diditâ de Michail, la Alba-Julia, mai pre urmă se străpurtâ în ţérra Românéscă şi se îmmormîntâ la monasteriulu din Déllu de lôngă Tîrguvestei.

5. Aşià se fini prin mânile ucciditoriloru acestu erou care nu putù se se finéscă prin armele nici unuia din dusmanii sei cei mulţi, care înălţià puterea şi numele Românilorn, însufflâ respectu chiaru şi Turlcioru pre cari ellu întâiaşi dată după Joanne Corvinu, i făccusse se tremure dinaintea armeloru crestine. Décă Michail n'ar fi avutu a face cu ómeni ca Basta, ca Sigismundu Batori şi ca Jeremiă Movillă, Turcii erà se deşerte Europa, provinciele Daciei era se iée cu totulu altă faţiă, Românii era se se redice de atunci, şi statulu loru se înflorésca.

După acestu ommoru barbaru, miliţia română veni în confusiune: în cea d'ântâiu miscare se prinse banulu Michalcea, soţiulu cellu nedespărţitu allu lui Michail, şi se arruncâ la închisóre, unde se şi uccise; uă parte dintre militarii Români remaşi fôră commându, appucară armele spre a resbunà mórtea domnului loru, déră mulţimea Germaniloru i întrecù; ei se retrasseră în ţérra Românéscă.—. Basta şi justificâ fapta înaintea lui Rudolfu, min-

ţindu că Michail ar fi avutu de scopu se suppuiă aceste ţerri érăşi Turciloru. Rudolfu în adeveru nu approbâ crima, însĕ uă trecù suptu tăcere, şi lăssâ guvernulu Trasilvaniei în mânile lui Basta uccidĕtoriulu.

F.

Starea Daciei de la mórtea lui Michail Vitédulu pînô la mórtea lui Constantinu Brâncovénu.

I.

Starea ţerriloru Românе pre timpulu lui Serbanu Basarabă.

1. După mórtea lui Michail Vitédulu, ostile Românе se retrasseră în ţérra Românéscă; cându ajunseră la Cristesci, veniră şi fraţii Budesci cari scossesseră pre Simeon Movillă, şi într'uă înţellegere cu toţii allesseserâ domnu pre *Radu Şerbanu Bassarabă.* Şerbanu restabili pacea în ţérră şi ordinea cea turburată prin atâtea calamitâţi, şi se puse în bună înţellegere atâtu cu Rudolfu, câtu şi cu Sultanulu; însе nu i fu prin putinţă a se înţellege nici cu Moise Secheli, nici cu Jeremiă Movillă vecinii sei. Jeremiă făcù uă încercare se intre în România, Şerbanu lu respinse, şi în luna lui Juniu 1604, trecù în Trasilvania cu 4000 de călări, cu 6000 de pedestri şi cu 4 tunuri în contra lui Moise Secheli. Ajungându în ţérra Bîrsei, attăcâ îndată armata acestuia, şi uă puse în cea mai mare încurcare. Secheli cădù în bătaiă împreună cu 4000 de unguri.— Şerbanu trămise lui Rudolfu 23 de ştéguri luate de la Unguri, Tătari şi turci. Rudolfu din partea sa trămise lui Şerbanu portretulu seu cu unu lanţiu de auru, şi cu uă di-

plomă prin care lu recunósce de principe ereditariu allu Românieĭ. După acéstă victoriă, Şerbanu lăssâ în Trasilvania pre căpitanulu Giorgiu cu 2000 de Români şi de Serbi, éră ellu se întórse în ţérră.

2. Jeremiă Movillă făcù mai multe încercâri se scóţiă pre Şerbanu din domniă şi se puiă pre frate-seu Simeon, înse tóte essiră deşerte. Jeremiă murì la annulu 1607, atunci Simeon se făcù domnu în Moldavia, deră nu uă dusse unu annu de plinu, şi murì şi ellu (1608). Moldavii allesseră pre fiiulu lui cellu mai mare, *Constantinu Movilă*—In Trasilvania, după dóue scâmbâri de domniă, se sui pre tronu *Gabriel Batori* care, supperatu pre Români pentru întîmplârile anniloru trecuţi, irrupse pre neasteptate cu óstea în ţérra Românéscă côtră finitulu annului 1610. Şerbanu fiindu nepreparatu de bătaiă, fugì în Moldavia la Constantinu Movillă. Batori devăstâ ţérra ca unu barbaru în cursu de trei luni de dille, apói scrisse la sultanulu ca se lu întăréscă pre dînsulu în domnia ţerrei. Inse sultanulu în locu de respunsu, i trămise ordine ca se éssă din ţérră, apoi espedi unu corpu de Turci cu *Radu Michail*. Batori turbatu de mănià asupra Turciloru, se retrasse în 11 Martiu 1611.—Şerbanu strînse óste în Moldavia, şi cu ajutoriulu lui Constantinu Movilă intrâ în Românià, alungâ pre Radu, şi scullâ tótă ţérra în contra lui Batori. Sassii suptu conducerea lui Michail Albu, judele Braşiovului, se unirà cu Românii în contra tiranului de Batori. Déră acesta scullâ pre secui şi pre haiduci în contra Sassiloru şi a Românniloru. In 12 Juliu, intrâ Şerbanu cu 7000 de călari şi cu 1500 de pedestri în Trasilvania pre la Braşiovu. Batori se pusè la Petresci

cu 13,000 de călări şi cu 3000 de pedestri. Cătră séră, se arretâ óstea Română împărţită în trei divisiuni, şi îndată se începù uă bătaiă aspră între amêndóue ostile. Întâiu se părea că se plécă Românii, pedestrimea începusse a se retrage; déră cându Şerbanu observâ că călărimea ungurésca a luatu fuga, atunci strînse pre ai sei, pedestri şi călări, attăcâ cu tótă puterea centrulu lui Batori, lu frânse, şi accoperi unu miliariu de pămîntu cu cadavere. Acollo cădură la 6000 de Unguri, cei-l-alţi se prinseră, pucini scăpară cu fuga. Şerbanu luâ 120 de stéguri; déră şi pre dînsulu lu custâ acéstă victoriă la 4000 de militari.

3. Inse pre cându Şerbanu repurta victoria în Trasilvania în contra lui Batori, Radu, competitoriulu seu, care fugisse preste Dunăriă, adunâ Turci şi Tătari şi occupâ scaunulu. Cându Şerbanu voi se reintre în ţérră, Radu i essi înainte, şi lu constrînse a fugì în Moldavia. Acollo vedûndu că Turcii suntu apprinşi în contra sa, perdù speranţîă de a mai recăpéta domnia; ellu şi luâ dómna şi copillele cari se aflà lá Suciava, trecù prin Polonia şi se dusse la Vienna, şi petrecù acollo pînŏ la mórte.—Constantinu Movillă încă fu acusatu de Batori la pórtă, că ţine cu Şerbanu şi cu Polonii în contra Turciloru, de unde urmâ apoi scóterea lui din domniă. In loculu lui se puse *Stefanu Tomşia* domnu Moldaviei.—Déră Gabriel Bafori fucă se scóse din domniă la annulu 1613 In loculu lui numì pórta pre *Gabriel Beclianu*. Domnii Românii lu întroduseră în principatulu Trasilvaniei.

4. Radu Michail domni 5 anni în Romănia apoi fu strămutatu în Moldavia, inse câpetâ dureri de ochi, şi se lăssâ de bună voiă de domniă. Atunci pórta trămise în Moldavia pre unu drăgoiu

altu seu, anume *Căsparu Graţianu*, care se uni cu Polonii şi redică armele în contra Turciloru, însă plăti cu viéţia temeritatea sa (1620). Ştefanu Tomşia se restabili în Moldavia, şi Radu Michail în România; apoi la annulu 1623 trecù a dóuă óră în Moldavia, unde murì de podagră la annulu 1626. Acestu domnu avù mari necasuri în România din causa Greciloru cu cari se încungiurasse; însă în Moldavia domni cu multă înţelepţiune, şi-căpetâ de la Moldavi numele de *Radu cellu mare!* Ellu se înmormîntâ la Tîrguvestei de côtră fiiu seu Alessandru, căruia lăssasse uă avere de 1,000,000 de galbeni, din care summă Turcii pretinseră 100,000, de unde se înţellege, câtu de tare trebue se fiă despoiatu ellu ţerrile.

II.

Basiliu Lupu domnulu Moldaviei, şi Mateiu Bassarabă domnulu României.

1. Radu Michail despoiasse România cu ministrii sei greci; Allessandru Eliă se purtasse şi mai nicăllosu, din care causă uă păţi forte urrîtu atâcu în România câtu şi în Moldavia. La annulu 1630, pórta numi în România domnu pre *Leon Ştefanu* care stórse ţérra şi mai tare. Românii de preste Oltu se revoltară în contra lui, şi puseră domnu pre *Mateiu Bassarabă* (2 Augustu 1633) Moldavii încă allungară pre Allessandru Eliă, şi puseră domnu pre *Basiliu Lupu*, Amêndoi acesti domni (Basiliu şi Mateiu) fură ómeni cu mari talente şi cu ânime înalte; ei se puseră pre îndreptarea stârii din întru a principateloru, făcură multe asşeḑiămințe folositóre, şi trăiră în armoniă trei anni de ḑile. Însĕ la annulu 1637, Basiliu redică

armele asupra lui Mateiu, şi Românii se bătură între sene ca nisce străini de sânge şi de interesse. Basiliu perdù; însĕ acéstă încercare deşértă nu lu descuragiâ. Ellu făcù mai mari preparative şi chiămâ pre Tătari într'ajutoriu, şi în annulu 1639, irrupse de nou în România. Mateiu lu attăcâ la Nenişioru lôngă rîulu Galbiniţia (Ialomiţa), şi lu bătù aşià de tare, în câtu Basiliu abià scăpâ cu fuga la Brăila; la 8000 de Tătari căḑură suptu sabia Românîloru. Audindu sultanulu de aceste întîmplări, chiămâ pre Basiliu la Constantinopoli şi lu trase la respundere. Basiliu arretâ ordinea Caimacânului după care lucrâ. Amuratu strîngurâ pre Caimacamu, pucinu lipsi de nu uccise şi pre Basiliu.

2. In 2 Februariu 1640, murì Amuratu IV, şi în loculu lui urmâ Ibrahimu. Amĕndoi domnii lu complimentară, însĕ cu acésta occasiune Basiliu calumniâ la pórtă pre Mateiu, în urma cărora sultanulu decise scóterea lui, şi trămise în ţérră pre unu schimni-agă; însĕ Mateiu simţisse lucrulu şi prinse pre turcu. Esşindu reu şi acéstă încercare, sultanulu trămise pre Sinan-passia cu putere armată se prinḑă pre domnu. Mateiu se puse la apperare cu armele în mână, şi Turcii nu cuteḑiară se lu attace, ci se întórseră preste Dunăriă în apoi. In annulu 1641, se făcù planulu se în cungiure pre Mateiŭ la cetatea Albă, şi se lu prinḑă. Spre acestu scopu se dede ordine la amĕndoi domnii se purcédă cu ostile loru la cetatea Albă, unde au a se uni cu Turcii şi a merge în contra Muscaliloru. Mateiu preveḑù lucrulu şi trămise corpulu seu de miliţiă, éră ellu se scusâ că, fiindu nesănetosu, nu póte merge în persónă; asemine se scusâ şi la espediţiunea din annulu 1642.—

După aceste espediţiuni, domnii ţerriloru Române, Mateiu şi Basilliu, făcură multe lucruri demne de memoria principiloru celloru mai înţellepţi; ei fundară scóle pentru limba românéscă, grecéscă şi latinéscă; redicară biserici, spitale, biblioteci, tipografie, compuseră codici de legi, regulară finanţele, şi contribuiră la înflorirea agriculturei şi a commerciului, încâtu ţerrile acestea începură a prospera în tóte respectele.

3. In Trasilvania muri Giorgiu I Racoţi la annulu 1648, şi lăssâ de successoriu pre fiiu-seŭ Georgiu II, în étate de 17 de anni, omu cu mari talente, însĕ fórte ambiţiosu, şi din acéstă causă temerariu pînŏ la nebuniă.—In România Mateiu perdù amórea poporului prin doi ministri reu allessi, vestiariulu Ghinea, grecu de origine, şi armaşiulu Radù Verdiariu, cari abusându de încrederea dómnului, stórseră ţérra şi maltrattară pre poporu—În Moldavia Basilliu, faimosu pentru averile celle mari şi pentru fetele lui celle frumóse, mărită pre una după Joanne Badzivil mareşialulu Lituaniei, éră pre a dóua i uă cerù Timuşiu, fiiulu hatmanului casacescu. Basiliu i uă refusâ, şi din acéstă causă se născù unu resbellu între moldàvi şi casaci, care ţinù doi anni de dille, şi se fini cu nunta tineriloru în luna lui Juniu 1632.

4. După ce se împăcâ Basiliu cu Casacii, făcù planu ca cu ajutoriulu acestora se scóţiă pre Mateiu din România, şi se iée ellu însuşi domnia acestei ţerri, éră pre ginere-seu Timuşiu se lu puiă domnu în Moldavia. Planulu acesta se descoperi şi se preveni. La curtea lui Basiliu se affla unu ministru a nume Georgiu Stefanu din Recăciani, vechiu inimicu allu lui Basiliu, care căuta de multu se lu restórne; acesta se puse în înţellegere cu Georgiu II Racoţi şi cu

Mateiu Bassarbă şi împreună formară planulu de a resturna pre Basiliu. In primăvéra annului 1653, irrupseră de uă parte Românii şi de alta Trasilvanii, şi în dumineca Floriloru intrarâ în Jassi. Basiliu abià scăpâ cu fuga la ginereseu Timuşiu. Armata unită proclămâ domnu pre Georgiu Stefanu. Însĕ pucinu după acea-a se întórse Basiliu cu Casacii şi bătù pre Trasilvani la satulu Popricani, aşià de tare în câtu acestia fură nevoiţi a se retrage preste munţi, apoi întórse armele în contra Românniloru şi i frânse în dóue bătâi una după alta, la Foxiani şi la Şioplea. Atunci Mateiu se redicâ în persónă cu unu corpu de 6000 de ómeni, şi cutedià a da peptu cu Basiliu care avea 20,000 de militari. In 17 Maiu 1653, se făcu uă cruntă bătaiă la Finta lôngă rîulu Galbiniţia. Óstea cea mică a lui Mateiu se plecâ la începutu, însĕ domnulu uă întórse érăşi în focu şi se luptâ cu cea mai mare cerbiciă pînŏ séra, cându se versâ uă plóuiă întricoşiată preste armata lui Basiliu, fôră de a udà pre a lui Mateiu. Atunci acesta comandâ se attace cu puteri îndoite, şi ajutatu fiindu şi de elemente, frânse cu totulu pre inimicu. Basiliu şi Timuşiu d'abià scăparâ cu câţi-va căllari la Gallaţi, şi de acollo la Jassi. La 3000 de ómeni căḑură în acea ḑi de amîndóue pârţile. Mateiu se întórse victoriosu la Tîrguvestei în 18 Maiu, însĕ şi ellu căpetasse uă plagă la picioru care i căusâ multă durere pînŏ ce se vindecâ.

5. După acéstă victoriă, Mateiu dede óste lui Gheorghiu Stefanu ca se intre în Moldaviâ, de altă parte purcesseră Trasilvanii şi cu toţii închiseră pre dómna şi pre Timuşiu în Suciava, că-cì Basiliu se dusse după ajutoriu la Casăci şi apoi la Tătari. Insĕ, înainte de sosirea acestora, peri Timuşiu; cetatea Suciava şi dómna cu tóte averile ei căḑură în mânele lui

Georgiu Stefanu. Basiliu audindu de celle ce se întîmplasseră în ţérră, se întórse în Crimeria. Chanulu tătărescu lu pusse la închisóre, apoi lu esped, în Constantinopoli unde fu aruncatu în Edicula.— Intre acestea Mateiu Bassarabă pătimia fórte de plaga căpetată în bătaia de la Finta. Miliţia pretoriană, compusă mai tótă din străini (seimeni), începù a se superbi şi a cere stipendie întreite. Cându domnulu, după restabilirea sănetăţii, se întórse de la Argesiu afflă porţile Tîrguvestei închise. Pretorianii dechiarară că loru nu le place domnu bětrânu, deci se se ducă se se căllugărésca. Mateiu se vedù nevoitu a tracta cu rebelii de pretoriani, promittîndu-le îmmulţirea stipendiului. Acestu despotismu militariu ammărî ḑillele lui Mateiu Bassarabă; ellu muri, în 8 Aprilie 1654, la Tîrguvestei unde se îngropâ cu mare pompă.

III.

Constantinu Basarabă ḑomnulu Romăniei.

1. După mórtea lui Mateiu Bassarabă se strînse adunare generale de toţi boiarii şi dregătorii ţerrii Românesci suptu preşedinţa mitropolitului Ignaţiu, şi allesseră domnu pre Constantinu, fiiulu lui Şerbanu Bassarábă. Acesta se puse îndată în buuă înţellegere cu Racoţi din Trasilvania, cu Steḑanu din Moldavia, şi cu chanulu Tătărescu, şi luâ mesuri spre a disciplina miliţia cea desfrînată; ellu dărui militariloru decima, le făcù uniformă bună, şi mări stipendiele officeriloru. Cu tóte acesta nu putù stîmpera despotismulu militariu. In urmă cugetâ se i desbine şi se frângă uă parte prin cea-l-alta. Ellu chiamă pre căpitanii dorobanţiloru (cari era din ţérră),

şi le spuse că are de scopu se desfacă pre seimeni (care era străini, mai alesu Serbi) şi cu stipendiele loru se îmmulţéscă alle dorobanţiloru. Officiarii se învoiră, déră militarii cari era încuscriţi cu seimenii şi cu dînşii prin multe alte relăţiuni, înţellegundu de acestu proiectu, se revoltară d'împreună cu seimenii, şi ucciseră mulţime de boiari, predară case şi biserici, insultară pre domnu, şi începură a dictà ei tóte în ţérră Unii dintre boiari fugiră în Trasilvania. În fine chiaru sultanulu Machomede IV, vedundu ce urmâri póte se aibă uă assemenea revoltă militariă, scrisse lui Stefanu din Moldavia şi lui Racoţi din Trasilvania se intre cu osti în ţérră şi se nimicéscă acea mil·ţiă periculósă. Domnulu afflâ occasiune se scape preste Dunăriă. Armata unită intrâ în ţérră suptu conducerea lui Stefanu şi a lui Racoţi. Rebelii allesseră sieşi domnu pre spătariulu Chrisea, şi se puseră la aperare la satulu Şioplea lôngă Tellêşinu, unde se făcù uă bătaiă terribile în 17 Juniu 1655, în care perdură rebellii şi se desfăcu cu totulu. Constantinu Bassarabă se întórse în ţérră şi se puse cu tóte puterile spre a restabili ordinea, însĕ pacea se turburâ în mai multe rônduri de remăşiţiele rebelliloru.

2. La annulu 1656, Racoţi se legâ cu Carlu Gustavu, regele Suediei, în contra Poloniloru, şi pre la începutulu annului următoriu trecù cu 50,000 în Polonia. Domnii Români încă i dederă adjutoriu câte 2000 de militari. Déră acéstă essi rĕu pentru Racoţi; ellu perdù aprópe la 20,000 de ómeni. Sultanulu încă se supperâ pentru acéstă întreprindere făcută în contra voinţei lui, şi decretâ se scóţiă pre Stefanu. — Racoţi de abiă ajunse în Trasilvania din espediţiunea sa, şi commisarii turcesci sossiră cu decretulu de

scótere. Ellu fu constrînsu a abdicà; însĕ pre la începutulu annului 1658, se puse érăşi în domniă cu putere de sene. Constantinu şi Stefanu fugiră amîndoi la dînsulu în Trasilvania. Pórta trămise în Romănia pre *Radu Michail*, éră în Moldavia pre *Georgiu Ghica*.

3. Radu Michail se asşedià în scaunu cu cugetulu de a frânge jugulu Turciloru; spre acestu scopu ellu se puse în corespondinţiă cu Georgiu Racoţi şi cu Georgiu Ghica, însĕ boiarii din ţérră nu se învoiră, ci descoperiră Turciloru planulu domnului loru. Radu Michail sciù aşia de bine se întórcă lucrulu, în câtu boiârii proditori fură daţi pre mânile lui, éră ellu d'împreună cu Georgiu Ghica din Moldavia merseră în Trasilvania spre a pacificà acea ţérră. Racoţi se retrasse în păduri. Vezirulu turcescu puse domnu pre *Acaţiu Bărcianu*, şi urcâ tributulu Trasilvaniei de la 15,000 la 40,000 de galbeni.—După ce se întórse în ţérră, Radu Michail tâiâ pre toţi boiarii contrari lui, prĕdâ averile şi maltratâ femeile loru, şi respândi teróre preste tótă ţérra; apoi uccise pre toţi Turcii de la Tîrguvestei, arse Brăilla şi Giurgiulu, şi se puse pre piţioru de apperare în contra Turciloru. După acea-a se dusse în ţérra Bîrsei spre a se înţelege cu Racoţi, care allungasse pre Bărcianu şi se pusesse érăşi în domniă. Ei făcură planulu se scóţiă pre Ghica din Moldavia şi se puiă pre Constantinu Bassarabă, şi aşià cu toţii se şi assecureţie independinţia ţerriloru. In urma acestora se organisâ uă armată de 10,000 Romăni şi de 10,000 Trasilvani, care intrâ în Moldavia, şi în 15 Septembre ajunse la Jassi. Ghica fugì la Tighina, unde se întelni cu chanulu tătărescu, şi cu uă armată de 20,000 de Tătari se întórse la Jassi şi bătù

óstea creştină aşia de tare în câtu uccise la 2000 de ómeni. Intre acestea, Turcii intrară în România pre la Giurgiu, şi în Trasilvania pre la pórta de ferru. Michail respinse pre Turci preste Dunăriă; însĕ la Giurgiu i veni scire despre perderea din Moldavia; ellu se retrasse la Tîrguvestei unde i veni altă scire tristă că şi Racoţi fu bătutu la Ulpia-Traiană, a treia faimă tristă annunţiâ venirea Turciloru cu mai mare putere în ţérră. Militarii perdură curagiulu, şi începură a desertà; alţii ămblà cu planulu se prindă pre domnu ca se scape ei de furia Turciloru. Michail vedûndu periclulu se retrasse în Trasilvania la Racoţi, şi cu Constantinu Bassarabă strînseră remăşiţiele ostiloru şi plecară încontra Turciloru şi i bătură aşià de înfricoşiatu, în câtu aceştia fură constrînşi a se retrage în Ungaria.

4. După trecerea lui Michail în Trasilvania, pórta nomi domnu în loculu lui pre *Stefanu* fiiulu lui Basiliu Lupu, (Noembre 1659). Déră în luna lui Aprile 1660, intrâ Constantînu Bassarabă cu óstea Trasilvană pre la Turnu-roşiu. Ghica fugì la Giurgiu. La 1 Maiu, Constantinu intrâ în Bucuresci unde lu priimiră toţi boiarii cu tótă miliţia, după acea-a purcesse la Giurgiu, şi allungâ pre Ghica preste Dunăriă. Sultanulu încunnoscinţiatu despre aseste fapte audaci al'e Românniloru, commandâ Turciloru şi Tătariloru se trécă în ţérra Românéscă şi s'uă prefacă într'unu deşertu, se taiă séu se prindă pre toţi locuitorii şi se i ducă în servitute; mai pre urmă se prefăcú că se pléca la rugăţiunile lui Ghica, şi ordinâ numai scóterea lui Constantinu. Acesta audindu ca ce armată mare vine asupra lui, nu se scredù destullu de tare spre a li se oppune, ci se retrasse în Trasilvania, éră de

acollo se dusse la Casaci. Racoţi încă fu bătutu la Cluşiu, unde căpetâ uă plagă grea, fugì la Urbea-mare, şi murì acollo în 8 Juniu 1660. Puçiuu după acea a murì şi Radu Michail, fostulu domnu allu Românieï, Georgiu Ghica se scósse din domniă, şi făcù locu fiiului seu *Gregoriu* (1 Septembre 1660). In Trasilvania Turcii puseră domnu pre *Michail Apafi* (12 Septembre 1661), şi suiră tributulu la 60,000 galbeni. In Moldavia muri Stefanu Lupu (1662), şi în loculu lui se allesse *Eustratiu Dabişia.*

5. In annulu 1663, pórta declarâ resbellu imperătoriului Leopoldu; chanul tătărescu, domnulu Moldaviei Eustratiu Dabişia, allu Românieï Gregoriu Ghica şi allu Trasilvaniei Michail Apafi, căpetară ordine se se redice cu ostile loru şi se mérgă în Ungaria. In annulu 1664, se făcù altă espediţiune la Leva, în care perdurâ Turcii;—la 7000 de Români se prinseră de côtră Germani. In luna lui Septembre 1664, se încheiâ pace pre 20 de anni între Leopoldu I şi Machomede IV.— Éră la annulu 1672, pórta declarâ resbellu poloniloru, domnii ţerriloru Românesci furâ invitaţi a dà adjutoriu. In annulu următoriu (1673), se făcù a dóua espediţiune în contra Poloniloru la care Românii luară assemine parte.— Gregoriu Ghica, prin purtarea sa cea ambiguă, perdù domnia, şi în loculù lui se numi *Duca* care, după mórtea lui Dabişia, puntasse domnia Moldaviei câtu-va timpu. Duca făcù dóue espediţiuni cu Turcii, una încontra Poloniloru (1676) şi alta încontra Ruşiloru 1677), însĕ côtră finitulu annului 1677, se strămutâ érăşi în Moldavia; ellu căpetâ şi ţérra Casaciloru (Ucraina), în care puse locu-ţiitoriu pre

Doroteiu cu titlulu de hatmanu, şi lu installâ în Niemirovu (1679).

IV.

Ştefanu Cantacuzenu, domnulu Romăniei.

1. După strămutarea lui Duca la Moldavia în annulu 1677, urmâ pre tronulu Românieĭ *Şerbanu Cantacuzenu*, care domni în pace pînŏ la annulu 1683, şi contribui multu prin mesurile luĭ cele înţellepte la redicarea şi înflorirea ţerreĭ. Inse la annulu 1683, pórta declărâ resbellu formal imperătoriului Leopoldu, şi trămise pre Veziriulu Cara Mustafa cu uă armată înfricoşată côtră Viena; chanulu tătărescu, Duca domnulu Moldavei, Şerban allu Romăniei, Michail Apafi allu Trasilvaniei şi Emericu Tocoli capulu malcotenţiloru din Ungaria primiră ordine se mérgă cu ostile loru într'ajutoriu. Tătarii trecură prin principatele române, Duca plecâ după dênşil cu 2000 de Moldavi prin Romănia, trecù pre la Meadia, Sebeşu, Lugoşiu, Temişóra, Cerbu, Salinicu, Buda, şi se uni acollo cu Şerbanu care mersesse înainte cu 4000 de Români. Armata cea mare, compusă din 200,000 de ómeni, impressurâ Vienna în 12 Juliu, şi uă bătù dóue luni de ḑille. Românii furâ însărcinaţi cu facerea podduriloru preste Dunăriă; ei redicară unulu din susu, şi altulu din giosu de Vienna, însĕ côtră Germani se purtară cu tótă cruţiarea, ca côtră nisce fraţi crestini. Şerbanu, spre a şi arretà sentimentele selle celle crestine côtră Germani, redicâ dinaintea cortului seu uă cruce de lemnu cu inscripţiune latină, prin care declărâ cu cuvintele scripturei, că ellu ţine cu crestinii. Apafi remase cu óstea sa la Rabu spre a împedecà escursiunile Ger-

maniloru, şi a apperà podulu cellu făcutu aci preste Dunâriă. În 12 Septembre, veni Joanne Sobieski regele Poloniei, şi despresurâ Vienna. Cara-Mustafa fu constrînsu a se retrage cu perdere de 40,000 de ómeni, şi plăti cu stréngulu reulu snccessu allu acestei espediţiuni gigantice care, décă essia în favórea Turciloru, era se scâmbe faţia Europei. Domnii ţerriloru Române încă se întórseră în principatele loru.

2. Insĕ în lipsa lui Duca, se scullasse Cuniski hatmanulu Casaciloru, şi allungasse pre Doroteiu (locuţiitoriulu lui Duca) din Niemiroyu; ellu se uni cu generariulu polonu Potoski, şi cu fostulu domnu Stefanu Petriceiu, şi irrupse în Moldavia. Petriceiu trasse în partea sa pre boiarii şi ţerrani cei nemulţiămiţi cu Duca, bătu şi pre Tătarii cari voià se li se oppuiă, şi pre Turcii cari încercâ se facă escursiuni din Cameniţia. Cându ajunse Duca în Moldavia la satulu Domnesci, unde cugetà se petrécă serbătorile nascerii Domnului, fu împresuratu de 500 de călläri comandaţi de Bainski, verulu lui Petriceiu, care lu prînse şi lu dusse în Polonia. Duca muri adăpatu de veninu. Pórta trămise pre Demetriu Cantacuzenu care mai fusse într'unu rôndu domnu în încurcăturile anniloru trecuţi. Petriceiu cu Polonii şi cu Casacii se retrase; ellu muri apoi în Polonia. Déră nici Demetriu Cantacuzenu n'uă dusse multu în Moldavia, câ-ci Turcii în espediţiunea ce făcură, în annulu 1684 în contra Poloniloru, nu se mulţiămiră cu purtarea lui, ci lu trămiseră la Constantinopole, şi redicară domnu pre *Constantinu Cantemiru.*

3. Leopoldu, imperătoriulu Germaniei, se îuţellesse cu Joanne Sobieski regele Poloniei, ca ellu se coprindă Ungaria, éră acesta principatele Române. In annulu 1686, Sobieski intrâ în Bucovina, şi provocâ

pre Cantemiru ca se se suppuiă lui; însĕ acesta se retrasse la Bărladu unde se afflà şi Şerbanu Cantacuzenu cu ai sei. Sobieski înaintâ pînŏ la Ţuţiora, éră în 16 Augustu occupâ Jassii; ellu avea de scopu se mérgă côtră Gallaţi şi se cureţie Bassarabia de Tătari, însĕ veḑindu că nu i vinu osti austriace într'ajutoriu, cumu i se promisesseră, lăssâ Jassii în 17 Septembre, şi se întórse în Polonia. La plecarea sa, Casacii arseră capitala Moldaviei. Pre calle, armata lui Sobieski fu trecată de Romăai şi de Tătari —Intre acestea Germanii coprinseră Buda (2 Sept. 1636), şi apoi Singidunulu (Belligradulu), luară Trasilvania suptu protecţiunea loru, şi intrară în corespodinţiă cu Şerbanu Cantacuzenu pentru ţérra Românéscă. Generariulu Veterani trecù pre la Russiava cu unu corpu de Germani şi intrâ în Romănia; însĕ Şerbanu afflâ passulu acesta contrariu intenţiuniloru selle; ellu trămise la Veterani se i spuiă se se retragă, că nu venitu timpulu de a se scullà în contra Turcilor. Veterani ascultâ, şi se retrase în Trasilvania. Turcii luară retragerea lui Veterani în nume de bine, şi uă attribuiră mesuriloru celloru înţelepte alle lui Şerbanu Cantacuzenu.

4. Şerbanu trămise uă deputaţiune formale la Vienna spre a se înţellege cu curtea imperiale despre sórtea principatului. Déră mulţi dintre boiari nu se învoiră cu planulu lui Şerbanu, de a se stricà cu Turcii şi de a suppune ţérra imperătoriului germanu; chiaru nici fraţii lui, Cantacuzenii nu se învoiră la aceste mesuri.—Şerbanu muri după uă scurtă bóllă, în 19 Octombre 1688, în etate de 55 de anni. Încă pînŏ a nu se îmmormîntà Şerbanu, se strînseră boiarii la metropoliiă şi allesseră domnu pre *Constantinu. Brâncovénu*, fi-

iulu lui Preda Brâncovénu, şi nepotu de soră allu lui Şerbanu Cantacuzenu. Allegerea se făcù în 20 Octombre, şi preste trei ḑille se îmmormîntâ corpulu lui Şerbanu cu mare pompă. Indată după ceremoniă, Constantinu Brâncovénu trămise deputaţi la pórtă, cari mergundu se şi întórseră cu întărirea în 2 Noembre. Totu de uă datâ trămise şi spre spătarulu Preda Brâncovénu la Vienna, carele ajungundu în calle pre deputaţi, le spuse celle întîmplate în ţérră, şi le communicâ ordinea noului domnu de a nu intrà în relaţiuni cu guvernulu imperial. După ce ajunseră acestia la Vienna, se născù discordiă între dînşii: Bălläceanu se arretâ nemulţiămitu cu allegerea noului domnu, şi propuse guvernului imperial, ca se trămită osti se coprindă principatulu cu armele. Din acestea se născure fórte mari încurcâri.

V.

Constantinu Brâncoveanu domnulu Romăniei.

1. Domnia lui Constantinu Brâncoveanu fu îndată turburată prin venirea ostiloru străine; câ-ci prin intrigile lui Constantinu Bălläceanu, intrâ generariului Haisler cu osti germane în Romănia (côtră tómna annului 1689); însĕ cându auḑi că vinu Tătarii în contră lui, se retrasse de la Tîrguvestei la Câmpu-Lungu şi de acollo trecù în Trasilvania. Domnii ţerriloru Române cu Tătarii d'împreună şi cu seraschieriulu trupeloru turcesci introduseră pre Emericu Töcöli în Trasilvania, bătură pre Germani la Zernesci de i stinseră, şi prinseră pre generariulu Haisler. De acollo purceseră

prin Brassiovu, Făgăraşiu şi Săbiiu côtră Alba-Julia; însĕ fiindu că se respândisse faima că vine uă mare putere de germani din Ungaria, installară pre Töcöli în domnia Trasilvaniei la satulu Cristianu, şi se retrasseră érăşi în ţérra Românéscă. Turcii trecură la Vidinu.

2. In annulu 1691, Sobiesci intrâ érăşi în Moldavia, şi prĕdâ ţérra de susu, însĕ cu appropiatulu iernii se retrasse din lipsa de provisiuni, fiindu că pre lôngă celle-lalte calamitâţi, locustele devăstasseră Moldavia în cursu de 7 anni, şi căusasseră uă fómete fórte mare. Constantinu Cantemiru muri în 17 Martiu 1693, după ce recommandasse boiariloru de domnu pre fiiu-seu Demetriu. Acesta se şi allesse şi se unse de domnu cu mare ceremoniă; însĕ pórta nu approbâ allegerea, ci numi ea însăşi domnu pre *Constantinu* fiiulu lui *Duca* şi ginerele lui Brâncoveanu. Insĕ Constantinu Duca de abià domni trei anni şi făcù locu lui *Antiochu Cantemiru*, fiiulu lui Constantinu şi fratele lui Demetriu,—Pre timpulu acesta, Trasilvania veni cu totulu suptu Austria —Sultanula Mustafa întreprinse trei espediţiuni în contra Germaniloru, dĕră tóte fôră successu bunu pentru Turci; în cea din urmă bătaiă la Zenda (lôngă Tissa), perdù 20,000 de ómeni şi tóte tunurile şi corturile (1 Septembre 1697). După atâte penderi, se deschiseră conferinţie de pace la Carloviciŭ. Germanii cerea Transilvania şi Temişiana; Polonii cerea principatele Române, apoi se lăssară la Moldavia, şi pe urmă la pârţile ţerrei de susu cu cetăţille Ceruanţii, Suciava, Chotinulu, Soroca. În 16 (26) Januariu 1699, se încheiâ tractatulu de pace cu condiţiunile: „ca imperatoriulu se ţiné locurile deja occupate din Temişiana, tótă Ungariă şi Tra-

silvania; Polonii se şi capete înapoi Cameniţia, era principatele Române se remâiă suptu protecţiunea porţii; refugiţii Unguri se se stabilésc㠠în Turcia, déră departe de la mărgini: commerciulu se fiă liberu între loouitorii stateloru respective."

3. Antiochu Cantemiru, domnulu Moldaviei, căsători pre frate seu Demetriu cu Cassandra fiia lui Şerbanu Cantacuzenu, incontra voinţei lui Constantinu Brâncoveanu, şi formâ planulu de a scóte pre acesta din domniă şi de a pune pre frate-seu Demetriu în România. Insĕ Brâncoveanu descoperi intriga, şi restabili ellu pre ginere-seu Constantinu Duca în Moldavia (1700). Cu tóte acestea nu lu putù ţine mai multu de câtu pînă la annulu 1704; boiarii alleseră atunci pre *Michaïl Racoviţiă*, care de abia domni unu annu în Moldavia, şi fu resturnatu de Antiochu Cantemiru.—În timpulu acesta curgea revoluţiunea în Trasilvania şi Ungaria suptu conducerea lui Francescu Racoţi, éră în Russia curgea resbellulu între Petru I şi Carlu XII, regele Suediei. In 24 Januariu, Carlu XII perdù bătaia ia Pultava, şi fugi la Tighina. De acollo Carlu XII accusâ pre Michail Racoviţiă că ţine cu Russii. Pórta lu scósse din domniă, şi trămise în loculu lui pre dragomanulu Nicóla *Movrocordatu*, omu cruntu, avaru şi inimicu mare allu Românilor, care spre fericirea loru nu domni mai multu de unu annu. Deschiḍanduse ostilitâţile între Turci şi Rnssi, pórta numi domnu pre *Demetriu Cantemiru* cu planulu de a prinde pre Brâncoveanu şi de a lu espedi la Constantinopole, atunci Demetriu se trécă în România, éră frate-seu Antiochu se se restabilésc㠠în Moldavia. Lucrulu se ţinù secretu, cu tóte acestea ajunse lu urechile lui Brâucoveanu, şi produsse mare sensăţiune în inima lui,

şi mare influenţiă asupra evenimenteloru ce urmară.—Lui Demetriu se ertară tóte spesele de instăllăţiune, ba încă i se dederă şi 20 de pungi de bani pre calle. Insĕ de abiă ajunse la Jassi, şi i veni ordine se trămittă îndată la pórtă tributulu şi celle-lalte tasse de investitură, se strîugă magazine, se proviḑioneḑie pre Sueḑi şi pre Casaci, se facă podu preste Dunăriă pentru trecerea armatei turcesci, şi se se prepare cu tóte puterile pentru resbellu la primăvéra annului viitoriu, cându este se vină veziriulu cuarmata cea marĕ la Tighina. Aceste pretensiuni din partea Turciloru scâmbară cugetarea lui Cantemiru, la care mai adusse şi greculu Policalla, trămissu din partea lui Petru spre a lu înduplică de a se desface de Turci. Cantemiru determină se uă rumpă cu Turcii. Russii încercară se lu împace şi cu Brâncoveanu, şi se tragă şi pre acessta în partea loru. Déră Brâncoveanu nu cuteḑiâ a se pronunţă.

4. În 13 Aprilie 1711, Petru subscrisse la Lusc u următórele punte pentru Moldavia: „Moldavia se restaureḑie în marginile eĭ celle vechi suptu protecţiunea Russiei; îndată ce va intra armata russéscă în ţérră, domnulu şi boiarii se jure credinţiă imperatoriului, şi se şi unéscă armele loru cu alle Russiloru în contra Turciloru; domnulu ţerrei şi successorii lui se fiă independinţi suptu protectoratulu Russiei; Demetriu Cantemiru şi familia lui se domnéscă cu dreptu ereditariu în Moldavia, şi din altă familiă se nu se puiă domnu pînŏ la stingerea acesteia". Cantemiru ţinù în secretu aceste punte, şi ammânâ câtu putù facerea podului preste Dunăriă. Brâncoveanu care erà iniţiatu în totu lucrulu acesta, trămândâ cu deschiărarea sa, mai allessu din neîncrederea în Cante-

temiru. In 3 (14) Maiu, Cantemiru făcù passulu decisivu publicându unu manifestu prin care arretâ, „că ellu s'a ruptu de côtră Turci, şi s'a unitu cu Russia; că ellu va se adune uă armată de 10,000 de Români, care se va ţiné cu spesele imperătoriului, fôră îngreuiarea ţerrei; ellu provócă pre toţi boiarii se se strîngă la dînsulu pînŏ la 15 Juniu spre a luà parte la mântuirea ţerri; cei ce uu se voru afflà de facià pînŏ atunci, voru perde averea şi viéţia". Insĕ manifestulu acesta nu produsse effectulu speratu; cea mai mare parte de boiari nu se învoiră cu planulu lui Cantemiru: ei presimţià óre cumu că passulu acesta nu póte să aibă resultatu bunu. Cându veni generariulu russescu Şeremetevu, se strînseră fórte puţini ómeni spre a se uni cu ârmata russéscă: în luna lui Juniu, cându intrâ Petru în Jassi, se arretară fórte puţini boiari şi preoţi spre a depune jurămîntulu. Din Românit nu se miscâ nimene, a fară de spătariulu Toma Cantacuzenu care trecù nóptea cu călărimea la Russi. Brâncoveanu din contră desapprobă acésta şi se retrasse la Tîrguvestei.— In 19 Juniu, Turcii trecură Dunăria. Armata rússéscă încă venisse la Prutu. La Stellinesci se încinse bătaia între amândóue ostile, şi ţinù trei dille fôră interrumpere. A patra di, Russii începură tare a simţi lipsa de provisiuni; mórtea de focu şi de fóme i ammeninţià assemine. Imperătéssa Caterina cumpără pacea cu bani de la vezirul Cantemiru se ascunse în carrulu imperătesei. Şeremetevu subscrisse tractatulu de pace în 12 Iuliu. Óstea russéscă se retrasse Toma Cantacuzenu şi DemetriuCantemiru trecură în Russia cu uă miiă de Români, mai toţi boiari. Déră snltanulu îndemnatu de Carlu XII, nu voi se întăréscă tractatulu încheiatu de vezirulu, pînŏ la annulu 1712

Aprile 16. In restinpulu acesta Moldavia sufferi fórte multu de tóte părţile; acumu se restaurâ în domniă tiranulu cellu crudu *Nicólă Mavrocordatu.*

5. Purtarea lui Constantinu Brâncoveanu desceptâ mari prepusuri la pórtă. Mavrocordatu inimicu personal allu lui, şi conpeţitoriu la principatulu Romăniei, câutâ tóte modurile se lu înnegréscă şi mai tare. A casă se îmmulţiră neînţellegerile între dînsulu şi între Cantacuzeni. Acestia determinară se lu restórne. Ei se folosiră de Demetriu Racoviţiă, care se afflă fugitu în Trasilvania, spre a se pune în correspondenţiă cu Michail Racoviţiă, care era la Constantinopoli, şi prin midiloculu acesta accusară pre Brâncoveanu la pórtă, ca pre unu proditoriu, „care ţine correspondinţiă cu curţile de la Vienna şi de la Petersburgu, cu republica Veneţiei, care a cumperatu proprietâţi în Trasilvania, a depusu bani la Vienna şi la Veneţia, a făcutu monedă pe numele seu, etc". In urmarea acestora şi cu speranţia de a pune mâna pre nestimatele tesaure alle Brâncoveanu, sultanulu decretâ stingerea lui. Brâncoveanu simţisse mai multe semne despre apropiârea căderii selle, însĕ totu nu i venia se crédă a fi dinaintea uşiei. In annulu 1714, Brâncoveanu cerù voiă de la sultanulu ca se însóre pre fiiulu seu Radu cu fata lui Antiochu Cantemiru care se afflà la Constantinopoli, şi după ce i se încuviinţiâ încuscrirea cu uă familiă notată la pórtă, trămise pre fiiă-sa şi pre ginere-seu se mérgă se adducă pre nora de la Constantinopoli. Veziriulu se prefăcù pînŏ în fine amicu lui Brâncoveanu, însĕ acumu socoti că a venitu timpulu de a lu sacrificâ. In ajunulu păressimeloru. Turculu trămise pre Mustafa-aga la Bucuresci, cu ordine se lu redice şi se lu ducă la Constantino-

poli. Acestu vechiu amieu allu lui Brâncoveanu veni pre neasteptate la Bucuresci în 23 Martiu. În dată ce Brâncoveanu audi, trămise se lu chiăme la curte. Turculu respunse că e ostenitu, şi are lipsă de repausu. În nóptea spre 24, ţinù conferinţe cu Cantacuzenii cumu se prindă pre domnu. Mercuri în 24, veni Turculu în curte cu 12 ciohodari armaţi pre suptu vestiminte, şi după ce se sui în palatu, unde lu primi domnulu cu tóte semnele de dinsticţiune, scósse unu petecu negru şi lu púse umerii domnului, strigându „mazîlu". Brâncoveanu speriatu cădù giosu.

6. Turculu adunâ îndată pre boiarii primari şi le citi firmanulu de scótere din domniă; decliărâ boiariloru că ei suntu respundiători pentru Brâncoveanu, pre neguţiători i făcù respundiători pentru boiari; în casulu de a lăsa pre Brâncoveanu se fugă, le spuse că unu corpu de 12,000 de Turci stă la Dunăriă asteptându semnulu de a trece şi a devăsta totu cu focu şi sabiă. După aceaa sigillâ vestieria publică şi cea privată a lui Brâncoveanu, şi dede scire imbrichorului care venisse după dînsulu cu uă turmă de turci, se intre în Bucuresci. Mustafa-aga convocâ pre boiari şi conferi domnia lui *Stefanu Cantacuzenu*, nepotu de frate allu lui Şerbanu Cantacuzenu. In Vinerea mare (25 Martiu), Brâncoveanu fu redicatu din Bucuresci cu dómna, cu 4 fii, cu 4 nurori, cu ginerile Văcărescu şi cu unu nepoţellu. Duminecă în diua de pasci (28 Martiu), ajunseră la Rusciucu, în acéstă di se prinseră la Constantinopoli ginerile şi fiia lui Constantinu Brâncoveanu, cari mersesseră după mirésa lui Radu. In cursu de trei septemâni, Brâncoveanu cu familia sa adjunse la Constantinopoli, şi fu aruncatu în Edicula. In Bucuresci imbrichorulu confiscâ tóte averile lui. Brâncoveanu. Ste-

fanu Cantacuzenu scullâ pre ómeni se ridice plângeri în contra lui, că i-a storsu şi i-a despoiatu. Sultanulu crediundu că Brâncoveanu are mai multă avere, de câtu s'a aflatu la Bucuresci, lu puse la tortură ca se lu facă se mărturéscă. După ce nu folosi nimica cu tortura, lu scóse afară în 26 Augustu, dimpreună cu tótă familia. Unu capegiu publicâ culpa; Brâncoveanu se întórse côtră fiii sei şi le disse; „Fiţi cu inimă, fiii mei, noi amu perdutu totu pre acéstă lume, încai se ne mântuimu suffletele, şi se ne spellâmu pecatele în sângele nostru.“ Ântâiu căḑu capulu ginerelui Văcărescu, apoi allù fiiului cellui mai tineru Mateiu, după acea a allu lui Radu, allu lui Stefanu, allu lui Constantinu, în fine allu nefericitului părinte. Dómna, nora, nepoţellulu şi ginerii ceil-alţi, după multe rugăţiuni se rescumperară cu 40,000 de taleri, împrumutaţi la Constantinopoli cu 30 de procente. Insĕ Cantacuzenii dederă vezirului 40,000 de talere ca se nu i lasse se se întórcă în ţérră. Deci se internară la Chiutaia în Asia mică, unde petrecură trei anni de ḑille, pînŏ la mórtea vezirului Alipaşia.

G.

Starea Daciei de la mórtea lui Constantin Brâncoveanu 1714 pînĕ la seularea lui Teodoru 1821. Periodulu Fanarioţiloru.

I.

Nicólă Mavrocordatu.

1. Stefanu Cáñtacuzenu se instăllâ în Bucuresci cu mare pompă în ḑiua de Sântu-Georgiu (23 Aprile). Spre a se reconcilià cu Dumneḑeu şi cu ómenii ellu desfiinţiâ contribuţiunea pusă pre cleru şi văcăritulu; însĕ predâ moşiele familiei Brâncoveanu spre a sătuià pre Turci Cu tóte acestea, de abià se ţinù unu annu şi nóue luni, şi fu resturnatu prin *Nicólă Mavrocordatu.* In 9 Januariu 1716, veni unu capegiu cu ordinea de a lu ridicà şi de a lu duce la Constantinopoli. Stefanu se speriâ şi voi se fugă; déră iérna cea grea şi strîmtoarea din partea boiariloru cari se temea că, décă lu voru lăssà se fugă, Turcii voru devăsta ţérra, lu oppriră de la acestu cugetu. Stefanu cu tată-seu Costantinu, şi cu fiii sei Radu şi Stefanu fură dussi la Constantinopoli, şi aruncaţi la închisóre. Ĭu 26 Maiu se tăiâ capulu lui Stefanu şi lui Costantinu Dómna Păuna cu fiii sei, după ce ajunseră se cerşéscă în piâţiele Constantinopolii, scăpară pre uă nave veneţiană în Sicilia, de acollo trecură la Neapolia, apoi la Roma, la Florenţia, la

Bolonia, la Veneţia, la Vienna, la Săbiiu, şi fine la Petersburgu, unde Păuna şi fini viéţia.

1. După redicarea lui Stefanu Cantacuzenu din scaunu, pórta strămutâ pre *Nicólă Mavrocordatu* la Bucuresci, éră în Moldavia trămise pre *Michail Racoviţiă*. Nicólă Mavrocordatu care luasse parte la căderea lui Constantinu Brâncoveanu, şi acumu la a lui Stefanu Cantacuzenu, intrâ, în 10 Februariu 1716, în Bucuresci cu mulţime de greci câ-rora le dede celle d'ăntâiu dregătorii în principatu; începù a persecutà pre boiarii Români; reîntrodusse văcărítulu şi darea clerului; confiscâ averile Cantacuzeniloru. şi stărui din tóte puterile; pentru uciderea lui Stefanu şi a lui Constantinu, prinse pre Michail Cantacuzenu şi pre Radu Dudescu, şi i trămise la Constantinopoli, unde perirâ şi. acestia de mănile carneficelui. Mulţi boiari fugiră în Trasilvania. In annulu acesta se deschise resbellu între Germani şi Turci. In 5 Augustu ducele Eugeniu de Savoia bătù pre Turci la Petruvaradinu de i stinse, apoi trecù în Temişiana şi începù a bombardà Temişióra. Generariulu Steinville intrâ în România; în 25 Noembre, veni la Bucuresci pre neasteptate vice-tribunulu Dettin cu 1200 de Serviani, de altă parte intrâ Radu Gollescu cu călărimea română şi prinse pre Mavrocordatu, după acea-a lu espediâ la Săbiiu. Grecii fugiră, alţii se prinseră şi se tăiară de Românii cei înfuriaţi, alţi fură duşşi la Sabilu cu domnulu loru d'împreună. In loculu lui Nicólă pórta trămise pre frate seu *Joannv Mavrocordatu.*

3. Assemine încercare se făcù şi în Moldavia asupra lui Michail Racoviţiă. Boiarii malcontenţi cari fugisseră în Trasilvania, veniră cu căpitanulu Ernau şi cu 300 de ussari, şi coprinseră Jaşşii.

Michail Racoviţiă se închise în cetăţénă, bătù alarmă şi trămise după putere armată. In scurtu timpu ussarii fură înconjiuraţi, aspru frecaţi şi măcellăriţi; căpitanulu Ferenţi se prinse şi se ucise; éră Ernau scăpâ cu fuga în Trasilvania După acéstă mustrăţiune de ostilitate, Racoviţiă învitâ pre chanulu tătărescu şi pre passii de la Chotinu se i de ajutoriu; în luna lui Augustu 1717, intrâ cu 15,000 de Tătri şi de Români în Trasilvania stricâ barricatele de la Rodna, înaintâ pînŏ la Bisterţia, şi răpedi mai multe despărţituri de militari prin ţérră, cari predară pînŏ la Secu, Turda, Jernutu, Reginu; ucciseră şi prinseră mulţime de ómeni. După acea-a Michail se întórse cu spoliele în Moldavia, éră Tătarii trecură pre la cetatea de Pétră în Marmorosu, unde scullându-se Românii ucciseră pre toţi Tătarii, şi le luara préda.

4. In 21 Juliu 1718, se Incheiâ pace la Passaroviçiu între Turci şi Germani. Temişiana şi banatulu Craiovei, precumu şi uă parte a Serbiei cu Singidunulu şi cu alte castelle de lôngă Dunăriă şi Sava remaseră în mânile imperialiloru. Tutoru Românioru se dede amnestiă, prinşii se scâmbară. Nicólă Mavrocordatu se întórse la Constantinopoli, şi, în annulu 1719, veni a doua óră domnu în România. Ellu dede voiă Turciloru se şi facă case şi se se aşeţe în ţérră; spre modificarea şi moralisarea Românioru de cari scia că este urgisitu, şi spre asecurarea despotismului seu, desfiinţiâ miliţia, şi bani destinaţi pentru întreţinerea ostii, i versâ şi fiiscului seu. Acestu passiă baptezatu tirannisâ ţérra Românéscă pînŏ la annulu 1730.—In annulu 1724, se născù resbellulu între Russia şi Turcia din causa Georgiei. Dragomanulu Gregoriu Ghica mîţloci pentru compunerea păcii şi căpetâ mari daruri de la

pórtă, ba încă i se promise şi domnia în unulu din principatele Române. Gregoriu Ghica era şi nepotu de soră lui N. Mavrocordatu, éră acesta nu traiă în armonie cu M. Racoviţiă. Tóte aceste cause contribuiră spre resturnarea lui M. Racoviţiă, care se şi întîmplă în annulu 1727. Dragomanulu Gregoriu Ghica se numi domnu Moldaviei, éră frate-seu Alessandru câpetâ postulu de dragomanu.

II.

Constantinu Mavrocordatu.

1. Murindu Nicólă Mavrocordatu, flagelulu lui Dumneḑeu pentru Principatele Române (Septembre 1730), se consultară boiarii între sene, şi creḑundu că fiiulu acestuia, *Constantinu*, care remase ereditariu averiloru celloru mari răpite de tată-seu, va despoià ţérra mai puçinu de câtu altu grecu flămându, recomandară pre acesta porţii de domnu. Pórta încuviinţâ, şi Constantinu căpetâ domnia, Însĕ adversariulu casei loru, Michaíl Racoviţiă, dede vezirului uă sumă mai mare de bani, şi lu arruncâ din şea preste 4 luni de ḑille. Atunci Constantinu versâ tesaurele celle răpite de părintele seu, în mânile Turciloru, şi recăpetâ scaunulu încă totu în acellu anu (1731). Aşeḑiêndu-se în domniâ Constantinu, cugetâ mai înainte de tóte se şi scóţiă de la ţerră banii cu cari şi a cumperatu postulu; ellu întrodusse contribuţiunea pe capu (capitatio), şi dede finanţiele în arrendă. Ţeranii despoiaţi de averea loru prin stórcerile arrendaşiloru, adressară plângeri la pórtă, în urma cârora Constantinu fu strămutatu în Moldavia (1733), éră *Gregoriu Ghica*, ca omu cu mai multă capacitate, şi demnu de unu ncipatu mai bunu, trecù în locuiu lui în România. Constantinu Mavro-

cordatu dusse cu sene în Moldavia sistema de contribuţiune pre capu şi arrendarea finanţieloru prin care stórse şi acestu principatu. Pórta lu scósse la annulu 1735, şi puse érăşi pre Gregoriu Ghica: Atunci Constantinu cumpărâ domnia ţerii Românesci cu unu milionu de lei. Cu acéstă ocasiune se stabili sistema ca la fiă care investitură nóuă în principatu se se plătéscă porţii giumetate de millionu afară de tributulu annual.

2. Ferbîndu neînţellegerile între Russia şi Turcia, imperătoriulu Carlu VI se intrepuse la pórtă spre a uă împăcà cu Russia, cerîndu principatele Române pentru Austria, éră ţinutulu de la marea Négră pentru Russia. Pórta nu primi, ci trămise uă armata la Tighina. Gregoriu Ghica ca diplomatu jucâ rollulu de amicu între amîndóue puterile. Austria fiindu legată cu Russia, şi neputîndu înduplecà pre pórtă la pace, determinâ a luà parte la resbellu, 1737. Ducele de Lotaringia intrâ în Serbia, comitele de Vallis intră în România, şi tribunulu Ursetti în Moldavia. Acesta fu bătutu de Gregoriu Ghica, şi uccisu în luptă. Constantinu Mavrocordatu bătù corpulu lui Vallis, şi lu respinse preste munţi în Trasilvania. Vallis muri de supperare la Săbiiu. In Serbia Austriacii perdură Naisulu. In 28 Maiu 1738, Turcii luară Meadia, bătură pe ducele de Lotaringia, şi în luna lui Augustu allungară pre Germani din Româuia. Aşia déră Austriacii perdîndu pretutindene făcură pace cu Turcii la Singidunu, în 18 Septembre 1739, renunţiându şi banatuiui Craiovei. Atuncì şi Russi încheiară pace cu pórta, şi se retrasseră din Moldavia. Cu modulu acesta principatele române se restabîliră în integritatea loru.

3. Între acestea Constantinu Mavrocordatu întrodusse în România faimósa *Reformă*, caro pórtă nu-

mele lui. Ellu scuti pre cleru de contribuţiune, în stitui unu consistoriu de 10 preoţi pentru administrarea veniturilorŭ; puse în lucrare *Basilicele* (celle întrodusse încă de tată-sĕu); desfiinţiâ şi miliţia care mai remase dupâ reducţiunea făcută de tatâ-seu Nicólă, reţiindu numai 2000 de armaţi pentru veghiele publice şi pentru poste: întroduse scutelnicii clasificâ pre boiarii sei mici în *gentĭlĭ* (némuri), şi *mazĭlĭ*, fixsâ salariele dregătoriloru, asşeḑiâ contribuţiunea la 10 leĭ de familiă, şi defipse ḑillele de lucru alle ţerraniloru pentru possessori la 8, la 10 şi la 12 pre annu. Insĕ ellu nu avù timpu cându se puiă în lucrare acéstă reformă, fiindu că în annulu 1741, Gregoriu Ghica fu chiămatu la Constantinopoli, şi Constantinu Mavrocoḑatu fu strămutatu în Moldavia, éră în locul lui veni *Michaĭl Racovĭţiă* de a dóua óră.

Constantinu Mavrocordatu dusse cu sene reforma séu mai bine proiectulu făcutu în principatulu României, fôra de a considera câ continuele scâmbâri de domnu nimicescu mâne ce s'a făcutu astăḑi, şi că dóră nicĭ ellu însuşi nu va fi în stare de a uă ţinea din causa aviditâţii cellei nesăturate a Turcilor cari nu caută norme, ci constrîngu chiaru pre cellu mai bunu domnu a stórce ţérra tirăresce. Ellu ar fi pututu se véḑiă unu essemplu viu în susceşoriulu seu Michail Racoviţiă, care restaurâ tóte sarcinele de mai înainte, puse dare pre cleru, şi la cei 10 leĭ de familiă, cari trebuia se se respunḑia în 4 pătrarie de annu, mai adusse unu pătrariu, adică $2\frac{1}{2}$ leĭ. Cu aceste greutâţi se uniră şi rellele mesuri finanţiarie, prin cari poporulu se redusse la sapă de lemnu. Se născură plâugeri în contra impilătoriloru, însĕ pórta promisselui Michail Racoviţiă că lu va ţiné treĭ anni în domniă, ĭu fine trecù şi acestu

timpu nefericitu- Michail Racoviţiă se relegâ în insula Mitilene (1744), şi Constantin Mavrocordatu trecù de la Jassi la Bucuresci, lăsândù în loculu seu în Moldavia pre frate-seu Joanne Mavrocordatu.

4- Prin mesurile celle impilătóre alle lui Michail Racoviţiă, se împuçinaseră în România ţerranii contribuerţi. Constantin se veḑù constrînsu a mai adauge însuşi allu şéssele pătrariu de contribuţiuue (adecă a uă sută la 15 lei de famitia), şi a pune 4 pătrarie pre cleru. Insĕ în annulu 1749, redusse ḑillele ţerraniloru de lucru la 12 pre annu, desfiinţiâ *servia* ţerraniloru prin unu actu supscrissn de boiari şi de cleru. Acéstă reformă umană face onóre numelui lui Constantin Mavrocorbatu. Déră intrigile şi banii lui Gregoriu Ghica causară strămutarea lui la Moldavia spre a face locu acestuia în România. Constantinu Mavrocordatu emancipâ în annulu 1749 şi pre ţerranii din Moldavia, difipse ḑillele de lucru şi celle alte prestătiuni, şi regulâ sistema finanţiariă. Insĕ preste trei luni de ḑille perdù domnia prin fanii lui Constantin Racoviţiă, fiuulu lui Michail, care fu trămisu în loculu lui. Cu tóte acestea, emanciparea ţerraniloru jurată de cleru şi de boiari remase în vigóre.

Murindu Grigoriu Gkica la annulu 1752, Constantin Racoviţiă se strămutâ în România, şi stórte ţérra fóră misaricordiă. După nepreourmate plângeri din partea locuitoriloru, pórta lu strămutâ érâşi în Moldavia la annulu 1756. Atunci veni Consţantinu Mavrocordatu de a cincia óră în Romauia, încărcatu de datorie, spre a cărora ăcoperire sui contribuţiunea la 12 pătrarie şi acestea încă îndoite, adecă la 60 lei de familiă. La annulu 1757, ordinâ cs summa de 60 lei se se strîngă în 4 pătrarie (fiă-care de 15 lei), şi se se puiă regule

sicure pentru strîngerea contribuţiunii ca se nu se mai faca abusuri; însĕ ellu nu putù se şi pătă sistema în lucrare fiindu că în annulu 1757 se seósse din domniă, şi se aruncâ în Edicula.

5. Constantinu Mavrocordatu şi rescumperâ viéţia cu 300 de pungi de bani şi se dusse în essiliu la Mitilene. Acollo afflâ încă creditori, şi preste trei anni cumpărâ domnia cu 1000 de pungi de bani, preste cari mai promise veziriului 250 de pungi şi aşià veni a şéssea óră domnu în România la annulu 1761, şi adduse cu sene pre toţi creditorii sei greci cărora le dede cele d'ântâiu dregătorii în ţérră, éră neajungundu posturile celle de pînŏ acumu, mai adausse şi făcù doi vornici, unulu de ţérra de susu şi altulu de ţérra de giosu, şi prin acestia stórse ţérra Românéscŏ cu pateri îndoite. Déră storcerile celle mari trasseră asupra lui blăstemul poporului, de altă parte intrigile şi banii lui Racoviţiă precipitară căderea lui în annulu 1763. Duoă acéstă catastrofă, Constantinu Mavrocordatu trăi ca privatu la Constantinopoli pînŏ la annulu 1796. — In Moldavia se numì domn *Gregoriu Ghica*, fiiulu lui Alessandru, care după mórtea lui Const. Racoviţiă, şi alte câte-va scâmbări, se strămutâ în România. — Pre timpurile acestea se turburară relaţiunele între Russia şi Turcia. La annulu 1769, se începù resbellulu. *Gregoriu Calimachu* domnulu Moldaviei, se trămise prinsu la Constantinopoli, şi i se tăiâ capulu. Atunci se numi Constantinu Mavrocordatu de a patra óră domnu Moldaviei. Déră Russii occupară ţérra. Constantin voindu se fugă côtră Gallaţi, fu ajunsu de vice tribunulu Fabricius, şi dussu la Jassi. Ellu muri în 4 Decembre după ce domnisse în Romănia 16 anni în şésse rônduri, şi în Moldova 6 anni în

4 rînduri. Omu mai jucatu de sórte de cât dînsulu nu se pomeni în ţerrile române. Gregoriu Ghica încă fu prinsu la Bucuresci, şi trămissu la Petrosburgu.

III.

Alessandru Ipsilantte.

1. Pre timpurile acestea domnià în Russia Caterina II (1762—1796). şi în Austria Maria Teresia (1740—1780), amîndóue muieri cu mare capacitate, Principatele române se affla în starea cea mai tristă, date prédă Greciloru din Fanaru, cari se scâmba mai pre totu annulu, pentru ca se le stórcă mai tare. Deci cându se deschise resbellulu între Russia şi Turcia, Românii în starea loru cea desperată, se adresară la Russia, ca la uă putere crestină, cerîndu ajutoriu de la dînsa. Caterina ie dete promisiuni, éră ţerrile se prefăcură în teatrulu resbellului. In fine, la 21 Juliu se închieâ tractatulu de pace la *Cuciucu Cainargi*. In articlul XVI allu acestu itractătu se puseră puntele următóre: „Russia dă porţii înapoi principatele Moldaviei şi Romàniei cu aceste condiţiuni: 1) amnestiă completă pentru toţi, restituirea averiloru celloru compromissi prin resbellu; 2) liberatatea religiunii crestine în principate; 3) restituirea averiloru bisericesci şi private cari se occupaseră de Turci şi se adausseră la regiunea (raia) Bi ăillei, Chotinului, Tighinei, etc., 4) tractare umană a clerului; 5) liberă essire din ţérră cu tóte averile în sursu de unu annu de dille; 6) dâri vechi se nu re céră din principate; 7) ci din contră se se erte cibutulu pre doi ànni din causa dauneloru causate

prin resbellu; 8) după termenulu acesta, pórta să fie moderată, în punerea tributului, care se va da totu la doi anni, şi se observe privilegiele princi pateloru garantate de Machomede IV; 9) principatele se aibă agenţii loru la pórtă, cari se fiă respectaţi după dreptulu ginţiloru; 10) ministrulù russescu de la pórtă se aibă dreptulu de a intercede pentru principate, şi pórta se fiă datóre a luà în consideraţiune arretârile lui„. In urma acestui tractatu sultanulu dede unu hatişerifu prin care assecurâ drepturile principateloru.

1. După aceste întîmplări grele, Românii, redimaţi pre drepturiie assecurate, se adunară la Bucuresci spre a şi allepe domnu. Aci se formă dóue partide, dintre cari una voia pre Manulu Rossetu, érà cea-l-altă pre Stefanu Prescovanu de la Craiova. Neputîndu-se uni între sene, se ausseră la mareşialulu russescu Romanţiovu spre a lu consultà pentru allegerea dintre acesti doi candidaţi. Romanţiovu le respunse, se se adressedie la pórtă, suzerana loru. Intre acestea, pórta fôrà de a mai întrebà principatele, destinà pre dragomanulu *Alessandru Ipsilante* pentru Romănia, şi pre *Gregoriu Gbica* pentru Moldavia, (28 Septembre 1774). Amîndoi acesti domni guvernarà ţerrile înţelepţesce, înfiinţarà scóle, redicarà fabrice, făcurà biserice, şi întrodusserà reforme bune pentru administrarea dreptâţii.—Intre acestea, ostile austriace şi prusiane occupară Polonia, şi celle trei puteri (Russia, Austria, şi Prussia) împărţiră Polonia între sene. Austria căpetâ Gallıţia, şi câudu essiră ostile russesci din Moldavia (1774), Austria lrămise cu voia acestora trupe în Bucavina, saptu pretestu de a appeià Galliţia de partea espusă incurseloru Tătariloru, şi ocsupâ acestu ţinutu allu

Moldavei, apoi intrâ în conferinţie diplomatici cu pórta, cerîndu se i se dée ei Bucuvina, ca unu ţinutu necessariu pentru espperarea provircieloru sélle. Pórts fôră de a întreba ţérra, vîndù Austriei Bucovina în 25 Februariu 1777. In 8 Juniu se scâmbară documentele pentru asşeḍiarea marginiloru între Austria şi Moldavia. Grəgoriu Ghica protestâ în contra acestui actu vătemătoriu de integrıtatea Moldaviei, şi se oppuse essecuţiunii lui. Din acéstă causă, pórta supperată pre dînsulu, decretâ scóterea lui din domniă, şi trămise pre unu chihaia la Jasşi, ca se lu ducă séu viu séu mortu la Constandinoli. Cându ajunse Turculu la Jasşi (Octombre), se prefăcù morbosu, şi invitâ pre Ghica se vie pînŏ la dînsulu. Ghica se dusse fôră de a cugetà că póte să fie vre unu laçiu la miḍlocu: ianiciarii puseră mâna pre dînsulu şi lu uciseră. Capulu lui se trămise la Constant nopoli spre a convinge pre tiranu despre lasşitatea commissă; èră în loculu lui se numi domnu *Constantinu Muruzu.*

3. In annulu 1780, murì Maria Teresia, şi fiiulu ei Josefù II, omu cu mari calităţi şi cu principie liberali (care domnisse 15 auni cu mumă-sa împreună), remasu singuru domnitoriu, cu titlulu de imperătoriu şi începe a face mari reformo în staturile austrìace. — Fiii lui Alessandru Ipsilante, scârbiţi de guvernulu turcescu, fupiră la Vienna, şi prin acestru pıssu compromisseră pre tatălu loru. Domnulu Alessandru, spre a priveni periclulu, ca se nu uă paţiă ca Gregoriu Ghica se lăssâ însuşi de domniă, şi se dusse la Constantinopoli spre a se scusà (1782). După doi anni de ḍille. ellu fu trămisu în Moldavia.—Imperătoriulu Josefu II ordinâ, în annulu 1784, a se face conscripţiune generală în Ungaria şi Trasilvania. Românii din

munţii aurari credûndu că acésta se face cu scopu de a i militarisà şi de a i scăpà, cu acestu modu, de făudalismulu cellu greu allu Unguriloru, se bucurară; însĕ veḑundu-se înşellaţi, se adunară în 31 Octombre la Mestécănu în ţinutulu Crişiului, suptu preşedinţia lui N. *Ursu Choria,* care âmblasse pre la Vienna în mai multe cause alle loru. Is 7 Nouembre, ei se strînseră la satulu Cuteiu se ţiiă altă adunare; doi suptu-administratori cu câţi-va militari încercară se împedice adunarea, însĕ plătiră cu viéţa temeritatea loru,—militarii se allungară. Atunci Choria, Cloçca, şi Crişianu se puseră în fruntea poporului, şi jurară întru stingerea némeşiloru. In scurtu timpu se strînseră la 20,000 de ómeni, dechiărară mórte assupritoriloru, şi purcesseră încontra loru, devăstară la 390 de sate nemeşesci, derîmară la 237 de case domnesci, 23 beserice ungure se şi ucciseră la 140 de nemeşi. Guvernulu de atunci suptu Samuel Bruckenthal, încercà mai întâiu miḑilóce pacifice, se astîmpere revoluţiunea, însĕ nu folosi nimica; după aceea strînse osti şi le trămise încontra Românilor. In 7 Decembre, se fĕcù uă bătaiă sângerósă în care căḑură la 4,000 de ţerrani, cei-l-alţi se resipiră. Conductorii se trasseră la munţi; Insĕ ei fură vînduţi shiaru de côtre socii loru (27 Decembre). Crişianu se uccise cu mânile selle însĕşi în prinsóre; éră Choria şi Cloşca se taiară cu róta, la Alba-Julia, în 28 Februariu 1786. Acéstă rescóllă care essi atâtu de trăgicu pentru autorii ei, avu cu tóte acestea, urmâri salutare pentru poporu în genere. Ochii cei ageri ai imperătoriului Iosefu II, veḑură causele ei în feudalismulu cellu tiranicu allu Unguriloru, şi ellu determinâ stîrpirea loru. In adevêru în 22 Augustu, imperătoriulu Josefu II dăsfiinţiâ *servia tu-*

toeu ţerraniloru, şi dede voiă la totu omulu de a se mutà únde i va plăcé.

4. In aunulu 1788, prorupse resbellulu între Russia şi Turcia. Austria se uni cu Russia, şi trămise în Moldavia 20,000 de armaţi suptu principele de Coburgu. Alessandru Ipsilante se prinse şi se espedi la Cernăuţi; ellu se uni apoi cu Austiacii încontrŏ Turciloru. *Déră Nicólă Mavrogheni* domnulu Românieĭ se înarmâ încontra Austriaciloru, şi i bătù în mai multe rônouri. Mai pre urmă fu constrînsu a se retrage preste Dunăriă. In 20 Februariu 1790, muri imperătoriul Josefu II, frateseu Leopoldu II făcù în dată Turcilnru propuneri de pace, Mavrcŏeni se oppune, însĕ vezirulu care erà cumperatu, lu uccise în castre. In fine se încheiâ pace la Sistovu în 4 Augustu 1791, cu condiţiunea ca tóte lucrurile se remâiă cum au fostu înaiute de resbellu. Atâta versare de sînge în deşertu!— Russia încă făcù pace cu Turcia la Jassi 29 Decembre, întinḑîndu şi possesiunile selle pînŏ la *Dunastru*.—După essirea truppeloru austro-russesfi din principate, se numiră domni *Michailu Constantinu Suţiu* în România, şi *Alessandru Muruzu* în Moldavia. Acestia se strămutară la annulu 1762; éră la annulu 1796 se trămise în România *Alessandru Ipsilante* care se ţinusse prinsu de côtră Austriaci pînŏ la pacea de la Sistovu. Insĕ în annulu 1797, se depuseră domnii din amîndóue principatele; în Moldavia se denumi *Constantinu Ispilante*, éră în România *Constantinu Angiarliu*. Prin aseste scâmbflri fatali se ruinară principatele cu totulu—în anuulu aces'a mai veniră şi alte fatalităţi.

IV.

Starea ţerriloru Romàne de la annulu 1787 pînâ la annulu 1821.

1. Pre timpulu acesta se redicâ unu Aianu turcescu de la Vidinu, cu numele *Pasvantoglu*, scósse pre passia de a acollo şi se puse pre sene în loculu lui, apoi se revoltâ în contra porţii, şi turburâ ţerrile de a drépta şi de a stânga dunării. Constantinu Angiarliu fu denunţiatu că face causă commune cu dînsulu, şi se tăiă la Bucuresci de côtre unu Turcu trămisu a nume pentru acestu scopu (15 Februariu). *Alessandru Muruzu* se trămise în loculu lui, şi bătù în maï multe rônduri pre insurgenţii lui Pasvantoglu. Insĕ Turcii carı veniseră într ajutoriu din partea sultanului, făcură mari desordini în ţérră. După acestea urmară nóue scâmbâri de domni, pînŏ ce în annulu 1802. se asşedıară *Constantinu Ipsilante* fiiulu lui Alessandru în România, şi *Alessandru Muruzu* în Moldavia. Cu occasiunea instâlării acestora se publică unu hattişerifu prin care se defipse domnirea loru pre 7 anni, se regulâ sistema contribuţiunii, se restitui Moldaviei ţinutulu Chotinului, şi se ser lăsă tributulu pre unu anu; truppele turcesci ie retraseră din ţérră şi boiariloru se impuse datorese caute din ţinerea scóleloru, a spitaleloru şi a drumuriloru. - În annulu 1804, se scullară Serbii subtu Cara-George pentru libertatea loru, şi purtară unu resbellu desperatu în cursu de 12 anni în contra Turciloru Constantinu Ipsilante ăjută pre suptu mâuă pre Serbi cu bani şi cu bucate. Pórta înceunoscinţându-se desspre purtarea lui Constantinu, determinâ se lu scóţiă. Alessandru

care se află la Constantinopuli, înţelegundu de mesurile ce cugetà pórta se ıée. scrisse fiiului seu Constantinu se şi dée demisiunea şi se se ducă la Constantinopoli spre a se spela cu modulu acesta de propusulu cu care erà îngreuiatu. Constantinu redimatu pre hatişerifulu de domniă pre 7 anni. nu se miscâ, ci din contră continuâ a juta pre Serbi, cu speranţia de a fi ajutatu şi ellu la assemine întreprindere. Pórta descoperindu acestu planu allu lui, determine se i taie capulu. Insă Constantinu fu înştiinţiatu la timpulu seu de ambasadoriulu russescu, şi fugi la Brassiovu. De acollo se duse dreptu la Petersburgu (1806).

1. După ce veni scire la Constantinopoli despre fuga lui Constantinu Ipsilanti, sultanulu uccise pre Alessandru tatălu lui. Rusia dechiărâ resbellu Turciei, şi intrâ cu ostile în principatele române; ea numi pre Constantinu Ipsilante domnu preste amîndoue ţerrile. Acésta formâ în puçinu timpu unu corpu de Casaci şi de Rămâni din amîndoue principatele, pentru aperarea loru; însă Russia care avea alte planuri, nu se mulţumi cu purtarea lui, ea lu scóse din domniă, şi trămise guvernatoriu cu titllu de preşedinte pre unu Rusu a nume Cosnicovu (1808). Bătăile curgu la Dunăriă, ţerrile sufferu de amîndoue părţile. Se facu propuneri de pace: Russia cere Moldavia şi Româniia, pórta nu se învoiesce; se începu érăşi bătăile. In fine Russia audindu că Napoleon aplecatu încontra ei cu uă armată de 300,000 de ómeni, se mulţiămi cu Basarabia şi în 28 Maiŭ 1812, încheiâ pace la Bucuresci, în urma căria Prutulu devine margine între possessiunile russessci şi ,între principatele române ciontate. Pórta promise că va lăsa pre domni 7 anni în posturile loru; ea

numi în 4 Augustu pre *Scarlatu Caiimachu* pentru Moldávia, şi pre *Ioan Caragea* pentru România.

4. Noii domni ai prinoipateloru puşi pre 7 ani căutară mai înainte de tóte se şi facă câte unu capitalu ca se nu éssă cu mânile deşerte din domniă; însă fiindu că acumu şi locuitorii ţerriloru se mai desceptasseră, şi pretindea uă administrare de dreptate mai puçinu arbitrariă, se nnmiră comisiuni care se cercetedie legile şi se prelucredie codici. Pînă la annulu 1816 se finiră lucrările şi se publicară la fiă-care principatu suptu altă formă. Pórta nu asteptâ ca se se împlinéscă cei 7 anni. şi revócâ pre domni. *Caragia* neîncredêndu-se Turciloru, luâ cu sene tesaurele selle. şi fugi la Braşiovu, de acollo se dusse la Vienna apoi în Elveţia şi în fine în Italia.— In 12 Octombre 1818, se adunară boiarii la Bucuresci. şi cu mitropolitulu d'împreună făcură uă petiţiune către pórtă ca se le dée voiă de a şi allege domnu din ţérră. Pórta trămândă cu respunsulu. şi în primăvara anului 1819, fără se se iée la consieeraţiune cererea Românilor. trămise domni în Moldavia pre *Mihail Suţu* éră în România pre *Alessandru Suţiu.*

4. Pre timpulu acesta se lâţisse eteria greciloru preste tótă Turcia. chiaru şi în Costantinopoli; cei mai mulţi greci cari petrecea în diversile cetâţi alle Europei se iniţiară într'însa. In annulu 1820. eteristii alleseră de capu allu loru pre *Alessandru Ipsilante* fratele lui Constautinu, şi fiiulu lui Alessandru care se tăiase lá Coostantinopoli. Alessandru ers ofiiciariu în armata rusésca' ellu primi alegerea cu intusiasmu, şi proiectâ planulu ressculârii generale. Intre acestea, Românii nemul-

ţiămiţi cu guveunulu domniloru străini, ferbea în principate. Alessandru Suţiu muri pre neasteptate în 28 Decembre 1820. Indată ce se publică mórtea grecului, se scullâ Tudoru Vladimirescu; provocâ pre Români la arme peutru recăstigarea drepturilor vechi, de a şi alege domnu Românu. In miḍloculu acestora, ajunse la Constantinopoli scirea despre mórtea lui Suţiu, şi pórta numesce îndată domnu pre Calimachu. Acesta trămise locuţiitorii soi la Bucuresci, pinŏ cându va veni ellu însuşi. Déră pînŏ atunci Teodoru formasse uă miliţiă ca una mie de inşi şi mai bine. Locu-ţiitorii de domnu trămittu încontra lui pre armaţii domnesci. înse acestia în locu de a se bate, se unescu cu dînsulu.

5. Alessandru Ipsilante, capulu eteristiloru trece Prutulu în 7 Martiu cu fraţii sei Dumitru şi Nicólă, şi cu uă turmă de Greci şi de Arnăuţi. Ajungundu la Iaşşi dechiară; „că a venitu timpulu de a scóte pre Turcï din Europa, şi a restaura imperiulu grecescu, şi că Ruşii stau gata spre a le da ajutoriu". Inse imperătoriulŭ Alessandru care tracta cu Francescu la Laibachu, desaprobéḍiă întreprinderea lorŭ. Ipsilante tăiâ pre toţi Turcii din Iaşşi şi strînse în Moldavia la 5000 de Greci, Serbi, Arnăuţi, apoi plécă spre Bucuresci. Căpitanulu Caravia cu Arnăuţi uccise pre toţi neguţiătorii Turci de la Galaţi. In 9 Aprilie, Ipsilante ajunse la Collintina, şi invitâ pre Teodoru se şi unéscă armele cu alle selle, şi se purcédă încontra Turciloru. Caminariulu Sava cu Arnauţii trecù în partea lui Ipsilante, însĕ Teodoru i dechiarâ:" că avîndu scopuri diverse nu potu se fucă causă commune; éră Ipsilante, déca voesce se libere pre Greci, se trécă preste Dunăriâ şi se mérgă încontra

Constantinopolii, că ellu (Teordoru) n'are se se scólle în contra Turciloru, ci numai se şi mântuie ţéra de străini„.—Sultanulu audîndu de scullarea lui Ipsilante, trămise ordine passiloru de la Dunăriă ca se se redice şi se stingă foculu rêvoluţiunii în principate. Teodoru trămise uă dechiărăţiune la Pórtă, arretându scopulu armării Românilloru, care e numai scăparea ţerrii de despotismulu Fanarioţiloru; însĕ nu primi respunsu. Se vede că Pérta luâ scullarea lui de identică cu a lui Ipsilante. Acestu din urmă neputîndu căstigà pre Teodoru, se retrasse cu Grecii la Tîrguvestei (26 Aprilie).—Teodoru ne primindu respunsu de la Pórtă şi vedîndu că Turcii vinu cu uă mare putere spre Bucurescĭ, se retrasse côtre Pitesci. Între căpitanii lui Teodoru se aflà mulţi străini; unulu dintre acetia, a nume Jordache, lu vîndu lui Ipsilante. Acestu revoluţionariu grecu attribuindu-şi într-uă ţérră străiua unu dreptu care nu lu avea de la nimene, tăiâ capulu eroului românu.—Turcii intrà în Bucuresci în 28 Maiu. Mulţime de ómeni, mai allesu boiarii, fugiră din aintea loru, şi trecură în Trasilvania. Ipsilante se retrasse cu óstea sa spre Oltu, împreunându şi pre cea remasă de la Teodoru, care trecea preste totu la 10,000 de ómeni. Turcii devăstară ţérra păgăneace şi cotră midiloculu lui Juniu, purcesseră în contra lui Ipsilante. Căminariulu Sava desertâ la Turci; Românii cei vînduţi de căpitanulu Jordache se împrăstiară. Jordache cu legiunea gréca se puse în ordine de bătaiă în cămpulu Drăgăşianiloru. Incingûndu-se bătaia, Grecii cădură mai toţi; pucini scăpară la Ipsilante care şedea în monasteriulu Codia. Ipsilante fugi cu remăşiţiile în Trasilvania, unde se prinse îndată de cătră autoritâţile austriace, şi se espedi

la Muncastru.—In fine, Pórta deschise ochii, şi determinâ se nu puiă domni greci în principatele Române. Ea cerù ca fiă-care principatu se trămiţă la Constantinopoli câte 7 candidaţi, spre a allege domni dintre dînşii, şi în 20 Juliu 1822, numi pre *Gregoriu Ghica* domnu în România, şi pre *Ioanne Sturdia* domnu în Moldavia.

I.

Starea Dacici de la scularea lui Teodoru 1821, şi pînô în ḑillele nóstre 1869.

II.

Gregoriu Ghica domnulu României şi Joanne Sturḑia domnulu Moldaviei.

1. De la intrarea Turciloru în principate pentru stingerea revoluţiunii lui Ipsilante, se commiseră crudelităţi preste crudelităţi. Incă în 18 Juniu 1822 cerù ambassatoriulu russescu ca truppele turcesci se se retragă din principate. Pórta promise, însĕ nu le retrasse. La 10 Aprilie 1824, ambasatoriulu britanicu se vede constrînsu a da uă notă prin care provócă pre pórtă a deşertà principatele de óstea turcéscă In urma acestei note uă parte de turci esse din principate, însĕ totu mai remânu destui spre a stórce ţérra.—Intre acestea grecii continuă resbellulu în contra turciloru pre apă şi pe uscatu. Imperatoriulu Alecsandru trămite la Constantinopoli pre consiliarulu Minţiachi cu propuueri de pace, însĕ fórà resultatu. Allessanduu móre în 1 Decembre 1825, şi i urmédă pre tronu frate-seu Nicólă. Diferinţiele între pórtă şi Russia se termi-

nédă prin uă convenţiune subscrisă la cetatea Albă în 6 Octombre 1826. Prin articlulu III allu acestei convenţiuni Pórta se îndatorédă a observà privilegiele, tractatele şi actele relative la principatele române, celle confirmate prin articlulu V allu tractatului de la Bucuresci, a reînoì hattişerifele de la annulu 1802 prin cari se specifică şi se garantédă aceste privilegie, şi a le complectà în urmărea allegerii de domni pământiani. In puterea acestui articlu se subscrisse dreptu complementu unu actu separasu pentcu principate.

3. Insĕ Pórta nu cugetâ seriosu la împlinirea celloru promisse prin acestu tractatu, aşià déră Russia i dechiărâ resbellu în 14 Aprilie 1828. In 7 Maiu Russşii trecură Prutulu. Joanne Sturdia fu appucatu în Jassi pre neasteptate şi dechiăratu prinsu; éră Gregoriu Ghica se retrasse în Trasilvania.—In 1 Juniu, Russii iau Brăilla, după acea-a coprindu tóte cetâţile de pre lôngă Dunăriă. Victoriele acestea costară pre Russia la 60,000 ómeni. Românii luară parte activă la espediţiunea acésta. Maghieru şi Solomon se destinseră prin vitediele loru. Afară de acestea, greutâţile celle mari alle espediţiunii, încorttelarea (îmbrăcămintea), provisionarea, cărrăturele, ospitalile şi altele, cădură tóte asupra românilloru cari suferiră de tóte părţile. Preste acestea se lăţi pestilenţia în ţérră. Mai adauge abusurile ordinarie alle militariloru. Mitropolitulu Gregoriu se plânse asupra loru şi fu relegatu în Bassarabia.

3. In primăvéra annului 1829, generariul Diebici luâ Durostorulu; în 21 — 23 Juliu trecù muntele Emului, şi în 20 Augustu coprinse Adrianopolia. In 24 Septembre se încheiâ tractatulu de pace la Adrianopoli. Prin articlulu II, Russia dâ Turciei

înapoi tóte locurile occupate în Europa, însĕ fortăreţiele de pre lôpgă rîpa stîngă a Dunării sĕ se radă, şi împreună cu regiunele loru se se restituéscă principateloru române; prin articlulu III, Prutulu se defige şi pre viitoriu dreptu margine între celle doue imperie, însĕ braţiulu Sulinel şi insulele de la gura Dunării se trécă la Russia; prin articlulu V se asşedîă: „Fiindu că principatele Românieі şi Moldaviei s'au pusu prin capitulaţiuni suptu protecţiunea înaltei Porţi, şi Russia a garantatu prosperitatea loru, se înţellege că elle şi păstrédă tóte privilegiile şi immunitâţile cari şi le au căstigatu în puterea capitulaţiuniloru, séu prin tractate încheiate între celle dóue curţi imperiăli, séu prin hattişerife cari s'au datu în diverse timpuri. Prin urmare se voru bucurà de libertatea religiunii, de uă perfectă securitate, de uă administraţiune naţionale neatternată şi de uă complectă libertate de commerciu". Déră dupâ nota la articlulu IX. „elle voru remâné occupate de trupeple russesci pînŏ cându Pérta va respunde summa de 115,000,000 galbeni, dreptu desdaunare de spesele resbellului".

4. Prin actulu separatu asupra principateloru se definesce: „ca domnii se se întăréscă pre viéţiă, afară de casulu cându s'aru lăssà ei de bună voiă, séu s'ar scóte pentru vre uă călcare de lege. Domnii voru regula cu deplină libertate tóte trebile din întru aliĕ ţerrii în înţellegere cu divanele repective, şi nu se voru turburà în administraţiunea internă prin nici uă ordine contrariă drepturiloru garantate plin tractate.—Firulu apei Dunării pînŏ la confluinţia ei cu Prutulu va forma margineа între provinciele turcesci şi între principatele Române. Tóte cetâţile de pre lângă rîpa stângă a Dunării se voru restitui principateloru: Turcia nu va pu-

tea se posséda nici unu locu pre rîpa stângă a Dunării; nici unu musu'manu nu va avé dreptu de a se asşedià în principate. Guvernele Române voru puté se puiă cordone sanitare şi carantine pre lôngă ripa Dunării; pentru serviciulu necessariu elle voru ţiné uă miliţiă naţionale.—Principatele, afară de tributulu annualu, voru mai respunde înaltei Porţi uă summă care se va determînà mai în urmă, dreptu compensare petru stergerea tutoru sarcineloru estraordinàre, şi la fiă-care punere de domnu, primcipatulu respectivu va da uă summă de uă mesură cu tributulu annualu allu ţerei. Déră preste acestea nu se va mai cere de la ţérră séu de la domnu nici unu altu tributu séu dare suptu nici unu pretestu —Fiindu că principatele au pătimitu multu în cursulu resbellului acestuia, Pórta le értă tributulu pre doi anni, începundu din ḑiua în care priucipatele se voru desşertà cu totulu de ostile rusesci,—In fine, Pórta promite că va confirma regulamentele administrative cari s'au lucratu de côtră commisiunele compuse de ómenii cei mai însemnaţi din principate în deeursulu anniloru acestora. înţelegîndu-se de sene, că ḑissele regulamente nu voru vătemà drepturile înaltei porţi".

5. Commisiunile pentru redigerea regulamenteloru organice se adunesseià încă în 29 Juliu suptu presedinţia consilieriului russescu Minţiachi, însă din causa multeloru modificări ce se cerea de către Russi, nu se putură terminà pînŏ ce veni generariulu Kisselevu (în Noembre) în calitate de preşedinte plenipotenţiariu peutru amîndóue principatele. Se convocară adunâri estraordinarie de episcopi şi de boiari. una la Iassî şi alta la Bucuresci. regulamentele se supuseră la desbateri

serióse; în fine se subscrisseră şi se trămiseră la Petersburgu spre a se suppune cunnoscinţiei şi încuviinţiârii imperătoriulni. Intre acestea se puseră în luerare reformele administrative.—In 1 9 Januariu 1834 se încheiâ altu tractatu la Petersburgu între Russia şi Turcia, prin care, Pórta se învoesce a recunuósce constituţiunea principateloru române, şi se îndatoréḑă a publica unu fermanu pentru acésta. Totu de uă dată curţile se învoiră. ca de acéstă dată, însă namaï de acéstă dată, se numéscă elle domni în principate. Allegerea celoru dóue curţi căḑù pre *Mihail Sturḑia* pentru Moldavia, şi pre *Alessandru Ghica* pentru România —Generalulu Kisselevu lassâ guvernulu provisoriu în mânile consulelui genoralu baronu de Ruckman, şi se dusse în Russia. Candidaţii de domni plecară la Constantinopoli. unde primiră investitura din mânile sultanului. Russii dessertară principatele şi noii domni întorcundu.se de la Constantinopoli în patria loru. se primiră cu applause din partea Românilor, în véra annului Ch. 1834.

II.

Michail Sturḑiă, Alessandru Ghica, Georgiu Bibescu, Gregoriu Ghica, Barbu Stirbeiu,

1. In timpulu acesta, spriritulu românu căre jăcuse appesătu suptu greutatea împregiurâriloru, în cepù a se descepta şi a înainta cu passi repeḑi. mai vîrtosu în Transilvania. Revoluţiunea lui Choria electrisâ pre Români, şi sîngele lui fecundâ terrenulu naţionalu. Mai allesu cultura intellectuale. istoria şi literaturs se desvoltară în tótă vigórea.

Samuelu Micu (Clairue) tradusse din nou sacra scriptură după testulu originalu, compuse istoria bisericei romanesci, istoria politică a Romàniloru din principatele Transalpine. Geurgiu Şincanu compuse după documente autentice, chronlca tutoru Românilоru din Dacia, de la Decedalu pînă la annulu 1808. însă muri înainte de a nă publică. Petru Maioru publică. la annulu 1812. istoria despre începutulu Românilоru, apoi la annulu 1825 eşi de suptu tipariu la Buda Dicţionariulu român, latinu, unguru şi germanu cu introducerea critică despre limba română de Petru Maioru. La annulu 1826, se publică la Vienna gramatica limbei daco-române de J. Alessi. cu testu latinu. In restimpuulu acesta, Georgiu Lazàru trecu în România şi deschise la Bucuresci cursulu de sciinţe esscte

Suptu domnia lui A. Ghica se înfiinţiarâ scóle în urbile districtuali, şi mai în urmă se deschisеră scéle comunali în tóte satele din principatu.— In Moldavia se făcură asemine începuturi, însă cu restrîngere, la capitale şi la câteva oppide.

Domnia lui Alessandru Ghica nu ţinu mai multu de optu anni; ellu se destitui prin înţelegere commune a Russiei şi a Turciei, în 7 Octombre 1842 Adunarea generale din luna lui Decembre 1842 allesse pre Georgiu Bibescu domnu Românіei

Prin evenimentele de la 1848 şi 1849 cădură amîndoi domnii din principatele Române. Turcii şi Rușii ocupară principatele.

In 20 Maiu 1849 se supscise la Balta Liman uă convenţiune între Russia şi Turcia, prin care se învoiră aceste puteri a numi domni pre 7 anni, în Moldavia pre *Gregoriu Ghica*, şi în România pre *Barbu Stirbeiu.*

In annulu 1853 se deschise resbellu între Rusia şi Turcia; principatele române fură occupate mai întâiu de russi, apoi de austriaci. Tractatulu de la Parisu din 18 (30) Maiu 1856, asegură autonomia principateloru suptu garanţia puteriloru Europeane; septenniulu se împlini, şi domnii provisorii se retrasseră din funcţiunea loru. Adunârile generali de la 1857 se dechiarară pentru unirea principateloru. In 7 (19) Augustu 1858 se supscrisse la Parisu, de cele sépte puteri mari alle Europei, convenţiunea pentru Principatele Române, prin care li se deschise callea spre unire.

III

Alessandru Joanne I Cusa.

In 5 Ianuariu 1859, adunarea din Moldavia allesse donmnu pre Alessandru Joanne Cuza; în 24 Jnuariu, adunarea din România allesse pre acea-aşi persónă. Dorinţia Românloru, de a avé un singuru domnu preste amîndóue principatele, se împlini. Puterile Europeane recunnoscură pre Alessandru Joane I de domnu allu Românlloru: însă ministeriele precumu şi adunârilie genernli remaseră separate, şi uumaĭ în aparenţiă legate prin comisiunea centrale pînŏ la finitulu annului 1862. La 24 Januariu 1862, se întruniră şi adunârile generali la Bucnresci şi se compuse unu singuru minisieriu, şi aşia Românii şi vedură în fine realisate dorinţiele loru cele mai sacre. In locuiu commissiuneĭ centrale se înfiinţiâ unu consiliu de statu cu însărcinarea principale de a prepara proectele de legi. Cestiunea cea spinósă a possessiuniloru monasterieloru dișse închinate se deslegâ cu dorinţia generale a ţerrei prin secularisarea averiloru ecclesi-

astice. cu tôte acestea, neînțellegerea între guvernu și adunarea genrale crescu din di în di, și addusse cu sene dissolvarea adunăriĭ în 2 Maiu 1864, și suppunerea la suffragiulu universale a unui statutu, prin care se dâ uă autoritate mai largă domnului, și o putere mai mărginită corpului legislativu, care se împărți acumu în dóue camere, adecă a deputațiloru și a senatoriloru. Uă lege electorale întinse dreptulu de atlegere la toți cetățianii, în proporțiuue cu averea. Totu de o dată se publică o lege rurală prin care se emancipară țerranii de servitutile impuse prin regulamentulu organicu și se împroprietăriră pre pământulu ce poseda. Consiliulu de statu prelucră în scurtu timpu codici civili, penali și de proceduri, uă lege asupra instrucțiunii publice, și altele.

Unu conflictu tristu allu cărei cause nu se potu înțellege, între guvernu și poporulu din Bucuresei, în 3 Augustu 1865, produsse ruptură intre Domnu și poporulu românu, și înstrăină ânimele acestuia de côtre Principe. La deschiderea corpului legislativu, în luna lui Decembre, Domnulu attinse cu amărițiune ocestu punctu, și declară pre facià că ellu nu va fi pedică la realisarea votului Românilоru de a avé unu domnitoriu străinu,

IV.

Carolu I.

In 11 Februariu 1866, Alessandru Joanne I Cusa abdică. Unu guvernu provisoriu luâ în mână frênele guvernului și publică suffragiulu universale. Poporulu românu în 8 Aprile allesse Domnitoru pre Principele Carolu I de Hohenzollern. Camera constituantă proclamâ allegerea în 1 Maiu 1866, și noulu Domnitoriu intrâ în Bucuresci în 10 Maiu între appause generali.

In scurtu timpu, camera prelucrà uă nóuă constituţiune după principiele celle mai liberali, şi uă nóuă lege electorale în consunanţiă cu acelle principie.

Domnitorulu sancţionâ acestu pactu fundamentalu allu Românieı şi lu promulgâ. Puterile europeane recunn scură trausformârile urmate în R mânia. Principele Carolu I, prin purtarea sa cea înţelléptă şi umană, sciu în scurtu timpu se câssiige ânimelle tutoru Românilorn pentru sene. Suptu dênsulu se luară mesurile celle mai eficaci spre propagarea instrucţiunei, ammeliorarea agriculturei, facilitarea commerciului prin construirea câiloru ordinarie şi ferrate. şi spre înarmarea generale. Poporulu românu deschise ochiĭ ca printr'unu farmecu: ellu şi văḑu interesele sélle, se cureţi de rugina cea vechiă, şi suptu conducerea capului seŭ, înconjuratu de bărbaţii cei mai intelliginiĭ şi mai devotaţi naţiuniĭ, păsşesce repede cătrŏ împlinirea destineloru sélle desvoltsrea intellectuale, morale şi materiale; speră în Dumneḑeu, şi şĭ plinesce datoria cu tótă energia

FiNE.

TABLA CRONOLOGICA

SERIA DOMNITORILORU DIN PRINCIPATELE ROMÂNE, DE LA ANNULU 1247 PÎNŬ ÎN ḌILLELE NÓSTRE.

DOMNITORII

ROMANIEI		MOLDAVIEI	
Linoiu de a drépta Oltului	1247.		
Senescu de a stânga Oltului.	1247.		
Barpatu, fratele lui Linoiu	1272.	Dormanu.	1282.
Radu Negru.	1290.		
Michail Bassarabă . . .	1314.		
Danu I	1333		
Alessandru Ba sarabă. .	1353.		
Vladu I domnu ţerţei Românesci. banu de Severinu şi duce de Făgăraşiu	1360.	Stefanu I móre la . . .	1359.
		Stefanu II	1350.
		Petru I	1359.
		Bogdanu I	1365.
		Lascu	1370.
Danu II.	1374.	Petru II.	1374.
Mircea I cellu Mare . .	1383.	Stefanu III	1390.
		Petru III	1398.
Mircea II	1419.	Alessandru I cellu bunu	1401.
Danu III.	1420	Elia şi Stefanu IV .. .	1432.
Vladu III Draculu . . .	1430.	Petru IV	1447.
Danu IV	1445.	Bogdanu II	1449.
Vladu IV fratele lui Danu	1452.	Allessandru II	1450.
Vladu V Ţepeşu	1456.	Petru V Aron	1452.
Radu IV sallu frumosu .	1462.	Stefanu V cellu Mare .	1458.
Vladu V de a dóua óră.	1476.		
Radu V cellu Mare. . .	1493.		
Michailu cellu R u. . .	1508.	Bogdanu III	1504.
Vlăduţiu.	1510.		
Négu Bassarabă	1512.		

Teodosiu . . . . . 1521.
Radu Călugĕrulu. . . . 1521.
Radu de la Afumați . . 1521

Moise Bassarabă 1529
Vladu Refugitulu . . . 1530
Ventillă . . . . . 1532.
Radu de la Argeșiu . 1534
Petru Stanțiu 1535
Radu de a dóua óră . . 1536.
Radu Dr. culu. . . . . 1540.

M rcea III. 1546

Petrascu 1554
Mircea II de a 2-a óră 1558.
Petru Schiopulu . . . 1559

Allessandru II 1567

Michail IV Gălléttă . . 1577
Petru Cercelu . . . . 1583.
Stefanu Surdulu. . . . . 1590.
Alessandru III . . . . . 1591.
Michail V Vitédulu . . 1593.

Șerbanu Bassarabă . . . 1601

Radu Michail . . . . . 1611.
Alessandru Ella. 1616

Gavriel Movillă . . . 1618.
Radu Michail de a 2-a 1620.

Alessandru fiu lui Radu 1623

Stefanu VI . . . . . 1517.

Petru VI Rareșiu' . . . 1526.

Stefanu VII , ... 1538.
Petru Rareșiu de a 2-a óră . . . . . 1541.
Elia II fiiulu lui Petru 1546.
Stefanu VIII . . . . . 1552.
Alessandru III Lupusnianu : . . i . . . . 1552.

Eraclide Despotu . . . . 1561.
Stefnu Impia . . . . 1562.
Alessanpru Lepușnianu ce a 2-a óră , . . . 1584.
Bogdanu IV . . . . : . 1566.
Jonascu . . . . . 1571.
Petru Schio, ulu. . . . . 1574.
Joanne Ereticulu . . . . 1580.
Petru Schiopulu de a 2-a óră. . . . . 1696.
Aron tiranulu . . . . . 1591.

Stefanu Resvanu . . . . 1595.
Ieeemia Movillă. . . . . 1596.
Simeon Movillă 1607
Constantinu Movillă . 1608.
Stefanu Tomșia . . . . 1612.
Radu Michâil . . , . . 16 6.
Casparu Crațianu. . . . 1618.
Alessandru IV . . . . . 1620.
Stefanu Tomșia de a 2-a 1021.

Radu Mihail de a 2-a óră 1623.

Alesandru Elia de a 2-a 1628.	Miron Bernovescu . .. 1626.
Leon Stefanu 1630	Moise Movillă . . . . 1630.
	Alessandru Radu . . . . 1631.
	Alessandru Elia . . . . . 1632.
	Moise Movillă dea 2-a. 1633.
Mateiu Bassarabă. . , . 1633.	Basiliu Lupu. . . . . 1634.
	Georgiu Stefanu . . . . 1653.
Constantinu Bassarabă . 1654.	Georgiu Ghica . . . . . 1658.
Michailu Radu . . . . . 1658.	Stefanu Lupu . . . . . 1659.
Gregoriu Ghica. . . . . 1659.	Eustatiu Dabișia . . . . 1662.
Gregoriu Ghica . . . . . 1660.	Duca. . . . . 1666.
Radu Leon . . . . . 1665.	Elia fiiului Alessandru . 1667.
	Duca de a 2-a óră . . . 1669
Antoniu . . . . . 1669.	Stefan Petriceiu . . . . 1672.
Gregoriu Ghica de a 2-a 1672.	Demetriu Cantacuzenu . 1676.
Duca . . . . . 1662.	Antoniu Rossetu . . . . 1679.
	Duca de a 3-a óră , . . 1673.
Șerbanu Cantacuzenu . . 1679.	Demetriu Cantacuzenu . de a 2-a óră . . . . . 1684.
	Const. Cantemiru . . . . 1686.
	Constantinu Duca . . . . 1693.
Constantinu Brancovanu 1688.	Antiochu Cantemiru. . . 1696.
	Constantinu Duca de a 2-a óră . . . . . 1700.
	Michailu Racoviță . . . 1704.
	Antiochu Cantemiru. . . 1705.
	Michailu Racoviță de a 2-a óră . . . . . 1707.
	Nicólă Mavrocordatu. 1709.
	Demetriu Cantemiru . . 1710
	Nicólă Mavrocordatu a 2-a 1712
Stefanu Cantacuzenu . . 1714.	Michailu Racoviță . . . 1716.
Nicólă Mavrocordatu : . 1716	
Joanne Mavrocordatu . . 1717.	
Nicólă Mavrocordatu . . 1719.	*Gregoriu Ghica 1727*
Constantinu Mavrocordatu 1730.	Constantinu Mavrocordatu 1733.
Gregoriu Ghica . . . . . 1733.	Gregoriu Ghica. . . . 1735.
Const. Mavrocordatu . . 1735.	Const. Mavrocordatu . . 1741.
Michailu Racoviță . . . 1742.	
Const. Mavrocordatu . . 1744.	Joanne Mavrocordatu . 1744.

Gregoriu Ghica . . . . 1748.
Mateiu Ghica . . . . . 1752.
Const. Racoviţiă . . . . 1753.
Const. Mavrocordatu . . 1756.

Scarlatu Ghica 1753
Const. Mavrocordatu . . 1761.
Const. Racoviţiă . . . 1763.
Ştefanu Racoviţiă . . , 1764
Scarlatu Ghica . . . . . 1765.

Alessandru Ghica. . . . 1766.
Gregoriu Ghica . . . . . 1768.
Manuelu Rosettu . . . . 1770.
Alessandru Ipsilante . . 1774

Nicólă Caragia . . . . . 1782.
Michailu Suţiu . . . . . 1783.
Nicólă Mavrogene . . . 1786.

Michailu C. Suţiu. . . . 1792.
Alessandru Murusu . . . 1793.
Alessandru Ipsilante. . . 1796.
Const. Angiarlîu. . . . . 1796.
Alessandru Murusu. . . 1797.
Michailu Suţiu . . . . . 1801.
Constantinu Ipsilante . . 1803.
Alessandru Suţiu . . . . 1806.
Const. Ipsilante domnu preste amîndóue principatele. , 1806.
Joanne Caragia. . . . . 1810.
Alessandru Suţiu . . . . 1819.
Gregoriu Ghica. . . . . 1822.
Alessandru Ghica. . . . 1834.
Gregoriu Bibescu. . . . 1842
Barbu Stirbeiu . . , . . 1849

Gregoriu Ghica 1747
Const. Mavrocordatu . . 1748
Constantinu Racoviţiă . 1749.
Matein Ghica . . . . . 1753.
Contantin Racoviţiă . 1756.
Scarlatu Ghica . . . . . 1757.
Joanne Callimachu . . . 1758.
Gregoriu Callimachu . 1761.

Gregoriu Ghica. . . . . 1764.

Gregoriu Callimachu de
a 2-a óră. . . . . 1766.
Constan. Mavrocordatu 1769.

Crigoriu Ghica . , . . . 1774.
Constantinu Morusu . . 1777
Alessandru Mavrocordat 177.
Alessandru Ipsilante . . 1785.
Alessandru Mavrocordatu 1787

Alessandru Murusu . . 1792.
Michail C. Suţiu. . . . 1793.
Alessandru J. Callimachu 1895.
Const. Ipsilante . . . . 1797.
Alessandru Suţiu . . . 1800.

Alessandru Morusu . . . 1803.
Scarlatu Calimachu . . 1806.
Scarlatu Calimachu. . . 1812.
Michail Suţiu. . . . . 1816.
Ioanne Sturdia . , . . . 1822.
Michail Sturdia. . . . . 1834.

Gregorin Ghica. . . . . 1849.
Alessandru Joanne Cuza Domnu preste amîndoue Priecipatele române unite 1859.
Carol I. . . . . 1866.